

Uvodnik	3
---------	--------

ČLANKI

Damjan Fujs, Blaž Markelj Zasebnost v pametnih mestih ali zasebnost za pametne ljudi?	5
---	--------

Kaja Prislan, Branko Lobnikar Analiza vedenja uporabnikov spletnega bančništva	25
--	---------

Danijel Prevolšek, Jerica Lipec, Rok Hacin Strokovna usposobljenost in osebnostne značilnosti strokovnih delavcev v slovenskih zaporih	45
--	---------

Matej Velikonja Diskrecijske odločitve policistov pri pridržanju voznikov pod vplivom alkohola	65
--	---------

Aljuška Petek, Katja Eman Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti – študija primera Mestne občine Murska Sobota	82
--	---------

Katarina Lindič, Andrej Sotlar Odziv sistema zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v urbanem okolju – študija primera Mestne občine Ljubljana	102
--	----------

POROČILO

Ajda Šulc, Aleš Bučar Ručman Parkiraj izgovore drugam! Ne na mesta, rezervirana za invalide – poročilo s posveta 12. 12. 2017	126
---	----------

IN MEMORIAM

Gorazd Meško In memoriam: profesor Vladimir Sergeevich Komissarov	131
---	----------

Uvodnik

Spoštovane bralke in bralci!

Že dolgo nismo imeli vsebinsko tako raznolike številke, kar samo dokazuje, da je v strokovni javnosti vse bolj prisotno prepričanje, da je varnost zelo široko in kompleksno področje in da jo lahko zagotavljamo samo celovito, seveda z dobrim poznavanjem njenih parcialnih zakonitosti. V prispevku s pomenljivim naslovom »Zasebnost v pametnih mestih ali zasebnost za pametne ljudi?« avtorja Damjan Fujs in Blaž Markelj v določeni meri relativizirata vsesplošno navdušenje nad novimi tehnologijami. T. i. pametna mesta (angl. *Smart cities*) temeljijo na napredni, »pametni« tehnologiji, ki je ljudem prijazna, jim omogoča dostop do storitev s pomočjo številnih programskih rešitev, tudi aplikacij na mobilnih napravah, hkrati pa predstavlja veliko tveganje za poseg v človekovo zasebnost. Rezultati njune raziskave (kar malo presenetljivo) kažejo, da ljudje niso ravno pripravljeni bivati v pametnih mestih, saj jih skrbi raven potrebnega računalniškega znanja, kar pa izhaja iz posameznikovega nepoznavanja pametnih mest. Poleg tega ugotovitve kažejo na nezaupanje v privatizacijo številnih javnih storitev, saj bi po mnenju respondentov podatke, pridobljene v pametnih mestih, morala upravljati država in ne zasebna podjetja. S podatki in njihovim upravljanjem se na primeru spletnega bančništva ukvarjata tudi Kaja Prislan in Branko Lobnikar. V prispevku analizirata vedenje uporabnikov spletnega bančništva in na osnovi raziskave ugotavljata, da so anketiranci sicer dobro ozaveščeni o nevarnostih pri uporabi spletnega bančništva, vendar je kljub temu še vedno zaznati neprimerne prakse pri zaščiti ključnih podatkov. Poleg tega opozarjata na nizko stopnjo samoiniciativnosti pri uporabi varnostnih ukrepov, zato je za dvig stopnje varnosti pri uporabi spletnega bančništva ključna prav zavzetost uporabnikov, čemur se bo treba v prihodnje bolj posvetiti.

Danijel Prevolshek, Jerica Lipec in Rok Hacin so proučevali strokovno usposobljenost in osebnostne značilnosti strokovnih delavcev v slovenskih zaporih. Izhajajoč iz rezultatov ankete ugotavljajo, da strokovni delavci kot najpomembnejša strokovna znanja izpostavljajo komunikacijo s težavnimi strankami, reševanje konfliktnih situacij, osnovno znanje psihologije, poznavanje zakonodaje in vodenje svetovalnih razgovorov. Kot najpomembnejše osebnostne lastnosti pa strokovni delavci prepoznajo odločnost, empatijo, komunikativnost, zanesljivost in strpnost. Pri tem ni nepomembno, da avtorji opozarjajo tudi na možnost, da so bili nekateri odgovori determinirani z vidika družbene zaželenosti odgovorov, ki koreninijo v strahu pred razkritjem identitete respondentov in posledično morebitnih sankcij. Matej Velikonja se v prispevku loteva nikdar izpete teme policijske diskrecije, in sicer analizira diskrecijske odločitve policistov pri pridržanju voznikov pod vplivom alkohola. Ugotavlja, da diskrecijska pravica, kot jo dopušča Zakon o pravilih cestnega prometa, predstavlja ustrezen kompromis med policijskim zagotavljanjem varnosti in prevelikim poseganjem policije v človekove pravice. Pri tem ukrepanje policista v primeru, ko voznik ravna v nasprotju z zakonsko normo, ki po črki zakona največkrat vodi v represivne ukrepe, sooči z možnostjo uporabe taktičnega preudarka, kar mu daje možnost diskrecijskega odločanja o tem, katero pooblastilo oz. kateri ukrep bo v dani situaciji uporabil.

Zadnja dva prispevka sta študiji primera zagotavljanja različnih vidikov varnosti in zaščite ljudi v dveh mestnih občinah. Aljuška Petek in Katja Eman predstavljata primer zagotavljanja varnosti v Mestni občini Murska Sobota. Z analizo subjektov, ki delujejo na področju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, in dejavnikov preprečevanja kriminalitete (policijsko delo v skupnosti, kriminalna žarišča, sodelovanje občanov in strah pred kriminaliteto) ugotavljata, da je proučevana mestna občina varna lokalna skupnost, kar potrjujejo tako razgovori z deležniki zagotavljanja varnosti kot tudi policijska statistika. V zadnjem prispevku se Katarina Lindič in Andrej Sotlar na primeru Mestne občine Ljubljana ukvarjata z nehvaležnim napovedovanjem odziva sistema zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v urbanem okolju. Nehvaležnim zato, ker je potres naravna nesreča, na katero ljudje nimamo vpliva, na posledice rušilnega potresa pa vplivajo številni dejavniki. Mestna občina Ljubljana zaradi svoje lege, značilnosti tal, goste poseljenosti in velikega števila dnevnih migrantov sodi med potresno najbolj ogrožena območja Slovenije. Najučinkovitejši preventivni ukrep pred posledicami rušilnih potresov je ustrezna gradnja, ki temelji na doslednem spoštovanju gradbenih predpisov. Občina ima kvalitetno izdelane dokumente za zaščito in reševanje ob potresu, kljub vsemu pa sama ne bi zmogla izpeljati tako obsežne zaščitno-reševalne akcije, kot bi jo zahteval rušilni potres, zato bi, skladno z načrti, potrebovala pomoč države, drugih občin in verjetno tudi mednarodno pomoč.

Številko zaokrožujeta še dva zapisa. Ajda Šulc in Aleš Bučar Ručman sta pripravila poročilo s posveta »Parkiraj izgovore drugim! Ne na mesta, rezervirana za invalide!«, ki je del projekta Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru, Mestne občine Ljubljana in Javne agencije RS za varnost prometa, namenjen raziskovanju, opozarjanju, ozaveščanju in izobraževanju ter s tem izboljšanju situacije glede neupravičenega parkiranja na parkirnih mestih, rezerviranih za invalide. Gorazd Meško pa je pripravil zapis v spomin na preminulega profesorja Vladimirja Sergeevicha Komissarova s Katedre za kazensko pravo in kriminologijo Pravne fakultete Moskovske državne univerze – Lomonosov, s katerim sta orala ledino pri vzpostavljanju sodelovanja med obema institucijama.

Naj za konec napovem dogajanje v reviji Varstvoslovje v letu 2018. Druga in četrta številki bosta, kot je že navada, v angleškem jeziku, tretja pa bo tematska in bo ponudila vpogled v doseženo stopnjo profesionalizacije varnostnih in nadzorstvenih organizacij v Republiki Sloveniji. Tematsko številko bomo posvetili 20-letnici izdajanja revije, ki sovpada tudi s 45-letnico Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Spoštovane avtorice in avtorji, hvala lepa – še naprej ste vljudno vabljeni, da svoje ugotovitve delite s slovensko strokovno javnostjo. Iskrena hvala tudi recenzentom, tehničnim urednicam in lektorici, ki pomembno prispevajo k ustreznosti kakovosti naše revije!

Izr. prof. dr. Andrej Sotlar
Glavni in odgovorni urednik

Zasebnost v pametnih mestih ali zasebnost za pametne ljudi?

VARSTVOSLOVJE,
letn. 20
št. 1
str. 5–24

Damjan Fujs, Blaž Markelj

Namen prispevka:

Mesta postajajo tehnološko naprednejša, zlasti, da bi zadostila potrebam vedno večjega števila ljudi. Tehnologija, predvsem »pametna« tehnologija, daje posamezniku udobje v zameno za njegovo zasebnost. Dostop do storitev je mogoč s pomočjo številnih programskih rešitev, tudi aplikacij na mobilnih napravah. Ob nevestni uporabi aplikacij ter nepoznavanju pomena varovanja zasebnosti je tveganje za poseg v zasebnost veliko. Namen prispevka je izpostaviti stališče ljudi do zasebnosti v pametnih mestih ter predstaviti, kaj so tehnologije, ki sestavljajo pametno mesto.

Metode:

Predstavljene ugotovitve so podprte z deskriptivnimi dognanji, ki temeljijo na virih in literaturi ter izvedeni raziskavi, ki smo jo analizirali s pomočjo statističnih metod.

Ugotovitve:

Poznavanje koncepta pametnih mest je na slovenskem področju izjemno slabo. Glavne ugotovitve raziskave kažejo, da ljudje niso pripravljeni bivati v pametnih mestih. Skrbi jih nivo potrebnega računalniškega znanja, ki izhaja iz posameznikovega nepoznavanja pametnih mest. Podatke, pridobljene v pametnih mestih, bi morala upravljati država in ne zasebna podjetja.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Znanstvenih objav na temo zasebnosti v pametnih mestih je malo. Omejitev predstavlja tudi ciljna skupina, ki ni na družabnih omrežjih (predvsem starejša populacija), zato bi bilo smiselno izvesti raziskavo tudi med starejšo populacijo.

Praktična uporabnost:

Izsledki raziskave nam pokažejo posameznikovo poznavanje pomena zasebnosti v pametnih mestih, kar predstavlja izhodišče za nadaljnje aplikativno in znanstveno delo na omenjenem področju.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek na izvirni način obravnava aktualno tematiko, katere pomembnost bo v prihodnosti še naraščala.

UDK: 004

Ključne besede: zasebnost, pametna mesta, Splošna uredba o varstvu osebnih podatkov, pametna tehnologija, pametna skupnost

Privacy in Smart Cities or Privacy for Smart People?

Purpose:

Cities are becoming technologically advanced in order to fulfil the needs of constantly increasing number of people. Namely, technology, especially smart one, provides individuals commodity in return for their privacy. Negligent use of applications and lack of knowledge on importance of safeguarding privacy induce great risk for privacy encroachment. The purpose of this paper is to emphasise the attitude of individuals toward privacy in smart cities and to present the technology of smart city.

Design/Methods/Approach:

The findings, presented in paper, are based on descriptive analysis of sources and literature and statistical analysis of research results.

Findings:

Knowledge on smart city concept in Slovenia is extremely poor. The main findings of this research show that people do not want to live in smart cities. They are worried about the needed level of computer knowledge, which even further shows, how little people know on smart cities. The data acquired in smart cities should be in the jurisdiction of the country and not in the hands of private companies.

Research Limitations/Implications:

There are few scientific publications on privacy in smart cities. Another limitation is the focus group of people, who do not use social networks, especially the older population. Therefore, it would be wise to conduct research among this population.

Practical Implications:

Findings of the research could be basis for lectures on awareness of privacy in smart cities and for guidelines for future work regarding more effective privacy protection.

Originality/Value:

The paper addresses topical issue, whose importance will continue to increase in the future.

UDC: 004

Keywords: privacy, smart cities, General Data Protection Regulation, smart technology, smart community

1 UVOD

»Vemo, kje se nahajate. Vemo, kje ste se nahajali v preteklosti. Več ali manj nam je znano, o čem razmišljate.« (Eric Schmidt)¹

Skoraj petindvajset let je minilo od tega, ko se je pojavilo prvo digitalno² mesto Amsterdam (angl. *digital city of Amsterdam*), ki je bilo rezultat desettedenskega socialnega eksperimenta. Povod za gradnjo digitalnega mesta so dale različne skupine, ki so si želele javni digitalni prostor (pojav novega medija), kjer lahko ljudje komunicirajo in se spoznavajo ter sodelujejo s predstavniki lokalnih oblasti. Pomembno vlogo pri tem je odigrala skupina računalniških zanesenjakov »Hacktic«, ki je zagovarjala prosti dostop do interneta in bila prvi ponudnik interneta za širšo javnost (angl. *access for all – XS4ALL*) (van den Besselaar, 2005). Po mnenju Anthopoulosa (2017) je ravno primer digitalnega mesta Amsterdam sprožil vpeljavo pametnih stvari v t. i. kiber-fizični prostor³ in s tem pojav sodobnih pametnih mest, ki vključujejo širok nabor informacijsko-komunikacijskih tehnologij (v nadaljevanju IKT). Da se neko mesto poistoveti z izrazom pametno mesto, ni nujno, da v svoj koncept delovanja vpelje IKT, kajti mnogo pametnih rešitev je opredeljenih v organizacijskih politikah in v dobrih praksah mest po svetu.

Sodobna družba je deležna socialnih, ekonomskih, kulturnih ter tehnoloških sprememb. Ravno zaradi tega, ker smo družba znanja in informacij, predstavljamo razvojni kapital, ki ga je treba skrbno varovati. Da bi čim bolje varovali svoje »premoženje«, se je treba v prvi vrsti zavedati, kaj je tisto, kar nas ogroža (Sotlar in Tominc, 2012). Kaj je pravzaprav glavna težava pametnih mest, ki so del kibernetskega prostora? Bernik in Meško (2011) opozarjata na široko dostopnost in rabo IKT, ki odpirajo vrata v kibernetski prostor, kar je lahko tudi način oz. tarča za izvajanje kriminalitete. Avtorja tudi ugotavljata, da je v družbi prisotno pomanjkanje ozaveščenosti o kibernetski kriminaliteti tako v zasebnem kot poslovnem svetu. Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1, 2010) opredeljuje t. i. nadnacionalne vire ogrožanja, med katere spadajo tudi kibernetske grožnje in zlorabe informacijskih tehnologij in sistemov, kamor bi lahko uvrstili tudi pametna mesta. Pametna mesta so dandanes načrtovana s težnjo k trajnostnemu razvoju, da bi bolj strateško in preudarno upravljala sredstva in surovine, kar je posledica finančne krize iz leta 2008. Enotnega kriterija za mednarodno definicijo pametnih mest ni, tako da si vsaka država po svoje interpretira kriterije za naziv pametno mesto. Številni avtorji menijo, da bo raznovrstna tehnologija v pametnih mestih izboljševala razmere in prispevala

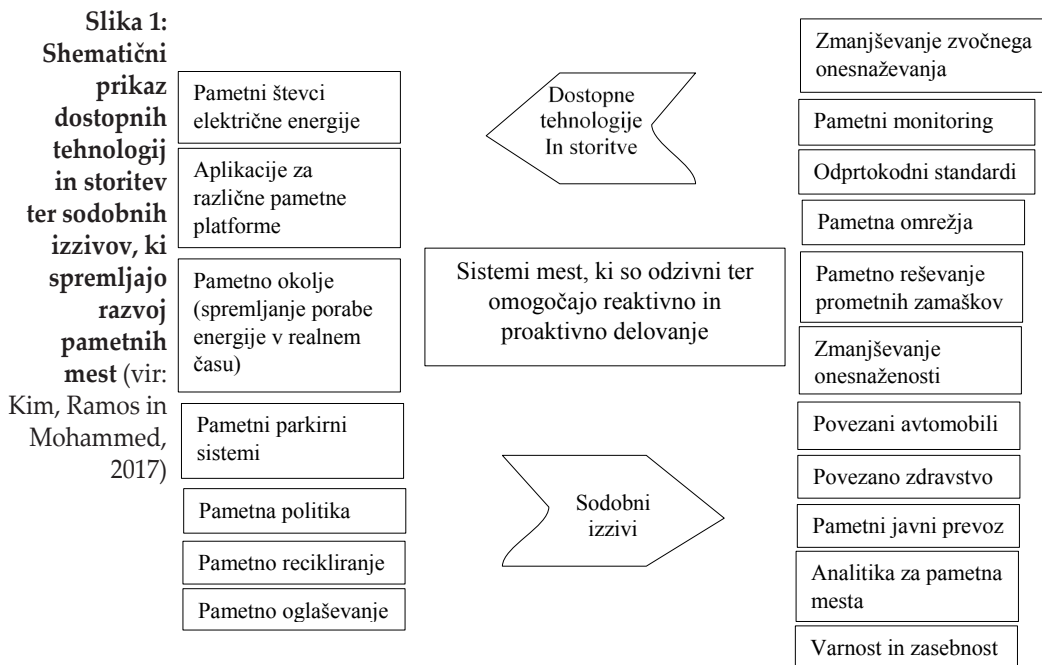
1 Eric Schmidt je nekdanji generalni direktor podjetja Google in sedANJI predsednik uprave podjetja Alphabet, ki je starševsko podjetje prej omenjenemu Googlu ter nekaterim ostalim vodilnim tehnološkim gigantom, kot so: Nest (naprave za pametne domove), Fiber (super hitri internet), Google Capital (investicije v dolgotrajne tehnološke trende) itd.

2 Leta 1993 se pojavi izraz digitalno mesto, nadalje pa avtorji uporabljajo izraze, kot so inteligentna mesta, inovativna mesta, povezana mesta, kreativna mesta ter zdaj že vsesplošno sprejeti pojem pametna mesta. Ahvenniemi, Huovila, Pinto-Seppä in Airaksinen (2017) namesto pojma pametna mesta predlagajo nov termin, ki vključuje trajnostni vidik mest – k trajnostnemu razvoju naravnana pametna mesta (angl. *smart sustainable cities*).

3 Rajkumar, Lee, Sha in Stankovic (2010) kiber-fizični prostor (angl. *cyber-physical space*) opredeljujejo kot pametni sistem, kjer s pomočjo računalnikov in senzorjev spremljamo dogajanje okrog sebe.

finančna sredstva (gospodarski vidik), spet drugi menijo, da bi pametna mesta morala biti v osnovi narejena za izboljšanje storitev, ki se jih poslužujejo prebivalci (sociološki vidik) (Beretta, 2018).

1.1 Tehnologija pametnih mest ter izzivi

Slika 1 prikazuje shemo, ki predstavlja že obstoječe tehnologije v pametnih mestih in sodobne izzive, s katerimi se srečujejo vsi tisti, ki se ukvarjajo z razvojem pametnih mest. Tehnologija pametnih mest je skladna s tehnološko podporo interneta stvari (angl. *internet of things*, v nadaljevanju IOT⁴), kar pomeni, da se številni senzorji⁵ (RFID, IR, GPS, laserski skenerji itd.) preko specifičnih protokolov povezujejo v omrežje, kar omogoča komunikacijo in izmenjavo informacij v pametnih mestih. Kljub vsem tehnološkim in organizacijskim rešitvam pa se pojavljajo novi sodobni izzivi, za katere še nimamo razvitih pametnih prijemov, da

4 Kim et al. (2017) opozarjajo na ranljivost pametnih naprav, kajti povprečni čas za vdor v pametno napravo (ko se le-ta poveže v sicer zaščiteno omrežje), ki je del IOT, znaša šest minut (360 sekund). Vidimo, da bo treba velik poudarek nameniti samemu razvoju programske opreme, ki bo moral biti dovolj robusten, da ne bo prihajalo do varnostnih vrzeli in s tem posledično tudi do ogrožanja zasebnosti.

5 Tipičen primer uporabe senzorjev v pametnih mestih se nanaša na reguliranje temperature. Senzorji na podlagi zunanje temperature določajo temperaturo v notranjih prostorih. Temperaturni senzorji v pametnih mestih so nadgrajeni do te mere, da regulirajo temperaturo tudi glede na vlažnost zraka, kar bistveno prispeva k zmanjšanju stroškov ogrevanja (do 40 odstotkov prihranka) ter k udobnosti bivanja (Lefevre, v tisku).

bi se z njimi soočali. Završnik (2010) navaja, da moramo biti pri izbiri tehnologije pozorni, ker ima nekatera tehnologija dvojno možnost uporabe. Na eni strani ogrožajo življenje, na drugi ga rešujejo, po eni strani odvzemajo svobodo, po drugi strani jo dajejo. Te ugotovitve lahko apliciramo tudi v sfero pametnih mest, kjer npr. na eni strani senzori omogočajo spremljanje zdravstvenega stanja, po drugi strani pa so neka »živa tarča« napadov s strani hekerjev, ki želijo pridobiti te podatke.

2 KONCEPT ZASEBNOSTI IN INFORMACIJSKA VARNOST V PAMETNIH MESTIH

Završnik (2010) navaja, da se vsebina koncepta zasebnosti spreminja in da je z zasebnostjo mogoče trgovati. Podobno je tudi v pametnih mestih, kjer npr. senzori, ki so postavljeni na določenih lokacijah, po mestu zbirajo podatke o številu pešcev in kolesarjev. Ti podatki nam, posameznikom, ne povedo skoraj nič, mnogo pa razkrijejo tistim, ki so odločevalci v mestu. Na podlagi števila pešcev in kolesarjev na merjenih lokacijah odločevalci lažje razporejajo finančna sredstva za dograditev pločnikov, športnih parkov itd.

Chan, Bateman in Olafsson (2016) poudarjajo, da informacijska varnost s svojo celovitostjo ščiti tudi zasebnost, kar lahko apliciramo tudi v področje pametnih mest. Elmaghraby in Losavio (2014) menita, da sta varnost in varovanje dokaj podobna pojma, ki pa se razlikujeta. Pri varnosti (»nič slabega se še ni zgodilo«) vlagamo več časa in sredstev v preprečevanje, medtem ko pri varovanju (»nekaj se dogaja«) uporabljamo različne mehanizme, da bi odpravili oz. vsaj omilili dejanske grožnje. Kibernetika varnost se v tem primeru osredotoča na varnost računalniških sistemov ter na varnost izmenjave podatkov in za to predvideva sankcije (kazensko pravo). Računalniški sistemi v pametnih mestih so jedro težave varovanja informacij, zato se moramo osredotočiti na t. i. CIA model, ki zagotavlja informacijsko varnost; zaupnost (angl. *confidentiality*), celovitost (angl. *integrity*) in dostopnost (angl. *availability*) informacij, in kar posledično zagotavlja tudi zasebnost v pametnih mestih.

Ena izmed osnovnih nalog države je, da v svojih zakonodajnih okvirih zagotavlja pravico do zasebnosti, kar je pri »gradnji« pametnih mest in zagotavljanju informacijske varnosti ključnega pomena. Zato kot primer izpostavljam Ustavo Republike Slovenije (Ustava RS, 1991), ki koncept utemeljenega pričakovanja zasebnosti zagotavlja v štirih členih (35. člen, 36. člen, 37. člen in 38. člen). Splošni 35. člen se nanaša na varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic ter zagotavlja človekovo telesno in duševno nedotakljivost ter nedotakljivost zasebnosti in osebnostnih pravic. 36. člen se dotika prostorske oziroma teritorialne zasebnosti ali t. i. nedotakljivosti stanovanja. S perspektive načrtovanja in delovanja pametnih mest pa je bolj pomemben oz. uporaben 37. člen Ustave RS (1991), ki zagotavlja tajnost pisem in drugih občil oziroma komunikacijsko zasebnost. Omenja tudi, da samo zakon lahko predpiše, da se na podlagi odločbe sodišča za določen čas ne upoštevata varstvo tajnosti pisem in drugih občil ter nedotakljivost človekove zasebnosti, če je to nujno za uvedbo ali potek kazenskega postopka ali za varnost države. Iz besedila 38. člena Ustave RS

(1991), ki zagotavlja informacijsko zasebnost, pa lahko razberemo, da je zakonsko zagotovljeno varstvo osebnih podatkov in da ima vsak posameznik pravico se seznaniti z zbranimi osebnimi podatki, ki se nanašajo nanj, in pravico do sodnega varstva ob njihovi zlorabi (Ustava RS, 1991).

Da je zasebnost zelo pomembna dobrina posameznika, priča dejstvo, da je bila pravica do zasebnosti deklarirana že leta 1948 v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, ki jo je sprejela in razglasila generalna skupščina Združenih narodov (Sotlar in Trivunović, 2012). Ziegeldorf, Morchon in Wehrle (2014) pojasnjujejo, da se je koncept zasebnosti zgodovinsko gledano bolj ali manj nanašal na telesno zasebnost. V sedemdesetih letih 20. stoletja pa se prvič pojavi izraz »informacijska zasebnost«⁶. Glede na to, da pametna mesta operirajo z velikim podatkovjem, moramo dajati poudarek na zaščito le-teh in to zato, da bi preprečili poseg v zasebnost. Zato je pomembno, da zasebnost preučujemo in jo hkrati varujemo v najboljši možni meri.

Z zasebnostjo⁷ se bolj podrobno po besedah Završnika in Levičnika (2014) ukvarjamo od leta 2013, ko je Edward Snowden širši javnosti prikazal množično vohunjenje. Avtorja tudi ugotavljata, da so Snowdenova odkritja na strah pred tujimi obveščevalnimi službami vplivala tudi na področju Slovenije. Podobno v svoji doktorski tezi meni tudi Williams (2017), kjer navaja, da so ravno Snowdenova odkritja privedla do tega, da je bil leta 2013 na spletni strani www.dictionary.com najbolj iskan termin *privacy* (slov. zasebnost).

Po besedah Ziegeldorfa et al. (2014) se dandanes v sferi IOT pojavljajo trije ključni elementi, ki oblikujejo informacijsko zasebnost:

- Individualno zagotavljanje kontrole nad zbiranjem in procesiranjem osebnih podatkov.
- Ob uporabi »pametnih stvari« je treba poznati morebitna tveganja glede zasebnosti.
- Zavedati se je tudi treba, da se lahko osebni podatki razširijo izven meja kontrolirane zasebnosti.

Glede na to, da so pametni sistemi preko aplikacij povezani z mobilnimi napravami, se je treba osredotočiti na zagotavljanje informacijske varnosti in varovanje zasebnosti. Weber (2015) opozarja, da je na trgu še vedno ogromno aplikacij, ki zbirajo podatke o lokaciji brez neposredne privolitve uporabnika, medtem ko Markelj in Zgaga (2016) opozarjata na problem mlajših uporabnikov pametnih mobilnih naprav, ki so nepoučeni glede potencialnih groženj in ne uporabljajo varnostnih mehanizmov, ki zagotavljajo višjo stopnjo informacijske varnosti.

2.1 Grožnje zasebnosti v pametnih mestih

Ziegeldorf et al. (2014) ugotavljajo, da naprave, ki so povezane v IOT in so del pametnih mest, predstavljajo nove možnosti interakcij oz. povezanosti med

⁶ Informacijska zasebnost je v takratnih časih pomenila »imeti pravico odločati, kaj lahko drugi vedo o meni«.

⁷ Beseda zasebno je protipomenka besedi javno. Javno je nekaj, kar ni skrito in ga je mogoče dojemati s čutili. Iz tega lahko sklepamo, da je beseda »zasebnost« nekaj, kar je zasebno in ni namenjeno širši javnosti, torej nekaj, kar je skrito (Kanduč et al., 2012).

napravami, kar lahko privede tudi do novih groženj zasebnosti. Po njihovem mnenju bo IOT v prihodnosti igral zelo pomembno vlogo v vsakdanu slehernega posameznika, ker so po svetu že uveljavljene institucije, ki se ukvarjajo z razvojem naprednejših tehnologij za vzpostavitev globalnega IOT omrežja. Da bo IOT globalno pomembna tržna niša, priča tudi dejstvo, da se v organizacije za razvoj IOT združujejo najboljši in najbolj napredni laboratoriji iz celega sveta (na primer Auto-ID lab). Prej omenjeni avtorji tudi menijo, da zaradi narave razvoja IOT tehnologij, lahko delimo grožnje zasebnosti v pametnih mestih v naslednjih sedem sklopov:

- **Identifikacija:** na podlagi zbranih podatkov s pomočjo različnih naprav (predvsem s kamerami ter senzorji za prepoznavo obraza in glasu) bo mogoče določiti posameznika.
- **Lokalizacija in sledenje:** na podlagi pretočnih podatkov mobilne naprave in povezovanja na bazne postaje ter GPS je mogoče izslediti osebo.
- **Profiliranje:** s pomočjo zbranih osebnih podatkov je mogoče profilirati posameznika. (Facebook ima na primer možnost, da na podlagi določenih algoritmov zazna spolne prestopnike).
- **Interakcije in predstavitve, ki kršijo zasebnost:** treba se je zavedati, da nas lahko ob uporabi tehnologije opazujejo druge osebe, ki z »gledanjem čez ramo« zbirajo podatke o nas in s tem kršijo našo zasebnost.
- **Prenos naprav:** ko se odločimo za prodajo naprave, ki hrani podatke je pomembno, da poskrbimo za trajni izbris podatkov. Moramo se držati načela: »kupi enkrat, imej za vedno«.
- **Napadi na inventar:** napadi na vse vrste pametnih stvari, ki so povezane v IOT. Gre za sofisticirano obliko prestrežanja podatkov s strani nepooblaščenih oseb.
- **Neposredno povezovanje:** Zgodi se lahko, da se dva sistema, ki prej nista bila povezana in bi morala biti popolnoma izolirana drug od drugega, povežeta. Na podlagi tega je možno reidentificirati anonimizirane oz. psevdonimizirane podatke.

Zgoraj naštetе grožnje so povezane s pametnimi mesti tako, da napadalci manipulirajo s tehnologijo, ki je dostopna v pametnih mestih. Pri tem ne gre za višjo in nedostopno tehnologijo, ampak za preproste tehnične rešitve, ki olajšujejo življenje v mestu.

Številni avtorji menijo, da so zbrani lokacijski podatki jedro težav v pametnih mestih. Lokacijski podatki, zbrani v pametnih mestih, vsebujejo širok nabor informacij, ki lahko razkrijejo npr. posameznikovo politično prepričanje, zdravstveno stanje ter socialni status (Elmaghraby in Losavio, 2014). Težava pri pametnih mestih je tudi, komu dati legitimen dostop do podatkov in kateri podatki so dostopni širši javnosti (torej posredovani v javno uporabo). Pri tem je stroka razdeljena na dva dela, en del podpira uporabo velikega podatkovja⁸ (angl.

⁸ Še vedno ni enotne opredelitve, kaj pravzaprav je veliko podatkovje. Splošno uporabljena definicija je, da gre za veliko količino različnih in različno pridobljenih podatkov, na podlagi katerih je mogoče prepoznati neke vzorce obnašanja (Lueks, Alpár, Hoepman in Vullers, 2017).

big data), češ da spodbujajo ekonomično rast mest ter omogočajo največji možni izkoristek udobja. Po drugi strani pa se strokovnjaki za urbanizem zavzemajo za čim manjšo uporabo velikih podatkov, ki po njihovem mnenju znižujejo kreativnost in vodijo do neke vrste »robotskih mest«, kjer ni mesta za deviantnost⁹ (van Zoonen, 2016). Cilj uporabe velikega podatkovja je, da se na podlagi statističnih analiz enormnih količin zbranih podatkov nadomestijo človekovo znanje, izkušnje in intuicija z namenom, da se izognemo sprejemanju napačnih odločitev, ki temeljijo na človekovi subjektivnosti. Lex Machina¹⁰ je primer uporabe velikega podatkovja na sodišču, ko se združita pravo in tehnologija. Pretekle raziskave na Vrhovnem sodišču v Združenih državah Amerike so pokazale, da so napredni algoritmi sposobni boljšega predvidevanja kot za to priučeni posamezniki oz. strokovnjaki. Podobna raziskava je bila izvedena tudi na Evropskem sodišču za človekove pravice, kjer so strokovnjaki razvili sistem za predvidevanje odločitev na podlagi preteklih že odločenih zadevah. Sistem se je pokazal kot izjemno natančen in to kljub temu, da je temeljil zgolj na tekstovni bazi podatkov o primeru in posebej razvitih algoritmi (Završnik, 2017). Tehnologijo, kot je Lex Machina, bi lahko uporabili tudi v pametnih mestih, kjer bi npr. senzorji javljali najprimernejšo oz. najvarnejšo pot do končnega cilja, pri čemer bi tehnologija analizirala podatke, ki so na voljo v realnem času.

Avtorica van Zoonen (2016) ugotavlja, da je ljudi strah za njihovo zasebnost, vendar na drugi strani niso pripravljeni narediti nič za doseg le-te, še več, pripravljeni so se odpovedati delu zasebnosti; še vedno je najbolj priljubljena PIN koda 1234 in še vedno je veliko ljudi, ki uporablja eno geslo za več spletnih mest. Avtorica nadalje omenja, da veliko ljudi kljub nezaupanju do družabnih omrežij objavlja svoje zasebno življenje in ga daje na vpogled drugim. Vse to naštetu pa je pokazatelj paradoksa zasebnosti v pametnih mestih, kar pomeni, da še tako veliko število tehnologij in varnih rešitev pri uporabi le-te ne odtehta človekovega voljnega ravnanja, da bi deloval v smeri zaščite svoje zasebnosti in v smeri doseganja informacijske varnosti.

Gharaibeh et al. (2017) vidijo grožnje zasebnosti ter njihove rešitve v pametnih mestih v naslednjih 15 sklopih¹¹:

- **Modifikacija podatkov (angl. *data modification*):** Vršiti se na način, da s pomočjo spreminjanja, brisanja ter prirejanja lahko škodujemo celovitosti izmenjanih podatkov. Rešitev za tako težavo je uvedba infrastrukture javnih ključev (enkripcija).
- **Masquerade napad (angl. *masquerade attack*):** certifikati, ki so izdani na podlagi infrastrukture javnih ključev (angl. *public key infrastructure*), so zlorabljeni na način, da predstavljajo neko drugo entiteto (primer: sporočilo, ki bi moralo biti poslano s strani Janeza, je v bistvu poslano s strani Jožeta.). V tem primeru je pomembno, da ob zaznani grožnji prekličemo certifikat.

9 Emile Durkheim ugotavlja, da je odklonskost univerzalno družbeno dejstvo in normalen družbeni pojav, ki se pojavlja v vseh družbah in v kateremkoli času (Haralambos in Holborn, 2004).

10 Napredno analitično orodje, ki je bilo razvito z namenom predvidevanja sodb in sodnih stroškov v primeru sodnih postopkov zoper intelektualno lastnino (Završnik, 2017).

11 Nekatere besede so ohranjene v izvirniku, torej v angleškem jeziku, ker v Sloveniji še ni enakovrednih sopomenk.

- **Ponavljajoči se napadi (angl. *replay attack*):** zlonamerne entitete kontinuirano pošiljajo podatke za pridobitev dostopa do sistema. Rešitev je v pomnjenju podatkov o dostopu na podlagi preteklih sporočil in primerjava z novimi.
- **MitM napad (angl. *man-in-the-middle attack*):** Gre za napad s posrednikom, kjer napadalec prestreza, beleži in spreminja podatke o šifriranem prometu med dvema entitetama, kjer ti dve entiteti mislita, da imata neposredno komunikacijo in ne posumita, da je vmes neki tretji člen. Te težave je mogoče rešiti z različnimi kriptirnimi algoritmi.
- **Sybil napad (angl. *sybil attack*):** Imitacija več identitet, ki jih napadalec izkorišča za manipulacijo ocene ugleda, kar omogoča izkoriščanje in goljufanje drugih uporabnikov. Tudi v tem primeru se za zaščito pred tovrstnimi napadi uporablja infrastruktura javnih ključev, ki dodeli identiteto entitetam (digitalni podpis), kar entitetam daje legitimnost in unikatnost.
- **Lažno lociranje (angl. *GPS spoofing*):** V tem primeru so ranljivi avtomobili, ker gre za lažno predstavljanje geolokacijskih podatkov; avtomobil, ki je na točki A, se bo predstavil kot da deluje na točki B, kar lahko vodi do nesreč. Te nepravilnosti je mogoče odpraviti s tehničnimi rešitvami, ki zaznajo vsako nenormalno odstopanje oz. nihanje geolokacijskih podatkov.
- **Ponarejanje sporočil (angl. *broadcast tampering*):** V sistem avtomobila apliciramo lažne podatke, spremenimo lahko npr. parametre o vzmetenju, izklopimo ABS itd. V tem primeru za zaščito uporabljamo avtentikacijo ter digitalna potrdila, ki onemogočijo tovrstne napade. Četudi napadalec vstopi v sistem preko digitalnega potrdila, nas še vedno varuje CRL¹² (*Certificate Revocation List*).
- **Prisluškovanje in analiza pretoka podatkov (angl. *eavesdropping and traffic analysis*):** Gre za tipično ogrožanje zasebnosti v pametnih mestih, pri čemer že zadostujejo enkripcija ter ostale kriptirne rešitve.
- **DoS napadi (angl. *DOS attack*):** Zaradi obremenjenosti sistema z veliko količino podatkov ta ne more več učinkovito delovati. DoS napade je težko preprečiti zaradi same infrastrukture omrežja.
- **Zlonamerna programska oprema (angl. *malware*):** Gre za napade z različno škodljivo programsko opremo, kot so virusi, črvi, trojanski konji itd. Za preprečevanje tovrstnih napadov veliko naredimo z znanjem informacijske varnosti in s previdnostjo. Tehnične rešitve pa so predvsem uporaba antivirusnih programov ter posodabljanje sistema.
- **Napad z grobo silo (angl. *brute force*):** Napadalci poskušajo s pomočjo različnih ključev (gesel) priti do avtoriziranega dostopa v sistem. NIST¹³ v svojih smernicah predlaga uporabo kriptirnih algoritmov ter robustna in varna gesla.
- **Napadi na čas (angl. *timing attack*):** »Timing« napadi v sodobnem svetu predstavljajo velik izziv. Gre za časovno kritične aplikacije, ki omogočajo

¹² Po besedah Lueksa et al. (2017) je CRL črni seznam, ki vsebuje niz preklicanih digitalnih potrdil, kar omogoča sistemu, da preveri, ali ima neka oseba kljub digitalnemu potrdilu vstop v sistem.

¹³ National Institute of Standards and Technology.

zgodnje opozarjanje na katastrofo. Napad na te aplikacije se izvrši na način, da nam aplikacija grozečo katastrofo javi z zamikom. Rešitve so v časovnih žigih in v ECDSA¹⁴ algoritmu.

- **(angl. *conflict collision*):** Ranljive so predvsem RFID¹⁵ naprave, ki so v tem primeru nesposobne pravilno prebrati in obdelati zbrane podatke (RFID bralnik prebere eno kodo, kljub temu, da sprejme dve).
- **Varnost vozlišč (angl. *node security*):** Za zagotavljanje varnosti in zasebnosti IOT senzorjev je treba zagotoviti varnost ter zanesljivost vozlišč in komunikacij.
- **Napadi na naprave z omejenimi kapacitetami (angl. *security attacks on devices with limited computational and storage resources*):** Brezžična senzorska omrežja so sestavni del IOT infrastrukture, kar pomeni, da so tudi sestavni del pametnih mest.

Gharaibeh et al. (2017) v 15 sklopih predstavljajo grožnje zasebnosti v pametnih mestih predvsem s tehnološkega vidika. V naši raziskavi smo se osredotočili na vedenje, poznavanje in obnašanje posameznika v povezavi z zagotavljanjem in varovanjem zasebnosti, ker je pomembno, da se ljudje v prvi vrsti zavedajo groženj zasebnosti. Tehnološke rešitve ne pomagajo veliko, če posameznik sam ni pripravljen delovati samovarovalno (npr. povezovanje v nezaščitena brezžična omrežja kljub temu, da imamo možnost uporabe brezžičnega omrežja, zaščenega z avtentikacijo), tako lahko rečemo, da nam nič ne pomaga, če imamo zelo varne tehnološke naprave v pametnih mestih, če pa jih ne znamo pravilno uporabljati.

3 UPORABLJENE METODE

3.1 Opis instrumentarija

S pomočjo odprtokodne aplikacije za spletno anketiranje (www.1ka.si) smo sestavili vprašalnik, ki je bil dostopen od 14. 8. 2017 do 14. 9. 2017. Na spletni vprašalnik je v tem času odgovorilo nekaj več kot 300 posameznikov, vendar jih je od tega v celoti končalo anketo 197, zato smo druge (132 nepopolno izpolnjenih vprašalnikov) izločili. Cilji raziskave so bili pridobiti informacije o poznavanju koncepta pametnih mest ter kakšen je odnos posameznikov do zasebnosti v pametnih mestih. Sodelovanje v anketi je bilo prostovoljno in anonimno. Podatke, ki smo jih pridobili s pomočjo spletne ankete, smo statistično obdelali in analizirali s pomočjo programa SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*).

Vprašalnik, s katerim so posamezniki s pomočjo sedemstopenjske Likertove lestvice ocenjevali poznavanje koncepta zasebnosti v pametnih mestih, je obsegal 20 spremenljivk. Anketiranci so na lestvici od 1 do 7 (1 – sploh se ne strinjam, 2 – se ne strinjam, 3 – delno se ne strinjam, 4 – niti/niti, 5 – delno se strinjam, 6 – se strinjam, 7 – se popolnoma strinjam) opredelili, v kolikšni meri se strinjajo z določenimi trditvami o pametnih mestih. Drugi del vprašalnika se je nanašal na demografijo anketirancev.

Kaiser-Meyer-Olkinova mera primernosti vzorca (KMO) v našem primeru znaša 0,817, kar pomeni, da so podatki ustrezni za izvedbo faktorске analize.

¹⁴ Elliptic Curve Digital Signature Algorithm.

¹⁵ Radio Frequency Identification

Na podlagi Bartlettovega testa pa lahko zavrnamo tudi ničelno hipotezo, ker znaša vrednost 0,000, kar pomeni, da je ustreznost vzorca optimalna in da korelacijska matrika ni enotska (Šifrer in Bren, 2011). Preverili smo tudi asimetrijo in sploščenost: vrednosti Skewness in Kurtosis znašata v našem primeru med -3 in 3, kar po besedah Šifrer in Bren (2011) pomeni, da so podatki porazdeljeni normalno in ni treba izločiti nobene spremenljivke.

3.2 Opis vzorca

Odgovori	N	%
Osnovna šola	1	1
Srednja šola	114	58
Višješolski program	8	4
Visokošolski program	25	12
Univerzitetni program	39	19
Magisterij	10	5

Tabela 1:
Izobrazba
sodelujočih v
anketi

Spletna anketa je bila opravljena po principu snežne kepe (ljudi smo povabili k raziskavi preko družabnega omrežja Facebook). V raziskavi je sodelovalo 197 anketirancev, od tega 99 moških in 98 žensk. Tabela 1 prikazuje, da je največ anketirancev dokončalo srednjo šolo (58 odstotkov), 19 odstotkov jih je imelo dokončan univerzitetni študijski program, 12 odstotkov pa visokošolski študijski program. Nadalje jim sledijo anketiranci z dokončanim magisterijem (5 odstotkov) ter anketiranci z dokončanim višješolskim programom (4 odstotki), le en anketiranec pa je imel dokončano osnovno šolo. Anketirancev z dokončanim doktoratom v tej raziskavi ni bilo.

120 anketirancev (61 odstotkov) je prihajalo iz vzhodne kohezijske regije in 77 anketirancev (37 odstotkov) iz zahodne kohezijske regije.

Odgovori	N	%
do 20 let	16	8
21–40 let	178	90
41–60 let	3	2

Tabela 2:
Starostna
skupina

Tabela 2 prikazuje, da je bilo največ anketirancev v času raziskave starih med 21 in 40 let (90 odstotkov), sledijo jim anketiranci s starostjo do 20 let (8 odstotkov). Najmanj odgovorov smo prejeli od anketirancev, ki so bili v času raziskave stari med 41 in 60 let (2 odstotka).

4 PREDSTAVITEV IN INTERPRETACIJA REZULTATOV RAZISKAVE

V nadaljevanju predstavljamo ugotovitve naše raziskave glede opredelitve anketirancev do zasebnosti v pametnih mestih. Mnenje ljudi glede zasebnosti v pametnih mestih je ključnega pomena, kajti ljudje so tisti, ki morajo tehnologijo sprejeti, in ljudje so tisti, ki soustvarjajo kakovosten skupen življenjski prostor, kar nam pripomore k odločitvam o izboljšanju mesta. Na začetku analiziranja smo opravili faktorsko analizo z metodo glavnih komponent (tabela 3), s katero smo zmanjšali število spremenljivk (s pomočjo pravokotne rotacije Varimax z normalizacijo).

Prvi faktor, s katerim smo pojasnili 20 odstotkov skupne variance, smo poimenovali »Zakonodaja«. Drugi faktor, s katerim smo pojasnili 18,5 odstotkov skupne variance, smo poimenovali »Komoditeta«. Tretji faktor, s katerim smo pojasnili 7,5 odstotkov skupne variance, smo poimenovali »Poznavanje koncepta pametnih mest. Četrti faktor, s katerim smo pojasnili 6,4 odstotkov skupne variance, smo poimenovali »Računalniško znanje«. Peti faktor, s katerim smo pojasnili 5,3 odstotkov skupne variance, smo poimenovali »Grožnje zasebnosti«. Šesti faktor, s katerim smo pojasnili 5,1 odstotkov skupne variance pa smo poimenovali »Paradoks zasebnosti«.

Tabela 3:
Rotirana
faktorska
matrika.
Zmanjšanje
števila
spremenljivk.

	Rotirana faktorska matrika ^a					
	Faktorji					
	1	2	3	4	5	6
Pomembno je, da sem s strani upravljavcev obveščen o kršitvi varstva osebnih podatkov, če se ti nanašajo name.	,873					
Pomembno mi je, da je pravica do zasebnosti opredeljena v Ustavi Republike Slovenije.	,844					
Pomembno mi je, da imam pravico do pozabe oz. izbrisa podatkov v pametnih mestih.	,779					
Pomembno mi je, da vem, kateri podatki se zbirajo o meni v pametnih mestih.	,754					
Pomembno mi je, da so podatki, ki so pridobljeni v pametnih mestih, upravljani s strani države in ne s strani zasebnih podjetij.	,556					
Zbiranje podatkov o moji lokaciji predstavlja zame poseg v zasebnost.	,521		-,358		,358	
Močno si želim, da bi bival v pametnem mestu.		,802				
Investiranje v pametna mesta je dobra naložba.		,772				
V zameno za sponzorsko majico sem pripravljen sprejeti splošne pogoje in si namestiti aplikacijo za pametna mesta.		,658				
Z veseljem bi uporabljal mobilne aplikacije, ki merijo stanje v mestu (temperatura, kvaliteta zraka, trenutno število ljudi, trenutno število ter vrsta avtomobilov, število turistov in iz katere države prihajajo itd.).		,553			-,309	
Moji osebni podatki v pametnih mestih bi bili popolnoma varni.		,502	,411			
Zelo dobro poznam koncept pametnih mest.		,464	-,459	,347	,387	
Dobrodošlo je, da imajo mesta čim več podatkov o meni.			,657			
Vseeno mi je, če bodo pametna mesta zbirala podatke o meni brez mojega dovoljenja.		,301	,657			
Želim si, da bi namesto policijskih patrulj uvedli drone, ki bi nadzirali stanje na ulicah v mestu.			,580			

Rotirana faktorska matrika ^a						
	Faktorji					
	1	2	3	4	5	6
Pametna mesta bi zahtevala ogromno računalniškega znanja.				,828		
Skrbi me, da bodo pametna mesta ogrožala mojo zasebnost.	,343			,568	,332	
Vsakič, ko naložim kako aplikacijo, preberem splošne pogoje.					,807	
V mestu se večkrat povežem v brezplačno WI-FI omrežje, ki ne zahteva gesla (nezaščiten omrežje).						,806
Na družabnem omrežju (Facebook, Instagram, Twitter itd.) večkrat objavim fotografijo z lokacijo, kjer je bila posneta.						,629
Metoda ekstrakcije: Principal Component Analysis. Metoda rotacije: Varimax with Kaiser Normalization.						
a. Rotacija konvertirana v 8 iteracijah.						

Tabela 3:
Nadaljevanje

S Cronbachovim koeficientom alfa (α) smo izračunali zanesljivost vprašalnika, kar v našem primeru znaša 0,724, kar pomeni, da je ta del vprašalnika srednje zanesljiv. Po besedah Šifrera in Bren (2011) lahko Cronbach alfa (α) zavzame vrednost med 0 in 1, pri čemer pomeni 0 popolno nezanesljivost in 1 popolno zanesljivost, medtem ko $\alpha > 0,8$ pomeni visoko zanesljivost in $0,6 < \alpha < 0,8$ srednjo zanesljivost. Skupna varianca vseh izločenih faktorjev pa je 62,8 odstotka. V nadaljevanju bomo predstavili rezultate opisne statistike po posameznih spremenljivkah, razvrščenih v posamezni faktor.

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
Pomembno je, da sem s strani upravljavcev obveščen o kršitvi varstva osebnih podatkov, če se ti nanašajo name.	6,4	1,06	96
Pomembno mi je, da je pravica do zasebnosti opredeljena v Ustavi Republike Slovenije.	6,3	1,20	93
Pomembno mi je, da vem, kateri podatki se zbirajo o meni v pametnih mestih.	6,1	1,45	88
Pomembno mi je, da imam pravico do pozabe oz. izbrisa podatkov v pametnih mestih.	6,0	1,28	90
Pomembno mi je, da so podatki, ki so pridobljeni v pametnih mestih, upravljani s strani države in ne s strani zasebnih podjetij.	5,2	1,62	69
Zbiranje podatkov o moji lokaciji predstavlja zame poseg v zasebnost.	5,5	1,57	80

Tabela 4:
Opisna statistika spremenljivk faktorja »Zakonodaja«

Iz tabele 4 je razvidno, da je anketirancem najbolj pomembno, da so s strani upravljavcev obveščeni o kršitvi varstva osebnih podatkov, če se le-ti nanašajo na njih. Kar se tiče zakonodaje pa jim je najmanj pomembno, če so podatki upravljani

s strani države in ne s strani zasebnih podjetij. Na podlagi rezultatov, ki so prikazani, lahko rečemo, da bo nova Uredba o varstvu podatkov (Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in sveta o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES, 2016; v nadaljevanju Splošna uredba o varstvu podatkov, 2016) prinesla novosti, ki bo uporabnikom (v našem primeru prebivalcem) nudila večjo zaščito in varovanje zasebnosti. Pri faktorju »Zakonodaja« smo želeli izvedeti, kakšen je odnos ljudi do različnih pravnih okvirjev (vključujoč Splošno uredbo o varstvu podatkov).

Tabela 5:
Opisna
statistika
spremenljivk
faktorja
»Komoditeta«

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
Močno si želim, da bi bival v pametnem mestu.	3,7	1,45	26
Investiranje v pametna mesta je dobra naložba.	4,6	1,44	59
V zameno za sponzorsko majico sem pripravljen sprejeti splošne pogoje in si namestiti aplikacijo za pametna mesta.	2,8	1,78	18
Z veseljem bi uporabljal mobilne aplikacije, ki merijo stanje v mestu (temperatura, kvaliteta zraka, trenutno število ljudi, trenutno število ter vrsta avtomobilov, število turistov in iz katere države prihajajo itd.).	4,6	1,77	61
Moji osebni podatki v pametnih mestih bi bili popolnoma varni.	3,1	1,48	19

Na podlagi tabele 5 lahko ugotovimo, da imajo anketiranci zelo pozitiven odnos do uporabe mobilnih aplikacij v zvezi s pametnimi mesti in bi jih z veseljem uporabljali, da bi dosegali večjo komoditeto oz. udobnost. Velika večina anketirancev pa kljub pripravljenosti do prenosa aplikacije ni pripravljena sprejeti splošnih pogojev aplikacije v zameno za sponzorsko majico. Faktor »Komoditeta« nam daje pregled nad tem, kakšno udobje lahko v pametnih mestih pričakujemo in kakšen odnos imajo anketiranci do osebnih podatkov.

Tabela 6:
Opisna
statistika
spremenljivk
faktorja
»Poznavanje
koncepta
pametnih mest«

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
Zelo dobro poznam koncept pametnih mest.	3,5	1,64	30
Dobrodošlo je, da imajo mesta čim več podatkov o meni.	2,4	1,46	9
Vseeno mi je, če bodo pametna mesta zbirala podatke o meni brez mojega dovoljenja.	1,6	0,98	3
Želim si, da bi namesto policijskih patrulj uvedli drone, ki bi nadzirali stanje na ulicah v mestu.	2,6	1,69	19

Na podlagi tabele 6 lahko zaključimo, da anketirancem ni vseeno, če bodo pametna mesta zbirala podatke brez njihovega dovoljenja oz. privolitve. Večina anketirancev se ne strinja s trditvijo »Zelo dobro poznam koncept pametnih mest«. Faktor »Poznavanje koncepta pametnih mest« se nanaša na to, kako dobro ljudje poznajo pametna mesta in kakšen odnos imajo do podatkov.

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
Pametna mesta bi zahtevala ogromno računalniškega znanja.	5,3	1,44	76

Tabela 7:
Opisna statistika
spremenljivk
faktorja
»Računalniško
znanje«

Tabela 7 prikazuje, da večina anketirancev meni, da bodo pametna mesta zahtevala ogromno računalniškega znanja (programiranje, visoka računalniška pismenost, široko poznavanje informacijskih tehnologij itd.). Pri faktorju »Računalniško znanje« smo uporabili zgolj eno spremenljivko, ker koncept pametnih mest kot tak temelji na trajnostnem razvoju in za to ni potrebnega nobenega poznavanja računalništva.

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
Skrbi me, da bodo pametna mesta ogrožala mojo zasebnost.	4,6	1,56	59
Vsakič, ko naložim kako aplikacijo, preberem splošne pogoje.	2,6	1,68	17

Tabela 8:
Opisna statistika
spremenljivk
faktorja »Grožnje
zasebnosti«

Iz tabele 8 lahko razberemo, da bodo pametna mesta ogrožala zasebnost posameznika. Na drugi strani pa je le malo tistih, ki se dejansko vedejo »samovarovalno« in preberejo splošne pogoje pri namestitvi aplikacije. Faktor »Grožnje zasebnosti« prikazuje odnos anketirancev do zasebnosti in kako je lahko le ta ogrožena (strah pred ogroženo zasebnostjo in branje splošnih pogojev pri nalaganju aplikacije).

	Aritmetična sredina	Standardni odklon	% Se strinjam (5+6+7)
V mestu se večkrat povežem v brezplačno Wi-Fi omrežje, ki ne zahteva gesla (nezaščiteno omrežje).	4,3	1,99	56
Na družabnem omrežju (Facebook, Instagram, Twitter itd.) večkrat objavim fotografijo z lokacijo, kjer je bila posneta.	3,5	2,08	41

Tabela 9:
Opisna statistika
spremenljivk
faktorja
»Paradoks
zasebnosti«

Iz tabele 9 lahko razberemo, da se velika večina anketirancev v mestu večkrat poveže v brezplačno Wi-Fi omrežje, ki ne zahteva gesla (nezaščiteno omrežje), kar je zopet pokazatelj, da se uporabniki ne zavedajo groženj informacijski tehnologiji v pametnih mestih. Znano je namreč, da so nezaščitena Wi-Fi omrežja zelo ranljiva za napade, kar lahko privede do posega v zasebnost, prestrezanja gesel, razkritja občutljivih informacij itd. Faktor »Paradoks zasebnosti« se nanaša na uporabo brezplačnega Wi-Fi omrežja v mestu in na objavljanje fotografij z lokacijo na družabnih omrežjih, s čimer lahko obrazložimo, da gre v tem primeru za ključen pojav, kjer se ljudje zavedajo groženj, pa vendarle niso pripravljeni veliko storiti za doseg večje stopnje zasebnosti.

Tabela 10: Poznate naslednje strani oz. projekte: naslednje strani oz. projekte: ezavod.si, smartis. si, smartiscity.eu, smartcitymaribor.si	Poznate naslednje strani oz. projekte: ezavod.si, smartis.si, smartiscity.eu, smartcitymaribor.si?	Frekvenca	Odstotek (%)
	(Da, vse)	2	1
	(Da, vendar ne vseh naštetih)	52	25
	(Ne)	145	69

Na podlagi tabele 10 ugotavljamo, da večina anketirancev še ne pozna koncepta pametnih mest, ki so jih zasnovala slovenska podjetja. 69 odstotkov anketirancev ne pozna omenjenih projektov, zgolj 1 odstotek anketirancev v celoti pozna projekte, 25 odstotkov anketirancev pa pozna le nekatere strani oz. projekte.

5 RAZPRAVA

Pametna mesta so pred našimi vrati. S pojavom novih tehnologij, vplivom globalizacije in organizacijskih rešitev, ki jih le-te ponujajo pa za sabo prinašajo tudi določen del tveganja. Zato je pomembno, da ravnamo v smeri zagotavljanja informacijske varnosti in ozaveščanja prebivalcev. V naši raziskavi smo ugotovili, da ljudje koncepta pametnih mest še ne poznajo. Na vprašanje: »Poznate naslednje strani oz. projekte: ezavod.si, smartis.si, smartiscity.eu, smartcitymaribor.si?« sta pritrdilno odgovorila le dva anketiranca, kar je na neki način skrb vzbujajoče. Zavedati se moramo, da danes dostopna tehnologija predstavlja tako prednosti kot slabosti. Prednosti so vsekakor v tem, da smo s pomočjo tehnologije povezani bolj kot prej in da imamo dostop do informacij praktično od koderkoli in od kjerkoli. Slabosti pa se kažejo predvsem v nepoučenosti uporabnikov, ki velikokrat ne razumejo, da je zagotavljanje zasebnosti in varovanje informacij izjemnega pomena. Tako lahko rečemo, da bomo poleg pametnih mest potrebovali tudi pametne ljudi, ki bodo delovali v smeri zagotavljanja varnosti informacij in v smeri varovanja zasebnosti.

Opisna statistika spremenljivk faktorja »Zakonodaja« predstavlja predvsem novosti, ki jih prinaša nova Splošna uredba o varstvu podatkov (2016). V naši raziskavi tako ugotavljamo, da bo ta prinesla mnogo pozitivnih sprememb, s katero naši anketiranci v veliki večini soglašajo (obvestilo o kršitvi varstva osebnih podatkov s strani upravljalcev, vedenje o tem, kateri podatki se zbirajo o nas, pravica do pozabe oz. izbrisa osebnih podatkov).

Velika večina anketirancev je s povprečno vrednostjo (5,3) prepričana, da bi pametna mesta zahtevala ogromno računalniškega znanja. Ta dognanja so sicer v nasprotju z Anthopoulosovimi (2017) tezami, v katerih pojasnjuje, da je v pametnih mestih veliko rešitev snovanih na podlagi organizacijskih rešitev, ki nimajo nič opraviti s tehnologijo. Zato je pomembno, da ljudi izobražujemo tako v smeri računalniške pismenosti kot tudi v smeri ozaveščanja o samih konceptih pametnih mest in kaj le-ti prinašajo za slehernega posameznika. Zanimiva je tudi ugotovitev, da bi lahko v pametnih mestih prišlo do pojava paradoksa zasebnosti, kar pomeni, da ljudje kljub zavedanju groženj ne bodo delovali samozaščitno in bodo s tem posledično sprejeli tveganja, kar lahko vodi do »oškodovanja«

zasebnosti. Tako smo pri opisni statistiki spremenljivk faktorja »Paradoks zasebnosti« ugotovili, da se ljudje v veliki večini povezujejo v nezaščitena Wi-Fi omrežja, torej tista, ki ne zahtevajo vnosa gesla za dostop do omrežja, kar je veliko varnostno tveganje za prestrazanje podatkov in prisluškovanje. Manjši delež anketirancev pa tudi večkrat objavi fotografijo z lokacijo, kjer je le-ta bila posneta. Ob tem se seveda pojavlja vprašanje, ali se anketiranci sploh zavedajo kakšne podatke, na podlagi prostovoljne privolitve (samovoljno objavljanje lokacije), dajejo na vpogled ostalim uporabnikom različnih družabnih omrežij. Objavljanje fotografij z lokacijo je seveda zaželeno in nesporno, če se želimo pohvaliti prijateljem in ostalim deležnikom na družabnih omrežjih, vendar pa ne smemo pozabiti na to, da gre vendarle za razkrivanje zasebnosti. Še bolj sofisticiran način za razkrivanje osebnih podatkov in s tem posledično zasebnosti je zbiranje podatkov o lokaciji brez naše privolitve. Lahko bi rekli, da gre za zlorabo. Na podlagi tega ugotavljamo, da bodo družabna omrežja odigrala pomembno vlogo pri načrtovanju pametnih mest. Brandt, Bendler in Neumann (2016) so v študiji, ki so jo izvedli na področju San Francisca, s pomočjo analitike družabnih omrežij (Twitter) natančno oblikovali vzorce in vozlišča lokacij, od koder ljudje najpogosteje tvitajo. Ti podatki pa odločevalcem (upravljavcem) v mestu pripomorejo k analizi najboljših lokacij z največjo gostoto turizma. Na teh stičiščih se lahko postavijo razne trgovine in ostale potrošniške institucije, ki omogočajo dodaten dotok financ in boljšo rabo prostora ter bolj učinkovito načrtovanje novih urbanih rešitev. Na podlagi pametnih mest so se tako začeli oblikovati novi termini, kot so: pametni turizem, pametni ekosistemi, pametno upravljanje itd.

Dne 25. 5. 2018 se bo začela uporabljati¹⁶ nova Splošna uredba o varstvu podatkov (2016), ki bo povzročila spremembo nacionalne zakonodaje o varstvu osebnih podatkov in bo imela velik vpliv na upravljanje z zasebnostjo tudi v pametnih mestih. Novost, ki jo prinaša, je med drugim tudi ureditev privolitve za obdelavo osebnih podatkov (prostovoljna, izražena z jasnim pritrdilnim dejanjem in izraža nedvoumno soglasje k obdelavi). Zakonito in izrecno določen mora biti tudi namen zbiranja oz. obdelovanja osebnih podatkov. Pri tem bo pomembno, kako bodo načrtovalci pametnih mest vključili razno tehnologijo in ostale rešitve, da bodo skladne s Splošno uredb o varstvu osebnih podatkov. Rezultati analize zajemajo mnenja večine mlade populacije, zato bi bilo raziskavo smiselno izvesti tudi na starejših prebivalcih, ki niso odraščali s pametno tehnologijo in imajo verjetno drugačen odnos do »novih stvari«.

6 ZAKLJUČEK

Lopez, Rios, Bao in Wang (2017) navajajo, da je zasebnost del informacijske varnosti in kot taka služi za širše poznavanje varnostne problematike. Avtorji tudi navajajo, da je ravno zasebnost tisti ključni člen, ki mora biti v pametnih mestih najbolj varovana, ker je zaradi zbiranja in obdelave podatkov najbolj ranljiva. Zasebnost pa je ranljiva zato, ker so senzorji in računalniki »pomanjšani« do te mere, da jih naše oko več ne zazna oz. so skriti, kar je težava, saj niti ne vemo, od

¹⁶ Sicer je Splošna uredba o varstvu osebnih podatkov (2016) stopila v veljavo že 24. 5. 2017.

koga in kje smo opazovani, kaj šele, da vemo, kdo obdeluje te zbrane podatke. Po mnenju anketirancev je najbolj primerno, da podatke, ki so zbrani v pametnih mestih, upravlja država, kar je na neki način logično, saj s tem zagotovimo določeno stopnjo pravne varnosti in nadzor nad podatki ter zmanjšamo tveganje za prevlado kapitalističnih interesov (trgovanje z informacijami – zlorabe). Vsekakor pa bo k zaščiti posameznika in njegove zasebnosti pripomogla Splošna uredba o varstvu podatkov (2016), ki se bo začela uporabljati 25. 5. 2018.

Strnemo torej lahko, da sta človek in njegova zasebnost tisti glavni komponenti, ki jih moramo varovati in imeti v mislih, ko načrtujemo pametna mesta. To pa lahko storimo s kakovostnimi programskimi rešitvami in z vključevanjem različnih strokovnjakov.

Članek zaključujemo z razlago naslova »Zasebnost v pametnih mestih ali zasebnost za pametne ljudi?«, ki se ne nanaša toliko na pojasnitev urbanistične problematike, temveč nakazuje na to, da bomo za zagotovitev zasebnosti v pametnih mestih potrebovali predvsem pametne ljudi, ki bodo željni zasebnosti in bodo za to pripravljeni tudi nekaj narediti (največ pa lahko storimo sami).

UPORABLJENI VIRI

- Anthopoulos, L. (2017). Smart utopia VS smart reality: Learning by experience from 10 smart city cases. *Cities*, 63, 128–148. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2016.10.005>
- Beretta, I. (2018). The social effects of eco-innovations in Italian smart cities. *Cities*, 72, 115–121. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2017.07.010>
- Bernik, I. in Meško, G. (2011). Internet study of familiarity with cyber threats and fear of cybercrime. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(3), 242–252.
- Brandt, T., Bendler, J. in Neumann, D. (2016). Social media analytics and value creation in urban smart tourism ecosystems. *Information and Management*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.im.2017.01.004>
- Chan, J., Bateman, L. in Olafsson, G. (2016). A people & purpose approach to humanitarian data information security and privacy. *Procedia Engineering*, 159, 3–5. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.08.056>
- Elmaghraby, A. S. in Losavio, M. M. (2014). Cyber security challenges in smart cities: Safety, security and privacy. *Journal of Advanced Research*, 5(4), 491–497. <http://doi.org/10.1016/j.jare.2014.02.006>
- Gharaibeh, A., Salahuddin, M. A., Hussini, S. J., Khreishah, A., Khalil, I., Guizani, M. in Al-Fuqaha, A. (2017). Smart cities: A survey on data management, security and enabling technologies. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 19(4), 2456–2501. <http://doi.org/10.1109/COMST.2017.2736886>
- Haralambos, M. in Holborn, M. (2004). *Sociology: Themes and perspectives*. London: Harper Collins Publishers.
- Kanduč, Z., Mihelj Plesničar, M., Kmet, S., Petrovec, D., Završnik, A. in Zgaga, S. (2012). *Nežnejši spol? : ženske, nasilje in kazenskoopravni sistem*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Pridobljeno na <http://dirros.openscience.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=871>
- Kim, T., Ramos, C. in Mohammed, S. (2017). Smart city and IoT. *Future Generation Computer Systems*, 76, 159–162. <http://doi.org/10.1016/j.future.2017.03.034>

- Lefèvre, T. (v tisku). Big data in forensic science and medicine. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. <http://doi.org/10.1016/j.jflm.2017.08.001>
- Lopez, J., Rios, R., Bao, F. in Wang, G. (2017). Evolving privacy: From sensors to the Internet of Things. *Future Generation Computer Systems*, 75, 46–57. <https://doi.org/10.1016/j.future.2017.04.045>
- Lueks, W., Alpár, G., Hoepman, J. H. in Vullers, P. (2017). Fast revocation of attribute-based credentials for both users and verifiers. *Computers and Security*, 67, 308–323. <http://doi.org/10.1016/j.cose.2016.11.018>
- Markelj, B. in Zgaga, S. (2016). Comprehension of cyber threats and their consequences in Slovenia. *Computer Law and Security Review*, 32(3), 513–525. <http://doi.org/10.1016/j.clsr.2016.01.006>
- Rajkumar, R., Lee, I., Sha, L. in Stankovic, J. (2010). Cyber-physical systems: The next computing revolution. V *DAC '10, Proceedings of the 47th Design Automation Conference* (str. 731–736). New York: ACM New York. <https://doi.org/10.1145/1837274.1837461>
- Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1). (2010). *Uradni list RS*, (27/10).
- Sotlar, A. in Tominc, B. (2012). Zaznava deklarativnih virov ogrožanja nacionalne varnosti v slovenski družbi. *Varstvoslovje*, 14(3), 231–258.
- Sotlar, A. in Trivunović, J. (2012). Detektivi in varstvo zasebnosti v Republiki Sloveniji. *Varstvoslovje*, 14(3), 307–330.
- Šifrer, J. in Bren, M. (2011). *SPSS – multivariatne metode v varstvoslovju*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in sveta o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov). (2016). *Uradni list Evropske Unije*, (L 119/1).
- Ustava Republike Slovenije [Ustava RS]. (1991,1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/0647/13, 47/13, 75/16).
- van den Besselaar, P. (2005). The life and death of the great Amsterdam digital city. V P. van den Besselaar in S. Koizumi (ur.), *Digital Cities: III. information technologies for social capital: Cross-cultural perspectives*, (str. 66–96). Berlin: Springer. http://doi.org/10.1007/11407546_4
- van Zoonen, L. (2016). Privacy concerns in smart cities. *Government Information Quarterly*, 33(3), 472–480. <http://doi.org/10.1016/j.giq.2016.06.004>
- Weber, R. H. (2015). The digital future – A challenge for privacy? *Computer Law and Security Review*, 31(2), 234–242. <http://doi.org/10.1016/j.clsr.2015.01.003>
- Williams, T. L. (2017). *A longitudinal study of privacy awareness in the digital age and the influence of knowledge* (Doktorska disertacija). Little Rock: University of Arkansas.
- Završnik, A. (2010). Tehnično nadzorovanje vsakodnevnega življenja – postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 178–190.
- Završnik, A. (2017). *Big data, crime and social control*. Abingdon: Routledge.

- Završnik, A. in Levičnik, P. (2014). Zasebnost po Snowdnu: Novejša pojmovanja zasebnosti in odnos javnosti do le-te v Sloveniji. *Zbornik znanstvenih razprav*, 74(1), 117–152.
- Ziegeldorf, H. J., Morchon, G. O. in Wehrle, K. (2014). Security enhancement of authenticated RFID generation. *Security and communication networks*, 7(12), 2728–2742. <http://doi.org/10.1002/sec>

O avtorjih:

Damjan Fujs, diplomirani varstvoslovec informacijske varnosti, študent magistrskega študijskega programa Varstvoslovje na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: damjan.fujs@student.um.si

Dr. Blaž Markelj, docent za področje informacijske varnosti na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: blaz.markelj@fvv.uni-mb.si

Analiza vedenja uporabnikov spletnega bančništva

VARSTVOSLOVJE,
letn. 20
št. 1
str. 25–44

Kaja Prislan, Branko Lobnikar

Namen prispevka:

Namen prispevka je analizirati vedenjske vzorce uporabnikov in varnostna tveganja, ki se pojavljajo pri uporabi spletnega bančništva. V prispevku so predstavljeni temeljni in aplikativni teoretični okvirji ter modeli pojasnjevanja vedenja uporabnikov spletnega bančništva, na podlagi rezultatov empirične raziskave pa so izoblikovani predlogi za izboljšanje programov informiranja in ozaveščanja uporabnikov za varno uporabo spletnega bančništva.

Metode:

Izhajajoč iz okvirov vedenjskih teorij in usmeritev bank za varno uporabo spletnega bančništva je bila izvedena raziskava med uporabniki v Sloveniji ($n = 210$). Zbiranje podatkov je potekalo s pomočjo spletnega anketiranja. Proučili smo, kako uporabniki ob rabi spletnega bančništva skrbijo za varnost lastnih elektronskih naprav, gesel, digitalnih potrdil in na kakšen način skrbijo za varnost na spletu ter katere druge samozaščitne ukrepe pri tem uporabljajo.

Ugotovitve:

Rezultati kažejo, da so anketiranci dobro ozaveščeni o nevarnostih pri uporabi spletnega bančništva, vendar kljub temu še vedno zaznavamo neprimerne prakse pri zaščiti ključnih podatkov. Ugotavljamo tudi nizko stopnjo samoiniciativnosti pri uporabi varnostnih ukrepov, zato je zavzetost uporabnikov ključni izziv, ki ga je treba nasloviti za dvig stopnje varnosti pri uporabi spletnega bančništva.

Omejitve raziskave:

Omejitve raziskave izhajajo iz majhnega vzorca udeležencev raziskave, vsebinsko pa je raziskava osredinjena na proučevanje vedenja uporabnikov spletnega bančništva in ukrepov, vezanih na tovrstno storitev. Drugi vidiki zagotavljanja varnosti in vedenja uporabnikov pri rabi spleta in interneta v prispevku niso analizirani.

Praktična uporabnost:

Ugotovitve raziskave so uporabne tako za ponudnike spletnega bančništva, njihove uporabnike kot tudi za vse zainteresirane in tiste, ki se ukvarjajo s procesi krepitve varne uporabe informacijske tehnologije.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Študija analizira vedenje uporabnikov spletnega bančništva s pomočjo različnih vedenjskih teorij, ki so bile osnova za oblikovanje vprašalnika, uporabljenega v raziskavi. Uporabljena metoda lahko predstavlja osnovo za bodoče raziskovanje vedenja uporabnikov tako na področju spletnega bančništva kot drugih spletnih storitev.

UDK: 004.056+336.71:004.738.5

Ključne besede: banke, spletno bančništvo, varnost, vedenje uporabnikov, samozaščita

Analysis of Online Banking Users Behaviour

Purpose:

The purpose of the paper is to analyse behavioural patterns of users and the security risks that occur when using online banking. The paper presents basic and applied theoretical frameworks and models for explaining the behaviour of online banking users. Based on the results of the empirical research, proposals for improving the awareness programs for users regarding security of online banking were developed.

Design/Methods/Approach:

Based on frameworks of behavioural theories and guidelines for the safe use of online banking, a survey was conducted among users in Slovenia ($n = 210$). Data were collected through online survey. We analysed how users take care of their safety and security when using online banking services, how they protect their electronic devices, passwords, digital certificates and what other self-protection measures they use.

Findings:

The results show that respondents are well aware of the dangers associated with online banking, but nonetheless they still engage in risk-taking and fail to protect their key data properly. We also observe low level of self-initiative and commitment for the use of additional security measures. Therefore, user engagement is a key challenge that needs to be addressed in order to raise the level of online banking security.

Research Limitations:

The limitations of the research derive from a small sample and the limited focus of the survey. The research is focused on studying the behaviour of online banking users and measures related to such services. Other aspects of information security and users behaviour when using the internet and online services are not analysed in the paper.

Practical Implications:

The paper and research findings are useful for both online banking providers and their users, as well as for those who are in any way interested in the topic or involved in the process of reinforcing the safe use of information technology.

Originality/Value:

The study analyses the behaviour of online banking users through various behavioural theories and models, which formed the basis for the questionnaire used in the survey. The method presented in the paper can serve as a basis for future exploration of user behaviour both in the area of online banking and in other online services.

UDC: 004.056+336.71:004.738.5

Keywords: bank, online banking, security, safety, users' behaviour, self-protection

1 UVOD

Spletno in mobilno bančništvo¹ je v zadnjem desetletju postalo splošno dostopna in razširjena finančna storitev. V 27 državah EU je trenutna stopnja razširjenosti spletnega bančništva med prebivalci 49 %, se pa stanje močno razlikuje med državami (v sedmih državah je na primer večja od 70 %, v Sloveniji pa je 35 %) (Statista, 2018). Raziskava Ameriške centralne banke (Board of Governors of the Federal Reserve System, 2013) je pokazala, da približno 74 % lastnikov bančnih računov uporablja spletno in 29 % mobilno bančništvo. Spletno bančništvo opisujemo kot sklop procesov, v okviru katerih se stranka preko spleta prijavi v sistem banke s pomočjo spletnega brskalnika in osebne elektronske naprave: v okviru tega lahko izvaja transakcije, plačuje račune ali upravlja osebni bančni račun (Jassal in Sehgal, 2013). Na ta način stranke prihranijo čas in bančne storitve opravijo na bolj preprost način. Glavne prednosti spletnega bančništva v primerjavi s klasičnim bančništvom so *udobnost* (možnost oddaljenega dostopa, dostopnost 24 ur na dan), *dostopnost* (iz katerekoli lokacije, na kateri se posameznik počuti varno ali nujno potrebuje storitve), *hitrost* (obdelava podatkov, upravljanje s storitvami poteka hitreje kot v klasičnem pristopu, transakcije pa so opravljene enako hitro), *učinkovitost* (izvedejo se lahko skoraj vse storitve in vse oblike upravljanja z računom in vse možne transakcije) in *zanesljivost* (transakcije se izvajajo na zahtevan in pričakovan način) (Khan, 2014). Pomemben vidik spletnega bančništva pa je tudi varnost te storitve, ki je osrednja tema tega prispevka. Ker med storilci kibernetске kriminalitete nasploh prevladuje finančna motivacija, so storitve elektronskega poslovanja in spletnega bančništva ena izmed glavnih tarč napadov, ogroženi pa so tako uporabniki kot banke. To dokazuje velika količina finančnih prevar, goljufij, vdorov in napadov, izvedenih na sisteme ali podatke, povezane z bančnim poslovanjem (npr. primer vdora v banko JP Morgan leta 2014 ali napadi skupine MoneyTaker na ruske in ameriške banke v letu 2017).

Poleg banke, ki mora poskrbeti za ustrezno tehnično varnost aplikacij in procesov, povezanih s spletnim bančništvom, je odgovornost za varnost tudi na uporabniku, ki je dolžan storitve uporabljati v skladu z navodili ponudnika in koncepti varnega vedenja na spletu. Čeprav je primarna odgovornost za zagotavljanje varnosti na banki, je za preprečevanje škodnih primerov pomemben predvsem uporabnik, saj se večina groženj uresniči s pomočjo preslepitve uporabnikov. Ko govorimo o tveganih vedenjih uporabnikov storitev spletnega bančništva, največjo težavo predstavlja njihovo neznanje glede zaščite ali neozaveščenost oz. napačne percepcije glede groženj. Ker do škodnih primerov pogosto pride zaradi napak in ranljivosti na strani uporabnika, je namen prispevka analizirati vedenje uporabnikov spletnega bančništva in ugotoviti, kakšna so glavna tveganja, ki izhajajo iz tega, in kaj bi bilo treba storiti, da bi bila uporaba bolj varna in učinkovita.

1.1 Varnost in spletno bančništvo

Pri varnostnih tveganjih v povezavi s spletnim bančništvom ločujemo med zaznavo varnostnih tveganj s strani uporabnikov ter dejanskimi oškodovanji. Gre

¹ Elektronsko bančništvo zajema spletno in mobilno bančništvo.

za enak odnos, kot ga v kriminologiji poznamo med strahom pred kriminaliteto in dejansko viktimizacijo. Po podatkih Eurobarometer Cybersecurity 390 (European Commission, 2012) skoraj 30 % uporabnikov interneta navaja, da se ne čutijo sposobne oz. kompetentne za varno uporabo spleta, 40 % uporabnikov spletnega bančništva pa je zaskrbljenih glede varnosti – najbolj jih skrbi zloraba ali kraja osebnih podatkov. Britanska raziskava (D'Ardenne in Toomse-Smith, 2014) je pokazala, da so glavni razlogi neuporabe spletnega bančništva povezani ravno s pomisleki glede varnosti – tisti, ki spletnega bančništva ne uporabljajo, so v večini primerov (85 %) prepričani, da storitve niso varne, najbolj se bojijo hekerskih vdorov in prevar. Velik odstotek anketirancev, ki spletnega bančništva ne uporablja, vendar jih zanima, je priznal, da se ne počuti sposobne varno uporabljati te storitve. Čeprav je strah med uporabniki spletnega bančništva pogost pojav, ne gre za neupravičene percepcije, saj so nevarnosti pri uporabi spletnega bančništva zelo konkretne.

Finančno poročilo iz Velike Britanije navaja, da je država v letu 2016 zaradi zlorab spletnega bančništva uradno zabeležila več kot 137-milijonsko škodo v funtih, celotna škoda nastala zaradi zlorabe bančnih kartic pa znaša skoraj petkrat več. Skupaj so zabeležili skoraj dva milijona primerov finančnih prevar (Financial Fraud Action UK, 2017). Raziskava organizacije Verizon (2015) pa ugotavlja, da eden izmed 25 prejemnikov phishing² sporočil, ki sicer sodijo med najpogostejše tehnike preslepitve uporabnikov, nasede prevari. Izmed prejemnikov neznanih sporočil kar 11 % ljudi odpre prejeeto priponko, 25 % pa jih deli svoja uporabniška gesla z drugimi ljudmi. Primerov uresničenih groženj v povezavi z bančnim poslovanjem je ogromno, v nadaljevanju pa kot ilustracijo predstavljamo nekatere najbolj odmevne primere, ki nazorno prikazujejo način delovanja in tehnike storilcev. Julija 2015 je bila na primer razkrita oz. zaznana velika organizirana akcija napadov na uporabnike večjih evropskih in ameriških bank. Uporabljena so bila phishing elektronska sporočila, ki so vsebovala vstavljeno zlonamerno kodo. Ob zagonu se je na uporabnikov računalnik namestil trojanski virus, ki so ga strokovnjaki poimenovali kot Dyre malware, s katerimi so storilci zbirali finančne podatke uporabnikov in organizacij. Z uspešnimi prevarami so od organizacij uspešno ukradli več kot milijon ameriških dolarjev, po ocenah pa je bilo prizadetih več kot 1.000 bank po vsem svetu, okužbo pa so storilci za pridobitev vstopa v sisteme organizacij kombinirali z DDOS napadi. Omenjen virus je po tehniki zelo podoben škodljivi programski opremi ZEUS (Murdoc, 2015). Ta se je prvič pojavil leta 2007, v obtoku pa je bil več let (do 2010). Tudi ta se je kot zagona koda širil preko elektronskih sporočil, ob namestitvi pa deloval kot vohunski program, ki je spremljal aktivnosti in beležil osebne podatke ter gesla za vstop v spletne bančne račune. V to organizirano prevaro je bilo vpletenih več sto ljudi, ki so skupaj banke, stranke in organizacije oškodovali za 70 milijonov dolarjev. Poleg opisanih primerov je znan tudi SpyEye trojanski konj, ki je na podoben način kot prejšnja dva okužil 1,4 milijona računalnikov in omogočil vdor v 10.000 spletnih bančnih

2 Phishing je tehnika lažnega predstavljanja, zavajanja in manipuliranja z uporabniki, ki je namenjena pridobivanju zaupnih podatkov. Pod pretvezo, da sporočilo pošilja legitimna oseba ali ustanova se uporabnika pozove k posredovanju osebnih in drugih podatkov ali k obisku lažne spletne strani, preko katere se uporabnik okuži z zlonamernim programom.

računov. V dveh letih delovanja se je na trgu pojavilo več verzij tega virusa, ki so se prodajale na temnem spletu (Jackson Higgins, 2014).

Poleg uporabnikov spletnega bančništva med pogoste tarče sodijo tudi banke in zaposleni v finančnih ustanovah. Februarja 2015 je bilo na primer razkrito delovanje mednarodne organizirane kriminalne združbe imenovane »Carbanak«, sestavljene iz evropskih, ruskih, ukrajinskih in kitajskih hekerjev, ki se je v obdobju dveh let infiltrirala v 30 bank po svetu in se pri tem skupno okoristila za več kot milijardo dolarjev. Mediji so dogodek poimenovali kot »kibernetiski rop brez primere«. Za razliko od klasičnih primerov spletnih prevar so storilci v tem primeru napadli banke in bančne uslužbenke in ne njihove stranke oz. uporabnike. V tem času so za izvedbo aktivnosti uporabljali različne zlonamerne kode Carberp Trojan, Anunak in Carbanak, pri čemer so se nekatere izmed teh prodajale tudi v spletnem kriminalnem podzemlju. Storilci so imeli natančno predstavo o tem, katere zaposlene v bankah je treba izkoristiti, da so lahko pridobili vstop v kritične dele informacijskih bančnih sistemov. Čas izkoriščanja določenega sistema je v povprečju trajal med dvema in štirimi meseci, v tem času so natančno proučili infrastrukturo in njihove sisteme, preverjali programsko opremo, ki jo uporabljajo banke, in se na ta način izognili detekciji. V osnovi so napadi temeljili na phishing prevari preko elektronske pošte, s katero so zaposlene okužili z namensko izdelano programsko kodo. Z njeno pomočjo so na sisteme bank naložili dodatne programe, ki so jim nato omogočili oddaljen nadzor in vstop v strežnike (Kaspersky Lab, 2015).

Ker gre za globalne grožnje, se s tovrstnimi prevarami in tveganji soočamo tudi v Sloveniji. Januarja 2015 so bile na primer stranke šestih slovenskih bank tarča phishing prevar, napadi pa so bili dolgotrajni in zelo premišljeni oz. dobro organizirani. V sporočilih so storilci stranke pozvali k obisku lažne, na videz legitimne spletne strani, kjer so od njih zahtevali vnos osebnih podatkov in enkratnih gesel za dostop do spletnega bančnega računa. V tem primeru so se banke na prevare odzvale hitro, s poudarkom na obveščanju in opozarjanju svojih strank. Nekatere so nadgradile obstoječe varnostne mehanizme, medtem ko se vse strinjajo, da so obstoječi ukrepi zadostni in da je uspešnost takšnih groženj odvisna od njihovih strank (Grosman, 2015). O vse večji nevarnosti in agresivnosti storilcev poroča tudi slovenski CERT, ki vsako leto zazna veliko količino napadov oz. prevar, povezanih z uporabniškimi računi. V zadnjem poročilu o omrežni varnosti (SI-CERT, 2016) lahko preberemo, da je bilo uradno prijavljenih 283 primerov phishing prevar in 40 primerov zlorab uporabniških računov, goljufij in prevar nasploh pa je bilo več kot 900.

2 POMEN VEDENJSKIH TEORIJ ZA KREPITEV VARNOSTI UPORABE SPLETNEGA BANČNIŠTVA

Banke zaradi vse več primerov ogrožanj svojih storitev postopke za krepitev varnosti usmerjajo v uporabnike (gre za t. i. *user-centered security approach*). Pri upravljanju vedenja ljudi je namreč treba upoštevati dejstvo, da ljudje sami ustvarjamo situacije, v katerih smo lahko oškodovani, zato lahko največ za lastno varnost naredimo ravno sami z ustreznim samozaščitnim vedenjem (Kreuger in

Kerney, 2006). Na odločanje in vedenje uporabnikov v kontekstu varnosti sicer vplivajo številni elementi. Te pojasnjujejo različne vedenjske teorije in pristopi, kot sta na primer teorija razumne akcije in teorija načrtovanega vedenja (angl. *Theory of reasoned action* (TRA) in *Theory of planned behaviour* (TPB)). Teoriji opisujeta, da je vedenje posameznika odvisno od njegovih namenov in motivov, ki pa so v veliki meri pogojeni z njegovimi normami in odnosom do nekega pojava. Kadar ima posameznik močna prepričanja (npr. glede tveganj in nevarnosti), pozitiven odnos (npr. zaupanje v varnostne rešitve) in močno ponotranjene norme (npr. glede lastne odgovornosti do varnosti), je tudi namen izvesti neko dejavnost (npr. zaščititi se) večji (Khan, Alghathbar, Nabi in Khurram, 2011). Če se nadalje osredotočimo na temeljne vedenjske teorije, je treba poudariti, da je prepričanjem, odnosu in normam Bandura (1977) pri pojasnjevanju posameznikovega vedenja dodal še ključno spremenljivko – tj. »občutek samonadzora«. Ta pojasnjuje, da se posameznik lažje odloči za neko aktivnost, kadar ima večji občutek nadzora oz. kontrole nad situacijo. V skupino pojasnjevalnih teorij vedenja posameznika je smiselno dodati tudi teorijo PMT (angl. *Protection motivation theory*), ki pojasnjuje, kako se ljudje vedemo v primeru zaznave tveganj. Uporaba samovarovalnih ali samozaščitnih ukrepov je po tej teoriji odvisna od osebne percepcije posameznika in ne od njegove dejanske ogroženosti. Za zaščito se bo posameznik odločil, kadar bo ocenil, da je stopnja ranljivosti, verjetnost uresničenja grožnje in možnost samoučinkovitega zavarovanja dovolj visoka, največji vpliv na aktivnost posameznika pa ima strah, ki je odvisen od zaznane ranljivosti in nevarnosti (Rogers, 1975). Ljudje sicer pogosto tveganja podcenjujemo in precenjujemo lastne sposobnosti, sploh kadar se primerjamo z drugimi subjekti, razlog pa je v subjektivnih ocenah, ki temeljijo na omejenih informacijah, pomanjkljivem znanju in heuristikah (miselne bližnjice pri odločanju). V povezavi s teorijo PMT se pri proučevanju vedenja ljudi glede na zaznana tveganja pogosto uporablja model HBM (angl. *Health belief model*), ki se ukvarja z analiziranjem odnosov in razumevanjem vedenja ljudi ob zaznavi tveganj, z namenom njihovega upravljanja oz. usmerjanja. Je psihološki model, ki poskuša pojasniti in predvideti vedenje ljudi, primarno na področju zdravja (ob zaznavi zdravstvenih tveganj), v zadnjem času pa se je izjemno uveljavil tudi pri analizah odzivov na varnostna tveganja oz. varnostnega vedenja ljudi. Model predpostavlja, da je vedenje odvisno od štirih elementov: *zaznane verjetnosti* (da se bo grožnja uresničila), *zaznane nevarnosti* (škoda, ki jo lahko povzroči grožnja), *zaznane koristi* (koristi ob neupoštevanju pravil oz. neuporabi varnostnih ukrepov) in *zaznanih ovir* (verjetnost uspeha preprečitve grožnje). Ta prepričanja ljudi vplivajo na njihovo pripravljenost izvesti določeno aktivnost oz. akcijo (Rosenstock, 1974). Študija, ki sta jo na podlagi modela HBM v kontekstu elektronskega bančništva izvedla Davinson in Sillence (2014), kaže, da je med uporabniki zaznana verjetnost uresničenja groženj (prevar) zelo majhna, čeprav so izkazali relativno visoko stopnjo poznavanja teh groženj. Večina uporabnikov meni, da se grožnja njim ne more zgoditi, če pa se ta zgodi, pa niso osebno odgovorni zanjo. Anketiranci v tej študiji so izkazali prepričanje, da je za posledice morebitnih incidentov odgovorna banka in čeprav niso vsi prepričani, da bo banka to odgovornost dejansko prevzela, menijo, da sami finančnih izgub ne bodo utrpeli. Kljub temu, da poznajo najpomembnejše

varnostne kontrole, večine teh ne uporabljajo, saj menijo, da so preveč zamudne in realno nepotrebne. Veliko anketirancev v omenjeni raziskavi (Davinson in Sillence, 2014) tudi meni, da varnostne kontrole ne morejo preprečiti groženj, kar potrjuje vpliv predpostavke o samoučinkovitosti na vedenje. S to študijo se je pokazalo, da je stopnja zaznane škode in koristi varnega vedenja zelo nizka in da to vodi v ravnodušno, celo malomarno vedenje uporabnikov.

Poleg modela HBM med uveljavljene modele na področju proučevanja varnostnega vedenja ljudi, ki izhajajo iz opisanih vedenjskih teorij, sodi tudi model KABP (angl. *Knowledge, Attitude, Belief, and Practice*), ki poudarja pomen ozaveščenosti in kompetentnosti uporabnikov. Glede na predpostavke modela ima največjo vlogo pri spreminjanju vedenja ljudi njihovo znanje, poleg tega pa še njihov odnos in osebna stališča, ki jih imajo do nekega področja (torej motivacija, zaznana samoučinkovitost, norme ipd.) (McIlwraith, 2006). Po priporočilih tega vedenjskega modela je za spreminjanje vedenja ljudi najprej treba razumeti vzroke njihovega trenutnega obnašanja; to pomeni, da je treba najprej oceniti trenutno stanje, identificirati odstopanja in pomanjkljivosti in nato programe ozaveščanja oblikovati na podlagi teh ugotovitev. V tem kontekstu je treba oceniti: (a) kaj ljudje vedo (znanje); (b) kaj si mislijo (prepričanja – odnose in norme) in (c) kaj dejansko počno v praksi (vedenje) (McIlwraith, 2006). Z uporabo modela se identificirajo ovire, ki zavirajo zaželeno vedenje, ocenijo stališča ljudi do neke problematike in ugotovi, kakšna je stopnja njihovega znanja ter kompetenc na določenem področju (Gumucio, 2011). Z uporabo modela lahko ugotovimo, ali so nevarne vedenjske prakse posledica pomanjkljivega znanja ali neustreznih odnosov. Model KAPB je bil uspešno uporabljen tudi pri proučevanju zagotavljanja informacijske varnosti v slovenskem prostoru (Lobnikar, Prislan, Markelj in Banutai, 2012).

Če z vidika zagotavljanja varnosti uporabnikov spletnega bančništva želimo doseči trajne spremembe v njihovem vedenju in oblikovati ustrezna priporočila, ki bi prispevala k bolj varnemu vedenju, je treba dobro razumeti opisane koncepte. Z vidika varnosti je še posebej pomembno, da se posameznik počuti odgovornega za svoje vedenje in posledice; da pozna tveganja in načine zaščite, še posebej pomembno pa je, da zmore uresničiti pričakovanja. Večina opisanih teorij in modelov namreč med ključne dejavnike, ki vplivajo na vedenje ljudi in njihovo motivacijo spremeniti vedenje, uvršča občutek samoučinkovitosti oz. zmožnosti nadzora. V tem kontekstu se je razvil tudi termin računalniška samoučinkovitost (Compeau in Higgins, 1995; Davis, Bagozzi in Warshaw, 1989), ki se nanaša na samooceno posameznika glede lastnih sposobnosti opraviti neko nalogo ali aktivnost, za katero so potrebne določene računalniške kompetence.

Če pri pojasnjevanju vedenjskih dimenzij spletnega bančništva izhajamo iz opisanih vedenjskih teorij, lahko sklenemo, da internet in informacijska tehnologija zaradi vsesplošne razširjenosti in enostavne uporabe pri ljudeh pogosto vzbujata občutek lažne varnosti, večjega samonadzora in manjše ogroženosti, kot je realno. Ljudje se pri uporabi tehnologije nemalokrat počutijo samozavestno, pri uporabi spletnega bančništva pa storitve uporabljajo doma, kjer se nasploh počutijo varno, kar še dodatno pogloblja napačne občutke in predstave (Davinson in Sillence, 2014). Kadar posamezniki delujejo izven nadzorovanega okolja in ne zaznavajo realnih posledic groženj in tveganj vedenj, je njihova motivacija do uporabe

samozaščite veliko nižja, saj jo zaznavajo kot nepotreben poseg v njihovo svobodo in funkcionalnost storitev (Mihelič in Vrhovec, 2017). Wash (2010) navaja, da imajo ljudje tudi nasploh v odnosu do informacijske varnosti pogosto napačne kognitivne oz. mentalne modele in predstave – v določenih situacijah (npr. izguba oz. kraja gesla) ne vidijo večje nevarnosti, ampak naivno menijo, da ne bodo oškodovani. Prav tako ljudje radi prenašajo odgovornost za lastno varnost na tretje osebe (npr. banke, tehnično pomoč) ali pa se preveč zanašajo na tehnične kontrole.

Na podlagi predstavljenih izzivov, ki so povezani z vedenjem uporabnikov pri zaznavi varnostnih tveganj in pregleda priporočil, ki jih banke podajajo svojim strankam za večjo varnost spletnega bančništva³, smo zasnovali raziskavo, v kateri smo proučili vedenje uporabnikov spletnega bančništva v Sloveniji.

3 OPIS UPORABLJENE METODE, VZORCA IN VPRAŠALNIKA

Vprašalnik, s katerim smo zbrali podatke, izhaja iz spoznanj opisanih vedenjskih teorij ter modelov KABP in HBM. Vsebina je oblikovana na podlagi priporočil bank. Vedenje uporabnikov spletnega bančništva smo ocenjevali s petimi vsebinskimi sklopi, ki jih je sestavljalo 32 trditev:

- a. Prvi sklop »Varnost elektronske naprave« se nanaša na stopnjo varnosti uporabnikovega računalnika, preko katerega dostopa do spletne banke

3 Glavna priporočila, ki jih svojim strankam dajejo banke v slovenskem prostoru glede zaščite pri uporabi spletnega bančništva (Banka Koper, Gorenjska banka, Abanka, NLB, Hypo Alpe Adria):

- Uporaba varnostnih programov za zaznavanje škodljive programske opreme na elektronski napravi, ki se uporablja za dostop do spletne banke.
- Posodabljanje programske opreme.
- Uporaba varnih spletnih povezav (ssl, https) in preverjanje avtentičnosti certifikata spletne strani banke.
- Preverjanje pošiljateljev e-sporočil in ignoriranje tistih, ki prihajajo od nepoznatih virov.
- Varna hramba zaupnih podatkov in nosilcev podatkov za dostop do uporabniških računov.
- Uporaba izključno preverjene programske opreme iz zanesljivih virov.
- Redno preverjanje stanja na bančnem računu.
- Varna hramba digitalnega potrdila. Priporočeno je, da se digitalno potrdilo hrani na ločenem mediju, v primeru hrambe na računalniku pa naj bo zaščiteno z močnim geslom in onemogočen njegov izvoz.
- Varno upravljanje z gesli. Gesla naj bodo dovolj dolga in kompleksna, redno menjana in poznana samo lastniku. Gesla naj ne bodo nikoli zapisana na vidnem mestu. Uporabljajo naj se različna gesla za različne uporabniške račune.
- Po uporabi se je priporočljivo vedno odjaviti iz spletnega računa in zapreti brskalnik. Ta mora biti nastavljen tako, da ne shranjuje gesel in uporabniških imen.
- Izdelava kopij digitalnega potrdila in zasebnega ključa ter shranjevanje na ločenem mediju.
- Ustrezna konfiguracija požarnega zidu, ki odkriva in preprečuje potencialno nevarne povezave.
- Varna uporaba spleta, ki zajema obiskovanje zgolj preverjenih spletnih strani.
- Varna hramba generatorja gesel. Tako kot digitalno potrdilo naj bo generator hranjen ločeno od naprave, preko katere se dostopa do bančnega računa.
- Uporaba dodatnih varnostnih nastavitev, npr. dodatnih varnostnih gesel za potrjevanje plačil, limita uporabe, sms obveščanja, osebnega vstopnega pozdravnega sporočila.
- Spremljanje opozoril organizacij in bank glede varnostnih popravkov in aktualnih groženj.
- Uporaba spletnega bančnega računa na varni napravi. Naprava, s katero se uporablja bančni račun, naj bo v osebni lasti (ne javni računalnik), priporočeno pa je, da se uporablja ločen spletni brskalnik in da se naprava ne povezuje v omrežja za prenos torrent datotek.
- Skrb za zaupnost ključnih podatkov. Podatkov, povezanih s spletnim bančnim računom, (številka kreditne kartice, uporabniško ime, geslo, certifikat/potrdilo, OTP geslo) ni priporočljivo deliti z drugimi osebami, še posebej pa ne preko elektronske pošte ali telefona.

- (npr., kako je poskrbljeno za zaščito, v kakšne namene se uporablja).
- b. Drugi sklop »*Varnost na spletu*« ocenjuje stopnjo varnosti uporabnika pri uporabi spleta in omrežja (npr., kateri spletni mehanizmi se uporabljajo pri dostopu do spletne banke, na kakšen način, kakšna je ozaveščenost o spletnih prevarah).
 - c. Tretji sklop »*Upravljanje z gesli*« analizira kakovost uporabnikovih gesel in ostalih mehanizmov za dostop do računov (npr. izbiranje, shranjevanje, posredovanje gesel).
 - d. Četrty sklop »*Upravljanje z digitalnimi potrdili*« se nanaša na zaščito certifikatov in generatorjev gesel (npr., na kakšen način se varujejo, shranjujejo in konfigurirajo potrdila ter uporabljajo varnostni mehanizmi ponudnika).
 - e. Peti sklop »*Samozaščita*« ocenjuje proaktivnost in motiviranost uporabnika (npr. uporaba dodatnih varnostnih mehanizmov, informiranje in samoiniciativnost uporabnika).

Vsakega izmed petih sklopov so sestavljala vprašanja, ki prakso uporabnikov ocenjujejo z dihotomnimi odgovori (da/ne) ali petstopenjskimi lestvicami (vrednosti od 0 do 4). Spremenljivke, s katerimi smo ocenjevali posamezno področje, smo utežili s stopnjevalnimi tako, da se lahko vsako izmed petih področij indeksira. Vsak možni odgovor v vprašalniku je v osnovi utežen z vrednostmi 0 ali 4 (za dihotomna vprašanja) in od 0 do 4 pri petstopenjskih lestvicah. Odgovore smo utežili tako, da se vrednost 0 dodeli odgovorom, ki opisujejo skrajno negativno oz. neželeno vedenje, vrednost 4 pa najboljše možne prakse. Na ta način lahko s seštevkom odgovorov anketirancev izračunamo končni indeks varnostnega vedenja. Minimalno lahko anketiranec zbere 0 točk, maksimalno pa 100 točk, kar predstavlja najvišji nivo varnosti oz. učinkovitega varnostnega vedenja. Pri vsakem izmed petih sklopov področij je možno zbrati 20 točk, na tej podlagi pa lahko ocenimo tudi indeks varnega vedenja na posameznih področjih. Stopnjo varnosti smo ocenili za vsakega anketiranca posebej, s seštevkom vrednosti odgovorov.

Socialno-demografske značilnosti udeležencev smo ugotavljali s pomočjo sedmih vprašanj, ki so se nanašala na splošne osebnostne značilnosti (spol, starost, status, ponudnik spletne banke), predhodno viktimizacijo, občutek varnosti ob rabi spletnega bančništva in občutek odgovornosti ter uporabo mobilnega bančništva.

Podatke smo marca 2015 zbrali s pomočjo spletnega anketiranja, vabilo za sodelovanje pa smo razširjali s pomočjo različnih spletnih omrežij in preko elektronske pošte.

3.1 Opis vzorca

V analizo smo vključili vprašalnike tistih anketirancev, ki so v celoti odgovorili na vsebinska vprašanja – teh je bilo skupaj 210. Vsi anketiranci so uporabniki spletnega bančništva (največ uporabnikov uporablja NLB Klik – 46 %, Abanet – 12 % in Bank@net – 8 % uporabnikov spletne banke). Demografske značilnosti vključenega vzorca so predstavljene v tabeli 1.

Tabela 1:
Opis
demografskih
značilnosti
vzorca

		N	Odstotek
Spol (N = 190)	Moški	88	46
	Ženski	102	54
Starost (N = 190); povprečna starost = 35, 7	Do 25	29	15,3
	26-35	80	42,1
	36-50	58	30,5
	Nad 50	23	12,1
Status (N = 186)	Zaposlen	122	66
	Nezaposlen	20	11
	Študent	30	16
	Upokojen	14	8
Osebna izkušnja s phishing prevaro (N = 189)	Da	37	20
	Ne	152	80
Občutek varnosti pri uporabi spletnega bančništva (N = 190)	Da	165	87
	Ne	25	13
Odgovornost za varnost spletnega bančništva (N = 191)	Uporabnik	103	54
	Ponudnik/banka	88	46
	Država	0	0
Uporaba mobilnega bančništva (N = 191)	Da	37	19
	Ne	154	81

4 PREDSTAVITEV IN INTERPRETACIJA REZULTATOV RAZISKAVE

V študiji nismo ugotavljali stopnje viktimiziranosti slovenskih uporabnikov spletnega bančništva pri uporabi te finančne storitve, je pa 13 % anketirancev poročalo, da se pri uporabi te storitve ne počuti varno in da jih je imelo 20 % izkušnjo s phishing prevaro pri uporabi spletne banke. V nadaljevanju predstavljamo ugotovitve raziskave, ki kažejo na možnosti za viktimizacijo – predstavljamo tvegana vedenja, ki na strani uporabnika kažejo na ranljivost za prevaro. Najprej so predstavljeni rezultati v obliki opisnih statistik, zatem pa še primerjave med posameznimi demografskimi skupinami, vključenimi v raziskavo. Rezultate predstavljamo združene v posamezne vsebinske sklope, kot so bili predstavljeni v metodološkem delu prispevka (varnost elektronskih naprav, varnost na spletu, upravljanje z gesli, upravljanje z digitalnimi potrdili in samozaščitno vedenje uporabnikov spletnega bančništva).

V tabeli 2 so najprej prikazani rezultati odgovorov na vprašanja, ki se vežejo na varnost elektronske naprave, ki jo anketiranci uporabljajo za spletno bančništvo.

N = 210		N	Odstotek
1. Ali spletno banko uporabljate na istem računalniku oz. napravi, ki jo uporabljate za spletno brskanje, branje novic, sodelovanje v socialnih omrežjih in podobno?	0 (Da)	198	94
	4 (Ne)	12	6
2. Ali napravo, preko katere dostopate do spletne banke, uporabljate tudi za dostop do zabavnih video vsebin (npr. torrent) in vsebin za odrasle?	0 (Da)	141	67
	4 (Ne)	69	33
3. Ali imate na elektronski napravi za dostop do spletne banke nastavljen ločen/poseben uporabniški račun brez skrbniških oz. administratorskih pravic (t. i. »root access«)?	4 (Da)	70	33
	0 (Ne)	140	67
4. Ali je naprava, na kateri imate nameščen digitalni certifikat oz. preko katere dostopate do spletne banke, v času neuporabe in mirovanja ustrezno zavarovana pred nepooblaščenno uporabo s strani drugih, tudi poznanih oseb (npr. naprava je fizično varna pred krajo, zaklenjena z geslom, šifrirana ipd.)?	4 (Da)	168	80
	0 (Ne)	42	20
5. Ali ste se pri ponudniku spletne banke pozanimali o vseh možnih (tudi dodatnih) varnostnih ukrepih, ki so vam na voljo, in jih potem tudi uporabili pri svojem poslovanju s spletno banko?	4 (Da)	88	42
	0 (Ne)	122	58

Tabela 2:
Varnost elektronske naprave

Pri uporabi naprave, ki jo anketiranci uporabljajo za storitve spletnega bančništva, lahko med tvegana vedenja uvrstimo naslednje ugotovitve: 94 % anketirancev spletno banko uporablja na istem računalniku, ki ga uporablja tudi za osebno rabo (spletno brskanje, družabna omrežja itd.), 67 % anketirancev napravo, na kateri uporablja spletno banko, uporablja tudi za dostop do zabavnih vsebin, torrent datotek in vsebin za odrasle, 67 % anketirancev ne uporablja ločenega uporabniškega računa za dostop do spletne banke, 58 % anketirancev pa se pri ponudniku spletne banke ni pozanimalo o dodatnih varovalnih mehanizmih. 80 % anketirancev navaja, da je njihova naprava, preko katere dostopajo do spletne banke, varna pred nepooblaščenno uporabo s strani tretjih oseb (varna pred krajo, zaklenjena, šifrirana). V tabeli 3 so prikazani rezultati analize, ki so se vezali na varno uporabo spleta.

N = 205		N	Odstotek
1. Ali za dostop do spletne banke uporabljate isti spletni brskalnik kot za opravljanje drugih spletnih aktivnosti?	0 (Da)	140	68
	4 (Ne)	65	32
2. Ali se vedno odjavite in zaprete brskalnik potem, ko končate z uporabo spletne banke?	4 (Da)	177	86
	0 (Ne)	28	14
3. Ali ste kdaj komu preko elektronske pošte posredovali svoje osebne podatke, vezane na poslovanje s spletno banko, kot npr. številko kreditne kartice, uporabniško ime, geslo ali certifikat?	0 (Da)	11	5
	4 (Ne)	194	95
4. Ali vedno preverite pošiljatelja elektronskega sporočila (takoj izbrisate sporočila neznanih pošiljateljev) in ste zelo previdni pri odpiranju priponk?	4 (Da)	195	95
	0 (Ne)	10	5
5. Ali v »nastavitvah« spletnega brskalnika redno preverjate veljavnost (datum poteka) in avtentičnost (prstni odtis oz. »hash« SHA in MD5) vašega digitalnega potrdila?	4 (Da)	68	33
	0 (Ne)	137	67

Tabela 3:
Varnost pri uporabi spleta

Pri uporabi spleta med ugotovitve, ki opisujejo tvegano vedenje, sodi ugotovitev, da 68 % anketirancev za dostop do spletne banke uporablja isti spletni brskalnik kot za opravljanje drugih osebnih in službenih aktivnosti, ter ugotovitev,

da 67 % anketirancev ne preverja veljavnosti in avtentičnosti digitalnega potrdila. Kljub tem ugotovitvam pa lahko povzamemo tudi nekaj spodbudnih rezultatov: 86 % anketirancev vedno zapre spletni brskalnik po uporabi spletne banke, 95 % anketirancev preko e-pošte ne posreduje svojih osebnih podatkov, vezanih na uporabo spletne banke, 95 % anketirancev prav tako ustrezno preverja izvor elektronskih sporočil in so previdni pri ravnanju/odpiranju s priponkami. V tabeli 4 so predstavljeni rezultati opisne statistike pri vsebinskem sklopu, ki se je nanašal na upravljanje z gesli.

Tabela 4:
Upravljanje
z gesli pri
spletnem
bančništvu

N = 199		N	Odstotek
1. Kakšna gesla uporabljate za vstop v vašo spletno banko? Ocenite, kaj je značilno za geslo, ki ga uporabljate. Izberite en odgovor.	0 (Geslo, ki si ga lahko hitro zapomnim (npr. letnice, roj. dnevi)	29	15
	1 (Smiselne in enostavne kombinacije besed in števil)	36	18
	2 (Daljše fraze, sestavljene iz črk, števil in simbolov.)	57	29
	3 (Dolga gesla, sestavljena iz naključnih znakov)	32	16
	4 (PIN kodo in enkratno geslo identifikacijske kartice/naprave)	45	23
	Povprečje/standardni odklon (2,1/1,3)		
2. Kako pogosto menjate geslo za vstop v vašo spletno banko?	0 (Nikoli)	67	34
	1 (Redko (npr. do 1-krat na leto))	57	29
	2 (Občasno (npr. vsaj 2-krat na leto))	30	15
	3 (Pogosto (npr. vsaj 4-krat na leto))	29	15
	4 (Zelo pogosto (npr. vsak mesec))	16	8
	Povprečje/standardni odklon (1,3/1,3)		
3. Kje imate shranjeno geslo za vstop v spletno banko?	0 (Na istem osebnem računalniku)	6	3
	1 (Na mobilni napravi, ki je v redni uporabi)	4	2
	2 (Zapisano imam na papirju)	26	13
	3 (Na ločeni elektronski napravi, ki ni v redni uporabi)	11	6
	4 (Nikjer ga nimam zapisanega, sem si ga zgolj zapomnil/a)	152	76
	Povprečje/standardni odklon (3,5/1,0)		
4. Ali isto oz. podobno geslo, ki ga imate za dostop do spletne banke, uporabljate tudi pri katerem drugem uporabniškem računu?	0 (Da)	51	26
	4 (Ne)	148	74
5. Ali ste kdaj komu zaupali svoje geslo za vstop v spletno banko (četudi je to znana oseba)?	0 (Da)	23	12
	4 (Ne)	176	88

Pri analizi zagotavljanja varnosti gesel za dostop do spletne banke ugotavljamo naslednja najpogostejša uporabniška tveganja: približno tretjina anketirancev uporablja preprosta gesla, ki so sestavljena iz smiselnih in enostavnih fraz, 62 % anketirancev nikoli ali pa samo enkrat letno menja geslo za dostop do spletne banke, 26 % anketirancev pa isto geslo uporablja tudi na drugih uporabniških računih. Pri tem si 76 % anketirancev gesla za dostop do spletne banke ni zapisalo/shranilo, 88 % anketirancev gesla še ni zaupalo nikomur.

Naslednji vsebinski sklop se je vezal na upravljanje z digitalnimi potrdili, ki jih uporabniki uporabljajo pri spletnem bančništvu. Rezultati so prikazani v tabeli 5.

N = 197		N	Odstotek
1. Ali imate generator gesel (OTP), žeton oz. dodatno varnostno geslo za potrjevanje transakcij varno shranjeno pred izgubo, krajo, nepooblaščno uporabo?	4 (Da)	116	59
	0 (Ne)	81	41
2. Ali pri izvajanju transakcij uporabljate dodatno varnostno geslo, s katerim potrdite izvedbo nakazila?	4 (Da)	136	69
	0 (Ne)	61	31
3. Ali imate aktivirano SMS obveščanje v primeru prijave v spletni bančni račun oz. v primeru izvedbe finančnih transakcij preko spletne banke?	4 (Da)	88	45
	0 (Ne)	109	55
4. Ali imate na spletni banki določen limit porabe, ki omejuje vaše transakcije?	4 (Da)	121	61
	0 (Ne)	76	39
	0 (Na istem računalniku)	99	66
5. Kje imate shranjeno vaše digitalno potrdilo?	4 (Na pametni kartici, USB-ju)	52	34

Tabela 5:
Upravljanje z digitalnimi potrdili pri spletnem bančnem poslovanju

Pri delu z digitalnimi potrdili smo prav tako ugotovili nekatera tvegana vedenja. Na primer 41 % anketirancev generatorja gesel nima varno shranjenega pred izgubo oz. zlorabo, 55 % anketirancev nima aktiviranega SMS-obveščanja v primeru izvedbe transakcij preko spletne banke, 66 % anketirancev pa ima digitalno potrdilo shranjeno na isti napravi, preko katere dostopa do spletne banke. Med pozitivna vedenja v tem vsebinskem sklopu lahko uvrstimo ugotovitvi, da 69 % anketirancev uporablja dodatno varnostno geslo za potrditev transakcij in da ima 61 % anketirancev določen limit porabe. Zadnji vsebinski sklop se je vezal na vedenje uporabnikov spletnega bančništva in je prikazan v tabeli 6.

N=192	0 (Sploh ne drži)	1 (Ne drži)	2 (Niti/niti)	3 (Drži)	4 (Popolnoma drži)	Povp.	SD
1. Stalno preverjam pravilnost vnesenega URL-ja in varnost povezave (https://), preden vstopim v spletno banko.	28 (15 %)	28 (15 %)	33 (17 %)	55 (29 %)	48 (25 %)	2,3	1,4
2. Operacijski sistem in aplikacije na napravi, preko katere dostopam do spletne banke, so stalno posodobljene.	2 (1 %)	13 (7 %)	33 (17 %)	83 (43 %)	61 (32 %)	3	0,9
3. Na napravi, preko katere dostopam do spletne banke, imam vedno aktivirane in posodobljene varnostne ukrepe (npr. antivirusni program in požarni zid).	4 (2 %)	8 (4 %)	16 (8 %)	73 (38 %)	91 (47 %)	3,2	0,9

Tabela 6:
Samozашčita uporabnikov

Tabela 6:
Nadaljevanje

N =192	0 (Sploh ne drži)	1 (Ne drži)	2 (Niti/niti)	3 (Drži)	4 (Popolnoma drži)	Povp.	SD
4. Redno spremljam stanje na svojem bančnem računu in ugotavljam morebitna odstopanja.	1 (1 %)	4 (2 %)	17 (9 %)	78 (41 %)	92 (48 %)	3,3	0,8
5. Redno spremljam varnostna obvestila in opozorila ponudnika spletne banke ter drugih varnostnih organizacij (npr. SI-CERT, Varni na Internetu, Safe-si, Policija).	10 (5 %)	30 (16 %)	36 (19 %)	76 (40 %)	40 (21 %)	2,7	1,1

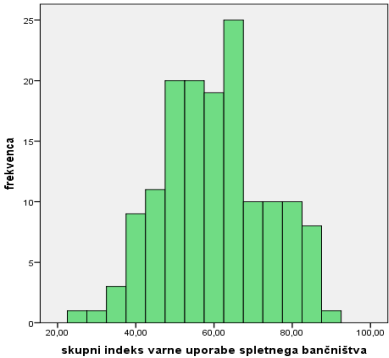
Pri uporabi spletne banke kar 46 % anketirancev ne preverja pravilnosti/avtentičnosti spletne povezave, hkrati pa 40 % anketirancev ne spremlja varnostnih obvestil in opozoril ponudnika spletnega bančništva ali drugih varnostnih organizacij. Ugotovili smo, da ima 75 % anketirancev ustrezno posodobljene aplikacije in operacijske sisteme na napravi, preko katere dostopa preko spletne banke, da ima 85 % anketirancev na napravi nameščen posodobljen antivirusni program ter da 89 % anketirancev redno preverja stanje na spletnem bančnem računu. V tabeli 7 so prikazani sumarni rezultati o stopnji varnosti pri uporabi spletnega bančništva.

Tabela 7:
Izračunani
indeksi varnega
vedenja pri
uporabi
spletnega
bančništva

Varnost naprave	7,62 (od 20)
Varnost na spletu	13,72 (od 20)
Upravljanje z gesli	13,51 (od 20)
Upravljanje z digitalnimi potrdili	10,23 (od 20)
Samozaščita	14,48 (od 20)
Skupen indeks vseh anketirancev	59,56 (od 100)

Na sliki 1 je prikazana porazdelitev indeksa stopnje varnosti uporabnikov spletnega bančništva. Vidimo lahko, da je dobra četrtina anketirancev (25,7 %) uvrščena v skupino z nizko stopnjo varnega vedenja (sumarni rezultat pod 50), 16,2 % anketirancev pa se je uvrstilo v skupino z zelo visoko stopnjo varnostnega vedenja (sumarni rezultat nad 75).

Slika 1:
Porazdelitev
indeksa
varnega
vedenja

V nadaljevanju smo rezultate podrobneje analizirali in proučili razlike oz. analizirali varianco med posameznimi skupinami anketirancev (statistično značilnost rezultatov smo proučili s testom ANOVA).

V tabeli 8 je predstavljena primerjava zgoraj prikazanih vsebinskih sklopov glede na posamezne starostne skupine. Ugotavljamo, da obstajajo statistično značilne razlike med posameznimi starostnimi skupinami (pri tem moramo upoštevati omejitve, da so posamezni podvzorci majhni, kar predstavlja omejitev v tem delu interpretacije rezultatov analize) pri »varnosti na spletu«, »varnosti gesel« in »samozaščiti«. Najboljše rezultate dosegajo višje starostne skupine, najmanj varna je starostna skupina do 25 let. Za varnost naprave najslabše skrbijo starostna skupina 26–35 let, najboljše pa tisti nad 50 let. Višje starostne skupine so manj varne pri uporabi gesel in digitalnih potrdil, medtem ko so mlajše skupine najmanj zavzete pri samozaščiti. Generalno gledano pa se indeks varnosti po posameznih skupinah stopnjuje, kar pomeni, da se z višanjem starosti izboljšuje tudi varno vedenje uporabnikov.

Starost	Varnost naprave (indeks)*	Varnost na spletu (indeks)**	Gesla (indeks)**	Digitalna potrdila (indeks)	Samozaščita (indeks)**	Indeks skupaj (povprečje)**
Do 25 (N = 29)	7,31	13,65	12,45	10,21	12,8276	56,4483
26–35 (N = 80)	6,75	13,00	13,15	10,26	14,2875	57,4500
36–50 (N = 58)	8,27	14,14	14,836	9,69	15,3966	62,3276
nad 50 (N = 23)	9,21	15,13	12,83	11,21	14,9565	63,3478
ANOVA (F-statistika/p)	2,612/0,053	2,852/0,039	3,915/0,01	0,565/0,64	3,579/0,015	2,774/0,043

*p-vrednost < 0,1; **p-vrednost < 0,05

Tabela 8:
Vpliv starosti
varnost pri
uporabi
spletnega
bančništva

Poleg starostnih skupin smo rezultate po vsebinskih sklopih primerjali tudi med drugimi kategorijami anketirancev. Pri primerjavi med spoloma glede varnosti pri uporabi spletne banke smo z uporabo t-testa ugotovili, da na primer na področju samozaščite moški dosegajo boljše rezultate (t-test = 1,99; Sig. = 0,048). Drugih statistično značilnih razlik nismo potrdili, so se pa kljub temu pokazala določena odstopanja, ki jih je smiselno omeniti. Ugotovili smo na primer, da v povprečju slabše rezultate dosegajo tisti, ki jih je bolj strah (največje razlike je opaziti pri varnosti digitalnih potrdil in samozaščiti). Uporabniki, ki imajo manj informacij o pravilni rabi in nevarnosti, se počutijo bolj ogrožene. Primerjava med statusnimi skupinami je pokazala, da najslabše rezultate dosegajo študenti (mlajša starostna skupina), ki najslabše skrbijo za varnost elektronske naprave. Upokoenci najboljše rezultate dosegajo pri uporabi spleta (najmanj nezaposleni), zaposleni in nezaposleni pa bolj skrbijo za samozaščito (najmanj upokoenci).

5 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Čeprav je primarna odgovornost za varnost spletnega bančništva na banki, je za preprečevanje škodnih primerov pomembno predvsem ustrezno vedenje uporabnikov, saj se večina groženj uresniči ravno s pomočjo izkoriščanja človeškega

faktorja. Kot kažejo primeri iz prakse, preslepitev uporabnikov in nizka stopnja samozaščite vplivata na uspešnost prevar, povezanih z zlorabami spletnega bančništva. Največjo težavo z uporabniškega vidika predstavljajo napačne predstave glede ogroženosti ali sposobnosti samozaščite, kar se pri uporabnikih pojavlja primarno zaradi pomanjkljivega znanja ali neozaveščenosti. Poleg slabe informiranosti pa težave ustvarja tudi pomanjkanje občutka odgovornosti za varnost bančnih storitev, ki posledično vodi v manjšo zavzetost oz. motiviranost za samozaščito. V uvodnem poglavju smo predstavili podatke o tveganjih, ki so jim uporabniki spletnega bančništva izpostavljeni pri uporabi te finančne storitve. Čeprav v študiji nismo ugotavljali pogostosti viktimizacije slovenskih uporabnikov spletnega bančništva, podatki kažejo, da je petina anketirancev že bila soočena s prevaro, kljub vsemu pa je stopnja zaznave tveganja med anketiranci nizka. To je lahko povezano s pretirano samozavestjo oziroma pretiranim zaupanjem v lastne sposobnosti ali pa tudi z zaupanjem v banko, ki nudi to storitev. Pomanjkanje zavzetosti uporabnikov in določena tveganja v vedenjskih vzorcih, ki jih izpostavljajo v prispevku povzete vedenjske teorije in modeli, smo ugotovili tudi v empirični raziskavi med uporabniki spletnega bančništva v Sloveniji. Vedenje uporabnikov smo analizirali skozi prizmo priporočil, ki jih dajejo banke svojim strankam, in pri tem ugotovili, da uporabniki osnovne varnostne ukrepe izvajajo le deloma. Ugotovili smo, da 10 % uporabnikov sploh ne skrbi za varnost naprav, ki jih uporabljajo pri spletnem bančništvu, pri slabi četrtini (23,8 %) je ta varnost zelo nizka, zgolj 27,6 % uporabnikov pa uporablja napravo, za katero lahko ocenimo, da je zadovoljivo varna. Uporabniki sicer menijo, da je njihova naprava fizično varna pred neavtorizirano rabo, vendar velika večina ne skrbi za osnovne varnostne ukrepe (npr. uporaba ločenih računov) in ne pozna dodatnih varovalnih mehanizmov, ki jih ponuja banka. Slabih 13 % uporabnikov spletnega bančništva ne poskrbi za varnost spletnega okolja, ki ga uporablja za spletno bančništvo, pri 43,9 % anketirancev je varnost nizka, pri 43,4 % anketirancev pa ustrezno visoka. Anketiranci na primer ne uporabljajo ločenih spletnih brskalnikov, kot je priporočeno, in ne preverjajo veljavnosti digitalnih potrdil, poročajo pa recimo, da so previdni pri ravnanju s tveganimi elektronskimi sporočili. Nekoliko bolj spodbudne rezultate smo ugotovili pri sklopu, ki se je nanašal na varnost in ustreznost gesel, še vedno pa je odstotek tveganja vedenja visok, saj 11 % anketirancev sploh ne poskrbi za varnost ključnih podatkov, dobra četrtina pa to naredi zelo površno oz. slabo. Kot velika težava se je izkazala neustrezna struktura gesel in njihovo menjavanje. Pri četrtem sklopu smo ugotovili, da z digitalnim potrdilom varno ravna samo 15,2 % anketirancev, kar slaba četrtina anketirancev pa se je uvrstila v kategorijo tistih uporabnikov, ki sploh ne poskrbijo za varnost digitalnih potrdil. Ena tretjina uporabnikov se je uvrstila v skupino, za katero je značilno tvegano vedenje, glavno težavo pa predstavlja predvsem neustrezno shranjevanje digitalnih potrdil. Generalno gledano smo najbolj spodbudne rezultate ugotovili pri uporabi varnostnih aplikacij, saj večina anketirancev uporablja ustrezno zaščito pred zlonamernimi programi, veliko je tudi takšnih, ki redno spremljajo varnostna opozorila bank in preverjajo svoje stanje na bančnem računu. Na podlagi opisanih rezultatov ugotavljamo, da je ločevanje naprav, uporabniških računov, spletnih brskalnikov in finančnih/

zasebnih podatkov neustrezno – uporabniki uporabljajo iste naprave/brskalnike/uporabniške račune/podatke v zasebne in finančne namene. S tem pa je tveganje okužbe pred zlonamerno programsko opremo, kljub nekaterim programskim zaščitam, ki jih uporabljajo, bolj verjetno. Uporabniki spletnega bančništva se lahko s škodljivo kodo namreč okužijo že ob preprostem brskanju po spletu, nepredvidnem ravnanju z elektronsko pošto, obiskovanju nepreverjenih spletnih strani in nalaganju nepreverjenih vsebin s spleta. To še posebej velja izpostaviti, saj večina uporabnikov spletnega bančništva uporablja za to storitev iste naprave in brskalnike, kot za ostalo poizvedovanje, vključno z dostopi do vsebin za odrasle in zabavnih video vsebin (preko torrent povezav). Če povzamemo, najslabše rezultate uporabniki dosegajo na področju zagotavljanja varnosti naprav in digitalnih potrdil, najboljše pa na področju varne uporabe spleta in pri samozaščiti. Skupni indeks stopnje ozaveščenosti nakazuje, da so uporabniki spletnega bančništva v Sloveniji srednje varni – 58 % anketirancev se je uvrstilo v srednji nivo varnosti (25–75 točk). Analiza razlik med posameznimi skupinami uporabnikov je pokazala, da do največjih odstopanj v varnostnem vedenju prihaja med starostnimi skupinami, pri čemer starejši anketiranci izkazujejo bolj varne vedenjske prakse kot mlajši uporabniki. Med najpomembnejše sklepe raziskave sodi ugotovitev, da uporabniki niso samoiniciativni pri iskanju dodatnih informacij o varnostnih nastavitvah, več kot polovica uporabnikov pa ne uporablja dodatnih varovalnih mehanizmov in jih to tudi ne zanima. Ob upoštevanju teh rezultatov ugotavljamo, da so vzroki za tvegano vedenja anketirancev povezani z njihovim neustreznim odnosom, pomanjkanjem občutka odgovornosti in nezavzetostjo oz. nemotiviranostjo.

Rezultati raziskave nam torej pomagajo razumeti vedenje uporabnikov spletnega bančništva, kar je nujno pri razvoju programov njihovega ozaveščanja s področja varne uporabe te finančne storitve. Model KABP sicer poudarja tako pomen ozaveščenosti kot kompetentnosti uporabnikov spletnega bančništva pri krepitvi varnostno zaželenega vedenja. Glede na opisan model ima največjo vlogo pri spreminjanju vedenja ljudi znanje, k temu pa je treba dodati še odnos, ki ga imajo uporabniki do te storitve (McIlwraith, 2006). Da posamezniki spremenijo vedenje, je treba najprej doseči, da tveganja ozavestijo – v skladu z opisano teorijo PMT, ki pojasnjuje, kako se ljudje vedemo v primeru zaznave tveganj. Uporaba samovarovalnih ali samozaščitnih ukrepov je po tej teoriji odvisna od osebne percepcije posameznika in ne od njegove dejanske ogroženosti. Za zaščito se bo tako posameznik odločil, kadar bo subjektivno ocenil, da je stopnja ranljivosti, verjetnost nevarnosti in možnost samoučinkovitega zavarovanja velika (Rogers, 1975). Na tej podlagi lahko ob upoštevanju raziskave sklenemo, kaj konkretno bi bilo dobro v programih za krepitev varnostno primerne vedenja pri uporabi spletnega bančništva posebej poudariti. Ti programi bi se tako morali posvečati predvsem krepitvi zavedanja, da je ločevanje naprav, uporabniških računov in spletnih brskalnikov pomemben vidik zagotavljanja varnosti spletnega bančništva, okrepiti bi bilo treba obveščanje uporabnikov o možnih dodatnih varovalnih mehanizmih, s posebnim poudarkom na preverjanju avtentičnosti spletnih povezav in digitalnih potrdil. Za pomanjkljive so se izkazale tudi prakse pri shranjevanju generatorjev gesel in digitalnih potrdil. Kot že omenjeno, je

ključnega pomena, da se izboljša zavzetost uporabnikov in spodbudi njihova samoiniciativnost pri zagotavljanju lastne varnosti. To dokazuje tudi pogosto prepričanje uporabnikov, da je za njihovo varnost v prvi vrsti odgovorna banka (teh je kar 46 %), kar kaže na to, da se jih veliko ne čuti osebno odgovorne za varnost pri uporabi bančnih storitev.

Ob zaključku razprave je treba omeniti, da varnost elektronskega bančništva ni omejena zgolj na spletne storitve, saj je v porastu tudi mobilno bančništvo, ki ustvarja kar nekaj novih in dodatnih dilem, ki izhajajo iz uporabe mobilnih naprav. Zato je v prihodnje treba okrepiti zavedanje o varni uporabi spletnega bančništva tudi na področju mobilnih naprav. Markelj in Bernik (2015) pri raziskovanju ozaveščenosti uporabnikov mobilnih naprav v Sloveniji namreč prihajata do skrb vzbujajočih ugotovitev glede slabega uporabniškega zavedanja in varnostnega ukrepanja. Ugotavljata, da večina uporabnikov ne uporablja (oz. se ne zaveda prednosti) že nameščenih varnostnih mehanizmov, ki jih dobimo ob nakupu mobilne naprave. Ker se pri uporabi spletnega bančništva najbolj tvegano vedejo mladi uporabniki, je tej starostni skupini treba posvetiti še posebno pozornost. Ne glede na to, s kakšno napravo uporabniki dostopajo do bančnega računa preko spleta, je za izboljšanje varnosti treba okrepiti predvsem ukrepe, povezane s krepitvijo odgovornih vedenjskih praks. Ob predpostavki, da banke dobro skrbijo za tehnično varnost tovrstne storitve, se morajo programi ozaveščanj in usposabljanj osredotočiti na kompetence uporabnikov za prepoznavanje groženj na spletu (predvsem phishing sporočil in socialnega inženiringa) ter ustrezno samozaščitno ukrepanje.

UPORABLJENI VIRI

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Board of Governors of the Federal Reserve System. (2013). *Consumers and mobile financial services 2013*. Pridobljeno na <https://www.federalreserve.gov/econres-data/consumers-and-mobile-financial-services-report-201303.pdf>
- Compeau, D. R. in Higgins, C. A. (1995). Computer self-efficacy: Development of a measure and initial test. *MIS Quarterly*, 19(2), 189.
- D'Ardenne, J. in Toomse-Smith, M. (2014). Supporting people interested in using online banking research findings. Pridobljeno na http://natcen.ac.uk/media/563041/user-friendly-pathways_supporting-people-research_final-nov2014.pdf
- Davinson, N. in Sillence, E. (2014). Using the health belief model to explore users' perceptions of 'being safe and secure' in the world of technology mediated financial transactions. *International Journal of Human-Computer Studies*, 72(2), 154–168.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. in Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982–1003.
- European Commission. (2012). *Cyber security report* (Special Eurobarometer 390). Pridobljeno na http://archives.strategie.gouv.fr/cas/system/files/ebs_390_en1.pdf

- Financial Fraud Action UK. (2017). *Financial fraud data for 2016 published*. Financial Fraud Action UK. Pridobljeno na <https://www.financialfraudaction.org.uk/news/2017/03/30/financial-fraud-data-for-2016-published/>
- Grosman, G. (12. 3. 2015). Kako so hekerji spremenili spletno bančništvo. *Večer*. Pridobljeno na <http://novice.najdi.si/predogled/novica/4ae67dd363151dbeb247c430ae453d6b/Večer/Gospodarstvo/Kako-so-hekerji-spremenili-spletno-bančništvo>
- Gumucio, S. (2011). *The KAP survey model (knowledge, attitude & practices)*. Pridobljeno na <https://www.spring-nutrition.org/publications/tool-summaries/kap-survey-model-knowledge-attitudes-and-practices>
- Jackson Higgins, K. (2014). SpyEye creator got „sloppy,“ then got nabbed. *DARKReading*. Pridobljeno na <https://www.darkreading.com/attacks-breaches/spyeye-creator-got-sloppy-then-got-nabbed/d/d-id/1141236>
- Jassal, K. R. in Sehgal, R. K. (2013). Online banking security flaws: A study. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 3(8), 1016-1021.
- Kaspersky Lab. (2015). Carbanak APT – the great bank robbery. Pridobljeno na http://25zbkz3k00wn2tp5092n6di7b5k.wpengengine.netdna-cdn.com/files/2015/02/Carbanak_APT_eng.pdf
- Khan, B., Alghathbar, K. S., Nabi, S. I. in Khurram, M. (2011). Effectiveness of information security awareness method based on psychological theories. *African Journal of Business Management*, 26(5), 10862–10868.
- Khan, H. U. (2014). E-banking: Online transactions and security measures. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 7(19), 4056–4063.
- Kreuger, H. A. in Kerney, W. D. (2006). A prototype for assessing information security awareness. *Computers & Security*, 25(4), 289–296.
- Lobnikar, B., Prislan, K., Markelj, B. in Banutai, E. (2012). Informacijskovarnostna ozaveščenost v javnem in zasebnem sektorju v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 14(3), 345–363.
- Markelj, B. in Bernik, I. (2015). Safe use of mobile devices arises from knowing the threats. *Journal of Information Security and Applications*, 20, 84–89.
- McIlwraith, A. (2006). *Information security and employee behaviour: How to reduce risk through employee education, training and awareness*. Hampshire: Gower.
- Mihelič, A. in Vrhovec, S. (2017). Explaining the employment of information security measures by individuals in organizations: The self-protection model. V I. Bernik, B. Markelj in S. Vrhovec (ur.), *Advances in cybersecurity* (str. 23–34). Maribor: University of Maribor Press.
- Murdoc, J. (2015). UK online banking users hit with Dyre malware phishing attacks. V3. Pridobljeno na <https://www.v3.co.uk/v3-uk/news/2416828/uk-online-banking-users-hit-with-dyre-malware-phishing-attacks>
- Rogers, R. W. (1975). A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *Journal of Consumer Psychology*, 91(1), 93–114.
- Rosenstock, I. M. (1974). The health belief model and preventive health behavior. *Health Education Monographs*, 2(4), 354–386.
- SI-CERT. (2016). *Poročilo o omrežni varnosti za leto 2015*. Pridobljeno na https://www.cert.si/letna_porocila/porocilo-o-omrezni-varnosti-za-leto-2015/

- Statista. (2018). *Online banking penetration in selected European markets in 2016*. Pridobljeno na <https://www.statista.com/statistics/222286/online-banking-penetration-in-leading-european-countries/>
- Verizon. (2015). *2015 data breach investigation report*. Pridobljeno na http://www.verizonenterprise.com/resources/reports/rp_data-breach-investigation-report_2015_en_xg.pdf
- Wash, R. (2010). Folk models of home computer security. V *Proceedings of the Sixth Symposium on Usable Privacy and Security - SOUPS '10*. New York: ACM Press. Pridobljeno na https://cups.cs.cmu.edu/soups/2010/proceedings/a11_Walsh.pdf

O avtorjih:

Dr. Kaja Prislan, docentka za varnostne vede na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: kaja.prislan@fvv.uni-mb.si

Dr. Branko Lobnikar, izredni profesor za varnostne vede na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: branko.lobnikar@fvv.uni-mb.si

Strokovna usposobljenost in osebnostne značilnosti strokovnih delavcev v slovenskih zaporih

Danijel Prevolšek, Jerica Lipec, Rok Hacin

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstaviti osebnostne značilnosti in specialna strokovna znanja strokovnih delavcev, ki so po mnenju zaposlenih strokovnih delavcev v slovenskih zaporih pomembna pri delu z obsojenci.

Metode:

Za potrebe študije, ki je potekala od aprila do maja 2017, je bil uporabljen vprašalnik, ki je bil v obliki spletne ankete posredovan 97 strokovnim delavcem v slovenskih zaporih in prevzgojnem domu. Statistične analize so bile izvedene s programskim orodjem SPSS.

Ugotovitve:

Strokovni delavci so kot najpomembnejše osebnostne lastnosti pri svojem delu navedli odločnost, empatijo, komunikativnost, zanesljivost in strpnost. Večina je kot najpomembnejša strokovna znanja izpostavila komunikacijo s težavnimi strankami, reševanje konfliktnih situacij, osnovno znanje psihologije, poznavanje zakonodaje in vodenje svetovalnih razgovorov.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Omejitev študije predstavlja velikost in struktura vzorca, ki onemogoča posploševanje rezultatov na vse skupine strokovnih delavcev. Hkrati obstaja možnost, da so strokovni delavci, ki so sodelovali v študiji, podali socialno zaželeno odgovore zaradi strahu pred razkritjem odgovorov oziroma njihove identitete in morebitnih sankcij, ki bi sledile.

Praktična uporabnost:

Ugotovitve predstavljajo izhodišče za nadaljnjo razpravo, morebitne spremembe usposabljanja strokovnih delavcev in pomoč vodstvu zaporov pri iskanju bodočih kadrov za strokovno delo z obsojenci.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek predstavlja prvo strokovno študijo o osebnostnih značilnostih in specialnih strokovnih znanjih strokovnih delavcev v slovenskem zaporskem sistemu.

UDK: 343.83

Ključne besede: osebnostne značilnosti, strokovni delavci, strokovna usposobljenost, zapor

Professional Competences and Personal Characteristics of Specialised Staff in Slovenian Prisons

Purpose:

The purpose of the paper is to present personal characteristics and special professional skills of specialised staff, which according to the specialised workers in Slovenian prisons, are important for working with prisoners.

Design/Methods/Approach:

The study took place from April to May 2017. A questionnaire was sent, in the form of an online survey, to 97 specialised workers in Slovenian prisons and a correctional home. Statistical analyses were conducted using the programme tool SPSS.

Findings:

Specialised workers stated that determination, empathy, communicativeness, reliability, and tolerance are the most important personal characteristics in their work. Majority of them highlighted communication with difficult clients, ability of conflict resolution, basic psychological knowledge, knowledge of the legislation and conducting consultative interviews, as the most important professional competences.

Research Limitations/Implications:

The main limitation of the study is seen in the size and structure of the sample, which prevents the generalization of results to all groups of specialised staff. Furthermore, there is a possibility that specialised workers, who participated in the study, gave socially desirable answers due to their fear of disclosure and possible subsequent sanctions.

Practical Implications:

Findings present the basis for further discussion, possible changes in the training of the specialised staff and assistance to the prison management in the future search of prospective personnel who would conduct professional treatment of prisoners.

Originality/Value:

The paper presents the first study on personal characteristics and special professional skills of specialised staff in the Slovenian prison system.

UDC: 343.83

Keywords: personal characteristics, specialised staff, professional competences, prisons

1 UVOD

Eden izmed temeljnih elementov »moderne« penologije je zavedanje, da je treba prestopnika (obsojenca) poboljšati, duhovno vzdigniti, resocializirati, normalizirati ali vsaj popraviti njegova neustrezna stališča, vrednostne smernice,

delovne navade in vedenjske vzorce z namenom ustrezne motivacije in priužitve veščin, ki mu bodo omogočile oziroma olajšale vključitev v normalno družbeno življenje po prestani zaporni kazni (Kanduč, 2003). Kljub temu, da so v zaporih prisotni številni zaporski delavci (pazniki¹, strokovni delavci, vodstvo itd.), katerih naloge se medsebojno prepletajo, so strokovni delavci odgovorni za večino nalog, usmerjenih v socialno rehabilitacijo obsojencev.

Petrovec (2015) je opredelil bistvene značilnosti zaporov s socioterapevtsko usmeritvijo: 1) zapor z največ 100 obsojenci, 2) prevladujoč horizontalni tok komunikacije med zaporskimi delavci, 3) demokratični stil vodenja, 4) odprtost zaporov, s poudarkom na delu z obsojenci in ne na varnosti, 5) zaupanje v pozitivne lastnosti obsojencev, 6) soodločanje obsojencev o vseh pomembnejših zadevah, 7) poudarek na skupinskem delu z obsojenci in 8) vključenost v zunanje okolje. V zadnjih letih sta vzdrževanje reda in nadzor prevladala nad rehabilitacijo obsojencev v slovenskih zaporih (Brinc, 2011). Kljub temu so elementi socioterapevtske usmeritve še vedno prisotni: 1) v večini zaporov je zaprtih manj kot 100 obsojencev, 2) odprtost zaporov – približno tretjina obsojencev prestaja kazen v odprtih in polodprtih oddelkih, 3) zaupanje v pozitivne lastnosti obsojencev, ki jim omogoča napredovanje v zaporskem režimu (zaprti, polodprti, odprti), 4) skupinsko delo z obsojenci (vključenost različnih strokovnih delavcev v rehabilitacijo obsojencev) ter 5) sodelovanje in vključenost zaporov v zunanje okolje (gospodarska dejavnost, prostčasne aktivnosti itd.) (Meško, Fields in Smole, 2011; Remic, Udovč, Prevolšek in Hacin, 2017).

Večina študij, ki se je osredotočila na preučevanje zaporskega okolja in zaporskega osebja, se je osredotočila na preučevanje dela paznikov (Crawley, 2004; Kauffman, 1998; Liebling, 2000). Posledično sta področje dela in položaj strokovnih delavcev, ki predstavljajo pomembno skupino zaporskih delavcev, odgovornih za tretma,² rehabilitacijo, resocializacijo in pomoč obsojencem, ostala neraziskana. Namen prispevka je predstaviti osebnostne značilnosti in spretnosti ter specialna strokovna znanja strokovnih delavcev, ki bi jih po mnenju zaposlenih strokovnih delavcev v slovenskih zaporih morali posedovati posamezniki, ki delajo z obsojenci (strokovna obravnava). V prvem delu prispevka so predstavljene osebnostne značilnosti in strokovna znanja strokovnih delavcev v zaporu. Nadalje je predstavljen razvoj in narava odnosov med strokovnimi delavci in obsojenci. Prvi del prispevka se konča s predstavitvijo strokovnih delavcev v slovenskih zaporih, v drugem delu pa so predstavljeni rezultati študije o osebnostnih značilnostih in specialnih strokovnih znanjih strokovnih delavcev v slovenskih zaporih. V zaključku je izpostavljen pomen rezultatov za strokovne delavce v slovenskem zaporskem sistemu.

1 Pazniki se v Sloveniji imenujejo pravosodni policisti. V prispevku uporabljamo izraza kot sopomenki.

2 Temeljne značilnosti tretmanske usmeritve se kažejo v: 1) konceptu individualizacije (individualna obravnava obsojencev kot samostojnih entitet), 2) spreminjanju delinkventa (spreminjanje mišljenja in vedenja obsojenca), 3) diskrecijski oblasti terapevta, 4) »pobotanju«³ prestopnika z družbo (vključitev »rehabilitiranega«⁴ zapornika nazaj v družbo) in 5) načelu empirizma (opazovanje in poskusi z zaporniško populacijo) (Zebec Koren, 1992).

2 STROKOVNI DELAVCI

Zaporske delavce lahko v splošnem razdelimo na paznike, strokovne delavce in vodstvene delavce. Bistvene razlike med skupinami so vidne v: 1) naravi dela, 2) nivoju odgovornosti, 3) moči sprejemanja odločitev (pooblastilih) in 4) pogostosti interakcij z obsojenci. Vloge strokovnih delavcev v zaporu se razlikujejo od vloge paznikov³ in vodstvenih delavcev,⁴ saj so usmerjene izključno v tretma, vzgojo in izobraževanje obsojencev. V skupino strokovnih delavcev v zaporu prištevamo posameznike z najrazličnejših področij. Ti posamezniki izvajajo strokovno obravnavo zaprtih oseb v obliki psihološke pomoči, izobraževanja in pomoči pri delu, zdravstvenih storitev, svetovanja, organiziranja prostega časa, socialnega dela, obravnave odvisnosti itd. Hkrati z obsojenci razvijajo specifične odnose, ki v večji meri temeljijo na uporabi moči, ki jo posedujejo kot predstavniki avtoritete.⁵ Taitova (2011) je opredelila pet tipov paznikov, izhajajoč iz njihovega odnosa do opravljanja dela in obsojencev – tovrstna klasifikacija je uporabna tudi za strokovne delavce v zaporu, ki, podobno kot pazniki, vzpostavijo različne odnose z obsojenci:

1. Skrbniki (angl. *true carer*) so samozavestni in polno vpeti v svoje delo. Prizadevajo si za razvoj dobrih odnosov z obsojenci ter jim poskušajo pomagati.
2. Omejeni skrbniki (angl. *limited carer*) nudijo konsistentno in pragmatično pomoč obsojencem, upoštevajo njihove prošnje ter poskušajo zanje najti praktične rešitve.
3. Stara šola (angl. *old school*) zaupajo v svoje delo in izkušnje, ki jih vodijo pri delu z obsojenci. Rešujejo težave obsojencev v zameno za njihovo podreditve. Hkrati dobro zaznavajo manipulacijo obsojencev.
4. Konfliktni delavci (angl. *conflicted*) razumejo skrb za obsojence v obliki njihovega učenja, da postanejo »boljši ljudje«. Imajo nerealistični pogled na spreminjanje osebnosti obsojencev.
5. Okvarjeni delavci (angl. *damaged*) so bili včasih predani nudenju pomoči obsojencem, vendar niso več zainteresirani za to vlogo. Občasno nudijo pomoč obsojencu, ki je bil hudo viktimiziran. Spremenjen pogled na opravljanje svojega poklica je posledica travm ali pomanjkanja podpore nadrejenih.

Ne glede na pristop do dela z obsojenci se je vsak strokovni delavec že znašel v neuradni vlogi očeta, starejšega brata, prijatelja ali psihologa obsojencem (Hacin, 2016). Komunikacija predstavlja temeljni element razvoja odnosov med obsojenci in strokovnimi delavci. V socialni interakciji z obsojenci strokovni delavci igrajo različne vloge in preko vsakodneвне komunikacije opravljajo raznovrstne naloge,

3 Tradicionalna vloga paznikov temelji na zagotavljanju varnosti in izvajanju nekaterih oblik tretmaja obsojencev.

4 Vodstvo zaporov skrbi za nemoten potek dela v zaporu in sprejema odločitve na strateški ravni.

5 Hepburn (1985) je opredelil šest tipov uporabe moči zaporskega osebja: 1) prisilno moč, 2) moč nagrajevanja, 3) legitimno moč, 4) izmenjevalno moč, 5) profesionalno moč in 6) spoštovanje oziroma uveljavljanje moči skozi osebno avtoriteto.

usmerjene v izvajanje socialne kontrole nad obsojenci, z namenom socialne rehabilitacije. Strokovno delo z obsojenci temelji na socialni interakciji, ki poteka na različnih ravneh neverbalnih in verbalnih oblik komuniciranja. Odnosi zajemajo tudi izmenjavo socialnih pomenov določenih situacij in nezavedne duševne strukture (osebnostne značilnosti), ki vplivajo predvsem na čustva in motive sodelujočih oseb (Carli, 1985). V nadaljevanju predstavljamo osebnostne značilnosti in osebnostno čvrstost zaporskih delavcev.

2.1 Osebnostne značilnosti strokovnih delavcev

Osebnost je opredeljena kot dinamična organizacija psihofizičnih sistemov v posamezniku, ki določajo načine njegovega prilagajanja okolju (Erić, 2012). V osebnosti so zajete vse pomembne človekove značilnosti, vključno z osebnostnimi potezami in sposobnostmi, ki zaznamujejo duševnost, doživljanje in vedenje posameznika. Enote osebnosti so osebnostne lastnosti, ki so lahko zelo specifične ali kompleksne. Najbolj kompleksne osebnostne lastnosti so opredeljene kot temeljne dimenzije osebnosti (Musek, 2015). Posamezne osebnostne lastnosti združujemo v dimenzije oziroma osebnostne poteze, ki jih delimo v pet temeljnih skupin (Adler, Mueller in Laufer, 1998; Meško, 2016; Musek, 2010):

- ekstravertiranost (toplina, druženje, samozavest, aktivnost, iskanje vznburjenja in pozitivne emocije),
- prijetnost (zaupanje, odkritost, altruizem, prilagojenost, skromnost in blagost),
- vestnost (kompetentnost, red, čut dolžnosti, storilnost, samodisciplina in odločnost),
- nevroticizem (tesnoba, sovražnost, depresivnost, pretirana samokritičnost, impulzivnost in ranljivost) ter
- odprtost (domišljija, estetski čut, globoko doživljanje, akcije, ideje in vrednote).

Zapor je oblika totalne institucije, v kateri se izoblikuje posebna zaprta družbena skupina, ki jo sestavljajo obsojenci in zaporsko osebje. Zaporsko okolje je stresno, nepredvidljivo in velikokrat nevarno, zato je pomembno, da zaporski delavci posedujejo (primerne) osebnostne lastnosti – t. i. osebnostno čvrstost, če želijo svoje delo opravljati učinkovito. Osebnostne lastnosti posameznika, ki konstituirajo njegovo osebnostno čvrstost, so naslednje (Musek, 2015):

- angažiranost (posameznik se nalog in ovir loteva aktivno in angažirano),
- izzvanost (posameznik naloge in ovire jemlje kot izziv in ne kot neobvladljivo prepreko) in
- občutje nadzora (posameznik je prepričan, da sam nadzoruje dogodke in svoje življenje).

Pomembnost osebnostne čvrstosti posameznika izhaja iz stresnosti dela v zaporu in vpliva na vedenje in kakovost dela strokovnih delavcev v njihovih vsakodnevni interakcijah z obsojenci. V primerih, ko strokovni delavci ne posedujejo primernih lastnosti, je njihova vsakodnevna komunikacija z obsojenci, vključno s kriznimi intervencijami, otežena (Musek, 2015).

Organizacijski cilji zapora (tretma, varnost, kaznovanje itd.), kot totalne institucije,⁶ vplivajo na razvoj norm subkulture zaporskega osebja. Ponotranjenje norm zaporske subkulture pomeni, da posameznik vstopi v posebno družbeno skupino, ciničnih posameznikov, ki se soočajo s podobnimi težavami in drug v drugem iščejo podporo, potrditev njihovega dela in priložnosti za socialno življenje (Liebling in Price, 2001). V zaporu se najintenzivnejša in najizrazitejša subkultura razvije med pravosodnimi policisti, vendar večino elementov in norm tovrstne oblike subkulture prevzamejo oziroma ponotranjijo tudi strokovni delavci v zaporu (Hacin in Meško, 2017). V nadaljevanju se osredotočamo na strokovno usposobljenost strokovnih delavcev in na razvoj odnosov z obsojenci.

2.2 Strokovna usposobljenost strokovnih delavcev in odnosi z obsojenci

Strokovna usposobljenost strokovnih delavcev pride do izraza v vsakodnevni komunikaciji (verbalni in neverbalni) z obsojenci. Strokovno delo z obsojenci stremi k usmerjanju in učenju obsojenca družbeno sprejemljivega vedenja, s krepitvijo adekvatnih čustvenih reakcij ter sprejemljivih vzorcev vedenja (Milivojević, 2013). Od strokovnih delavcev se pričakuje opravljanje najrazličnejših nalog, ki zajemajo pedagoško in psihološko diagnostiko, prepoznavanje samomorilnosti in oceno nevarnosti, prognostiko in svetovanje, individualno in skupinsko delo z zaprtimi osebami, sodelovanje in izvajanje posebnih oblik strokovnega dela z zaprtimi osebami (alkoholizem, droge, spolni delikti, samomori), mentorstvo, organiziranje izobraževalnih oblik za zaprte osebe in sodelovanje pri organiziranju izobraževanja za delavce zavoda. Obenem njihove naloge obsegajo tudi pomoč pri pripravi predpisov in drugih zahtevnejših gradiv, zbiranje, urejanje in pripravo podatkov za oblikovanje zahtevnejših gradiv, samostojno oblikovanje manj zahtevnih gradiv s predlogi ukrepov, vodenje in odločanje v zahtevnih upravnih postopkih na prvi stopnji ter opravljanje drugih nalog enake ali podobne zahtevnosti s področja dela. Strokovni delavci so v delovnem okolju izpostavljeni številnim stresnim situacijam. Posledično sta osebnostna in emocionalna stabilnost zaposlenih ključna elementa za ohranjanje zdravja in varnosti pri delu. Veliko delovnega časa se potrebuje tudi za administrativna dela (pisanje raznih poročil, predlogov, odločb, zapisov itd.). Od zaposlenih se pričakuje samostojnost, natančnost, doslednost, organiziranost, zanesljivost, strokovnost, jasna komunikacija, visoka toleranca, obvladovanje emocionalnega doživljanja v odnosu do zaprtih oseb, prepoznavanje manipulacij obsojencev, poznavanje zakonodaje itd. (Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS], 2017; Uredba o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in v pravosodnih organih, 2003).

Interakcije med strokovnimi delavci in obsojenci predstavljajo pomemben element socialne rehabilitacije obsojencev. Posledično je pomembno, da se

6 Goffman (1961) je opredelil totalno institucijo kot organizacijo, v kateri živi in dela večje število posameznikov, ki so izolirani od širše družbe za daljše časovno obdobje in preživljajo formalno organizirano obdobje svojega življenja.

strokovni delavci zavedajo odnosnih procesov in za opravljanje svojega dela razvijajo lastno čustveno inteligenco. Milivojević (2008) je opredelil 5 elementov čustvene inteligence: 1) poznavanje lastnih čustev (razumevanje sebe), 2) ravnanje s čustvi (vpliv na lastna čustva in način izražanja čustev), 3) samomotivacija (kanaliziranje emocionalnih vzburjenj k želenim ciljem), 4) prepoznavanje tujih čustev (prepoznavanje psihološkega dogajanja pri posameznikih) in 5) urejanje odnosov (spretnost, ki vpliva na emocionalna stanja drugih posameznikov).

Strokovni delavci v socialne interakcije poleg profesionalnega znanja in veščin vnašajo tudi nezavedne vsebine (ponotranjenih reprezentacij z značilno dinamiko infantilnih vsebin, ki se izražajo v nezavednem), ki izhajajo iz njihovih osebnostnih značilnosti. Posledično se morajo zavedati, da tudi sami vstopajo v odnos z obsojenci, v katerega vnašajo del sebe, kar je še posebej izrazito v primerih, kjer strokovni delavec in obsojenec dlje sodelujeta. Strokovni delavec v takšnih primerih postane za obsojenca »pomemben drugi«, saj ima lahko obsojenec z njim več stikov kot s svojci. V takšnih interakcijah je deležen izražanja čustev obsojenca (v večini primerov gre za izražanje neprijetnih čustev – jeze in strahu). Izražanje čustev je komunikacijsko dejanje in tvori temelj odnosov med posamezniki, ki predstavljajo izhodišče za strokovno obravnavo obsojencev (Milivojević, 2008).

Kjerkoli delovanje ene osebe usmerja delovanje druge osebe, gre za socialni vpliv prve osebe na drugo, kar velja tudi za odnos strokovni delavec – obsojenec (Nastran Ule, 2000; Petrovec, 2005; Watzlawick, Bavelas in Jackson, 2011). Na odnos med strokovnim delavcem in obsojencem pomembno vplivata izhodiščna formalna postavitev vlog (strokovni delavec je v nadrejenem položaju) in fizično okolje (zaprtost zapora), v katerem prihaja do interakcij. V zaporskem okolju strokovni delavci posedujejo socialno moč, ki jim omogoča vplivati na vedenje, stališča, mnenja in motive obsojencev ter si jih podrediti (podrejenost se izraža v spoštovanju zaporskih pravil in navodil/ukazov zaporskega osebja). Podrejenost obsojencev v odnosu strokovni delavec – obsojenec je neizogibna zaradi značilnosti zapora, kot totalne institucije. Izvrševanje kazni zapora je ciljno usmerjeno v smislu izpolnjevanja osebnega načrta in zmanjševanja dejavnikov tveganja za ponovitveno nevarnost obsojencev.

Zavedanje socialnih procesov strokovnih delavcev v njihovem odnosu z obsojenci je nujno za refleksijo lastne aktivnosti in prepoznavanje psihodinamičnih vsebin, ki se odražajo v odnosu. S tem se poveča možnost vpogleda v obsojenčevo osebno situacijo in zmožnosti nadaljnjega osebnostnega spreminjanja, ki predstavlja izhodišče za načrtovanje obravnave obsojenca, v sklopu socialne rehabilitacije. V odnosu med strokovnim delavcem in obsojencem prihaja do transferjev⁷ – obsojenec v odnos s strokovnim delavcem vnaša infantilne vsebine iz zanj pomembnih odnosov iz otroštva. Prisotnost čustev v izraženem transferju opozarja na pomembnost spoznavanja njegovih značilnosti za analizo narave obsojenca. V izraženih nezavednih impulzih se prenašajo izkušnje doživljanj preteklih konfliktnih vsebin. Transfer v terapevtskem odnosu predstavlja pot do razkrivanja ponotranjenih vsebin iz zgodnjega otroštva, strokovnemu delavcu pa omogoča vpogled v obsojenčevo osebno zgodovino in razumevanje le te

⁷ Transfer je prenos (nezavednih) vedenjskih vzorcev, čustvenih vsebin, želja, mnenj ali izkušenj iz preteklosti na odnose v sedanjosti (Praper, 1999).

(Anzelc, 2016; Praper, 1999). V odnosu med strokovnim delavcem in obsojencem ne prihaja le do transferjev, temveč tudi do kontratransferjev⁸ – nezavedni odgovor strokovnega delavca na obsojenčeve transferne vsebine. Obsojenec ima v terapevtskem odnosu s strokovnim delavcem vpliv na njegovo nezavedno doživljanje/čustvovanje (vpliv na »potlačene« vsebine strokovnega delavca, ki lahko izzovejo kontratransferno reakcijo). Prepoznavanje kontratransferjev se je postopoma razvilo v supervizijo, ki je prisotna še danes. (Praper, 1999). Strokovni delavec mora prepoznati transferno dimenzijo odnosa, ki ga je vzpostavil z obsojencem, in se nanjo ne odzvati kontratransferno oz. takšne svoje reakcije prepoznati in nadzorovati ter ostati pri usmerjanju obsojenca na njegove vedenjske vzorce in izražene nezavedne vsebine. V nadaljevanju predstavljamo strokovne delavce v slovenskih zaporih.

2.3 Strokovni delavci v slovenskih zaporih

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij opredeljuje zaporsko osebje kot vodje zaporov oziroma oddelkov, vodje pravosodnih policistov, pravosodne policiste, vzgojitelje, pedagoge, socialne delavce, psihologe, učitelje, učitelje praktičnega pouka, delovne terapevte, zdravstveno osebje in druge delavce (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij [ZIKS-1], 2006). Strokovni delavci (vzgojitelji (samo v Prevezgojnem domu Radeče), psihologi, pedagogi, socialni delavci, učitelji, učitelji praktičnega pouka, delovni terapevti in zdravstveno osebje) so del vzgojne službe in so odgovorni za: 1) organizacijo življenja in dela v zaporu oziroma prevzgojnem domu, ki pospešuje ustrezno vključitev obsojenca v normalno življenje na prostosti po prestani kazni, 2) pripravo osebnega načrta obsojenca, 3) organizacijo skupinskih in individualnih programov obsojencev in 4) načrtovanje vseh ostalih ukrepov, s katerimi se poskuša doseči boljša vključitev obsojencev v družbeno skupnost. Hkrati se na podlagi poročil in priporočil strokovnih delavcev: 1) razvrsti obsojenca v oddelek (režim prestajanja zaporne kazni), 2) komisija za pogojni izpust odloča o pogojnem izpustu obsojenca, 3) direktor zavora odloča o predčasnem odpustu obsojenca ali prekinitvi kazni in 4) določajo oziroma podeljujejo ugodnosti ter izrekajo sankcije obsojencem. Strokovni delavci so zadolženi za razvoj doktrine strokovnega dela, uvajanje novih metod in razvoj programov strokovnega dela, vodenje in koordinacijo zahtevnejših projektov, ki se nanašajo na tretma obsojencev, izobraževanje, supervizijo in intervizijo, izvajanje statističnih analiz, vključevanje v raziskovalno delo, sodelovanje s fakultetami in drugimi izobraževalnimi ustanovami ter sodelovanje na nacionalnih in mednarodnih strokovnih srečanjih (ZIKS-1, 2006).

Akt o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest natančneje opredeljuje delovne naloge posameznih profilov strokovnih delavcev (URSIKS, 2017). V tabeli 1 so predstavljene delovne naloge številčno najbolj zastopanih profilov strokovnih delavcev v zaporskem sistemu.

⁸ Kontratransfer je terapevtska komplementarna infantilna reakcija na pacientovo transferno vsebino (Praper, 1999).

Tabela 1:
Delovne naloge
strokovnih
delavcev

Delovne naloge	Svetovalec-pe- dagog	Psiholog	Socialni delavec
pedagoška diagnostika, prognostika in svetovanje	x		x
socialna diagnostika, prognostika in svetovanje			x
psihološka diagnostika, prognostika in svetovanje		x	
individualno in skupinsko delo z zaprtimi osebami	x	x	x
mentorstvo	x	x	x
sodelovanje in izvajanje posebnih oblik strokovnega dela z zaprtimi osebami (alkoholizem, droge, spolni delikti in samomori)		x	x
organiziranje medsebojnega sodelovanja in usklajevanja notranjih organizacijskih enot in sodelovanja z drugimi organi	x	x	x
sodelovanje pri oblikovanju sistemskih rešitev in drugih najzahtevnejših gradiv	x	x	x
samostojna priprava zahtevnih analiz, razvojnih projektov, informacij, poročil in drugih zahtevnih gradiv	x	x	x
vodenje in odločanje v zahtevnih upravnih postopkih	x	x	x
vodenje najzahtevnejših upravnih postopkov	x	x	
samostojno opravljanje drugih zahtevnejših nalog	x	x	x
izvajanje drugih nalog	x	x	x

(vir: Uredba o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in v pravosodnih organih, 2003)

Analiza strukture strokovnih delavcev (tabela 2) razkriva, da je število strokovnih delavcev v obdobju 2000–2016 upadlo z 204 zaposlenih v letu 2000 na 171 zaposlenih v letu 2016 (število zaposlenih je upadlo za 16,2 %), kot del splošnega upadanja števila zaposlenih v slovenskem zaporskem sistemu. Število socialnih delavcev, psihologov, pedagogov in medicinskih tehnikov je v obravnavanem obdobju narastlo. Najbolj je narastlo število zdravstvenih delavcev (število zaposlenih je narastlo za 117 %). Število delovnih inštruktorjev, strokovnih delavcev v vzgojni službi in inštruktorjev je v obdobju 2000–2016 upadlo. Največji upad je bil zabeležen med delovnimi inštruktorji (število delovnih inštruktorjev je upadlo za 86,9 %). Sklepamo, da je glavni vzrok upada števila zaposlenih, zadolženih za delo obsojencev, posledica ukinitve gospodarskih enot zaporov in ustanovitve javnih gospodarskih zavodov, ki še vedno zaposlujejo obsojence, vendar imajo svoje osebje (Remic et al., 2017; URSIKS, 2001–2017).

V naslednjem delu prispevka so predstavljene metode raziskovanja in rezultati empiričnega raziskovanja osebnostnih značilnosti in specialnih strokovnih znanj strokovnih delavcev v slovenskem zaporskem sistemu.

Tabela 2:
Struktura
strokovnih
delavcev
v obdobju
2000–2016
(vir: URSIKS,
2001–2017)

Strokovni delavci/leto*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
delovni inštruktorji	46	47	46	46	40	42	39	40	31	10	10	10	9	9	9	8	6
strokovni delavci v vzgojni službi	9	9	9	7	6	5	6	5	5	4	5	5	6	6	7	6	5
inštruktorji	80	80	79	78	61	59	60	61	75	81	86	85	79	78	72	70	74
medicinski tehniki	6	6	8	8	13	13	13	13	12	12	14	14	13	13	12	12	13
pedagogi	44	46	46	47	45	42	45	45	42	46	51	54	52	47	46	54	51
psihologi	5	5	6	9	8	8	8	9	9	8	8	8	8	8	6	6	7
socialni delavci	14	14	13	10	12	12	12	13	11	13	15	14	11	10	9	10	15
Skupaj	204	207	207	205	185	181	183	186	185	174	189	190	178	171	161	166	171

* Tovoršna opredelitev strokovnih delavcev se razlikuje od opredelitve v Zakonu o izvoščevanju kazenskih sankcij (ZIKS-1, 2006).

3 METODE RAZISKOVANJA

Študija o strokovni usposobljenosti in osebnih značilnostih strokovnih delavcev v slovenskih zaporih je potekala od aprila do maja 2017.⁹ Za potrebe raziskovanja je bil oblikovan vprašalnik, ki je bil v obliki spletne ankete posredovan 97 strokovnim delavcem (pedagogom, socialnim delavcem, psihologom, vodjem oddelkov in terapevtom) v slovenskih zaporih in prevzgojnem domu.¹⁰ Sodelovanje v študiji je bilo prostovoljno in anonimno. Anketo je v celoti izpolnilo 39 strokovnih delavcev. Vprašalnik je zajemal dejavnike, ki vplivajo na uspešno delo strokovnih delavcev, kot so opredeljeni v doktrini upravljanja delovne uspešnosti in kariernega razvoja Kadrovske službe Vlade Republike Slovenije (Bagon, 2003). Popolnoma izpolnjene ankete smo vključili v vzorec raziskovanja, na podlagi katerega so bile izvedene nadaljnje statistične analize. Značilnosti vzorca so predstavljene v tabeli 3.

Spremenljivke		N	%
Izobrazba (področje)	Socialno delo	9	23,1
	Pedagogika	13	33,3
	Psihologija	5	12,8
	Ekonomija	1	2,6
	Politologija	3	7,7
	Pravo	1	2,6
	Drugo	7	17,9
Delovno mesto	Svetovalec-pedagog	21	53,8
	Psiholog	4	10,3
	Socialni delavec	5	12,8
	Vodja oddelka	4	10,3
	Drugo	5	12,8
Delovna doba	0–3 leta	6	15,4
	3–5 let	1	2,6
	5–10 let	12	30,8
	10–15 let	9	23,1
	15 ali več	11	28,2

Tabela 3:
Značilnosti
vzorca
strokovnih
delavcev

Vzorec strokovnih delavcev ($N = 39$) predstavlja 40,2 % strokovnih delavcev, zaposlenih v zaporskem sistemu v 2017. Kljub temu, da vzorec zajema velik del populacije, je velikost vzorca premajhna za izvedbo kompleksnejših statističnih analiz – majhna populacija otežuje reprezentativnost vzorca in posploševanje rezultatov. Večina anketirancev (33,3 %) je imela dokončano visoko izobrazbo s področja pedagogike (pedagog, specialni pedagog, učitelj/profesor). Nadalje

⁹ V študijo so bili vključeni strokovni delavci iz šestih zaporov (Celje, Dob, Ig, Koper, Ljubljana, Maribor) s pripadajočimi oddelki (Ig, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Puščava, Rogoza, Slovenska vas) in prevzgojnega doma (Radeče).

¹⁰ Vprašalnik je bil sestavljen iz 3 delov: 1) demografski podatki (področje izobrazbe, delovno mesto in delovna doba), 2) osebnostne značilnosti strokovnih delavcev in 3) specialna znanja strokovnih delavcev.

je imelo 23,1 % anketirancev izobrazbo s področja socialnega dela in 12,8 % anketirancev s področja psihologije. Več kot 15 % anketirancev je imelo izobrazbo z drugih področij (delovna terapija, teologija itd.). Večina anketirancev je opravljala delo svetovalca-pedagoga (53,8 %) in socialnega delavca (12,8 %). Delo psihologa je opravljalo 10,3 % anketirancev. Anketo so izpolnili štirje vodje oddelkov. Večina anketirancev (53,9 %) je imela med 5 in 15 let delovne dobe. Približno 28 % anketirancev je bilo zaposlenih v zaporskem sistemu več kot petnajst let. Hkrati jih je 15,4 % imelo manj kot 3 leta delovnih izkušenj.

4 REZULTATI

V prvem delu študije smo preučevali mnenja strokovnih delavcev o osebnostnih značilnostih oziroma spretnostih, ki naj bi jih posedoval strokovni delavec v zaporu oziroma prevzgojnem domu. Anketiranci so izmed 27 ponujenih možnosti morali izbrati pet lastnosti, ki so po njihovem mnenju najpomembnejše za delo strokovnega delavca v zaporskem okolju. Za analizo odgovorov anketirancev je bil uporabljen statistični program SPSS (analiza frekvence). Rezultati (tabela 4) so pokazali, da strokovni delavci kot najpomembnejše lastnosti za delo v zaporu vidijo: 1) odločnost (61,5 %), 2) empatijo (53,8 %), 3) komunikativnost (51,3 %), 4) zanesljivost (48,7 %) in 5) strpnost (43,6 %). Sklepamo, da navedene lastnosti izhajajo iz same narave dela strokovnih delavcev in njihovih izkušenj z obsojenci. Izpostavljene lastnosti opozarjajo, da strokovni delavci od svojih sodelavcev pričakujejo trdnost, zmožnost empatije, profesionalnost in potrpežljivost pri delu. Sposobnost učinkovite komunikacije z obsojenci ne preseneča, saj predstavlja pomemben element socialne rehabilitacije obsojencev (Milivojević, 2008). Vnašanje empatije v odnos z obsojencem omogoča strokovnemu delavcu, da za obsojenca postane »pomemben drugi«, kateremu zaupa svoja čustva, ki predstavljajo temelj odnosov med posamezniki in izhodišče za strokovno obravnavo obsojencev (Milivojević, 2008). Trdnost in profesionalna drža posameznika vplivata na njegovo samozavest in vpetost v delo, ki se odraža v dobrih odnosih z obsojenci in učinkovitosti pri opravljanju dela (Liebling, 2011; Tait, 2011). Usposobljeni strokovni delavci ustvarjajo manj problemov ter hkrati probleme rešujejo učinkoviteje (Williamson, 1990). Potrpežljivost pri delu pozitivno vpliva na posameznikovo odpornost proti stresu, ki ga povzroča delo v zaporskem okolju. Grossi in Berg (1991) sta opozorila, da ima vsak posameznik določen prag odpornosti proti stresu. V primerih, ko je ta prag presežen, posameznik začne kazati znake neprilagojenega vedenja. Brinc (2011) je opozoril, da se neprilagojeno vedenje večinoma izraža v večji kaznovalni naravnosti, ki je v nasprotju s temeljnim poslanstvom strokovnih delavcev in negativno vpliva na razvoj odnosov z obsojenci. Delo z obsojenci, ki temelji na omenjenih lastnostih strokovnih delavcev, vodi v oblikovanje kakovostnih odnosov med strokovnimi delavci in obsojenci ter omogoča superiorne oblike družbene koordinacije in učinkovito izvajanje procesa socialne rehabilitacije obsojencev. Navedene lastnosti odražajo pričakovanja vodstva zaporov, ki od zaposlenih zahtevajo samostojnost, natančnost, doslednost, organiziranost, zanesljivost, strokovnost, jasno komunikacijo, visoko toleranco, obvladovanje emocionalnega doživljanja

v odnosu do zaprtih oseb, prepoznavanje manipulacij obsojencev itd. (Uredba o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in v pravosodnih organih, 2003; URSIKS, 2017).

Kot najmanj pomembne lastnosti za delo v zaporu so strokovni delavci izpostavili podjetnost, dominantnost, ambicioznost in prodornost. Navedene lastnosti izhajajo iz same narave zaporskega sistema, ki je rezultat formalnih predpisov in nenapisanih pravil (Brinc, 2011). Hierarhičnost in komandni tip vodenja večine slovenskih zaporov postavlja posameznikovo podjetnost, ambicioznost in prodornost med sekundarne lastnosti, ki so potrebne za učinkovito opravljanje dela v zaporskem okolju. Formalna struktura in rigidnost organizacije prevlada nad posameznikovimi prizadevanji za vpeljavo sprememb. Hkrati zaprtost same organizacije otežuje dotok znanja iz »zunanjega sveta«. Uvrstitev dominantnosti med najmanj pomembne lastnosti za delo v zaporu opozarja na odsotnost kaznovalne naravnosti. Med strokovnimi delavci in obsojenci so prisotni neuradni odnosi, ki temeljijo na spoštovanju dostojanstva posameznika in opozarjajo na prisotnost socioterapevtske usmeritve (Menard in Leblanc, 1978). Predpostavljamo, da je dominantnost bolj prisotna med pazniki, ki so zadolženi za varnost v zaporu in ne pomoč obsojencem. Kljub temu, da so v okviru Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1, 2006) strokovni delavci zadolženi za razvoj doktrine strokovnega dela, ki temelji na raziskovanju posameznikov, ki so podjetni, ambiciozni in prodorni, rezultati kažejo, da večina zaporskih delavcev vidi te naloge kot sekundarnega pomena.

Osebnostne značilnosti in spretnosti	N	%
Odločnost	24	61,5
Samoiniciativnost	5	12,8
Fleksibilnost	13	33,3
Podjetnost	0	/
Strateško razmišljanje	4	10,3
Empatija	21	53,8
Ustvarjalnost	3	7,7
Odprtost za novosti	1	2,6
Dominantnost	0	/
Radovednost	2	5,1
Prilagodljivost	4	10,3
Ambicioznost	0	/
Prepričljivost v komuniciranju	11	28,2
Obzirnost	1	2,6
Zanesljivost	19	48,7
Preudarnost	6	15,4
Natančnost	8	20,5
Samonadzor	16	41,0
Sposobnost vodenja	3	7,7

Tabela 4:
Osebnostne značilnosti in spretnosti strokovnih delavcev v zaporskem okolju

Tabela 4:
Nadaljevanje

Osebnostne značilnosti in spretnosti	N	%
Komunikativnost	20	51,3
Prodornost	0	/
Prizadevnost	1	2,6
Samostojnost	7	17,9
Tankočutnost	3	7,7
Strpnost	17	43,6
Pogajalske spretnosti	5	12,8
Drugo	1	2,6

V drugem delu študije smo preučevali mnenja strokovnih delavcev o specialnih strokovnih znanjih, ki bi jih morali strokovni delavci pridobiti za uspešno delovanje v zaporskem okolju. Anketiranci so izmed 11 ponujenih možnosti morali izbrati pet področij specialnih strokovnih znanj, ki so po njihovem mnenju najpomembnejša za delo strokovnega delavca v zaporskem okolju. Za analizo odgovorov anketirancev je bil uporabljen statistični program SPSS (analiza frekvence). Rezultati (tabela 5) so pokazali, da strokovni delavci kot najpomembnejša specialna strokovna znanja za delo v zaporu vidijo: 1) komunikacijo s težavnimi strankami, 2) reševanje konfliktnih situacij, 3) osnovna psihološka znanja, 4) znanje zakonodaje in 5) vodenje svetovalnih razgovorov. Sklepamo, da so strokovni delavci pri izboru pomembnih specialnih strokovnih znanj za delo v zaporu izhajali iz narave njihovih nalog in delovnih izkušenj v zaporskem okolju. Navedena strokovna znanja se od strokovnih delavcev v zaporskem sistemu pričakujejo, kar kaže na ustreznost vsebine Uredbe o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in v pravosodnih organih (2003). Komunikacija s težavnimi strankami je del vsakdana strokovnega delavca v zaporu. Strokovno delo z obsojenci izhaja iz različnih (verbalnih in neverbalnih) oblik komuniciranja v socialnih interakcijah (Carli, 1985). Obenem je učinkovita komunikacija z obsojenci nujna za preprečevanje in razreševanje konfliktnih situacij med obsojenci in zaporskimi delavci ter samimi obsojenci. Crewe (2009, 2011) je izpostavil pomen »mehke moči«, ki temelji na učinkoviti komunikaciji in ne na ukazih in grožnji uporabe prisile. Tovrsten pristop je učinkovitejši pri zagotavljanju reda v zaporu in implementaciji tretmaja obsojencev od klasičnih nadzorstvenih pristopov. Osnovna psihološka znanja koristijo strokovnim delavcem pri strokovni obravnavi obsojenca (lažje prepoznavanje problemov in stisk, s katerimi se obsojenci soočajo) in prepoznavi manipulacij obsojencev. Predvsem slednje je pomembno pri izvajanju tretmaja, saj obsojenci velikokrat igrajo tretmajsko igro (Petrovec in Meško, 2006).¹¹ Strokovni delavci, kot odločevalci o ugodnostih in sankcijah v zaporskem okolju, morajo dobro poznati zakonodajo, saj če njihove odločitve niso zakonite, pri obsojencih izgubijo vso legitimnost nosilca moči v zaporu ter so sankcionirani (Weinrath, 2016). Obenem so zadolženi za pripravo številnih dokumentov in priporočil, ki

¹¹ Pri tretmajski igri se nadzorniki (zaporsko osebje) pretovarjajo, da niso nosilci nadzora, hkrati pa se nadzorovani (obsojenci) obnašajo na način, ki bo zadovoljil nadzornike (Petrovec in Meško, 2006).

zadevajo obsojence, za katere je nujno poznavanje zakonov. Vodenje svetovalnih razgovorov vidimo kot najpomembnejše specialno strokovno znanje strokovnih delavcev v zaporskem okolju. Pomoč in svetovanje obsojencev pri ponovni izgradnji življenja, v katerem ne bi ponavljali kaznivih dejanj, vidimo kot temelj socioterapevtske usmeritve in temeljnega poslanstva zaporskih delavcev (Petrovec, 2015).

Kot najmanj pomembna specialno strokovna znanja za delo v zaporu so strokovni delavci izpostavili čustvovanje, nasilje in znanje o obravnavi odvisnosti. Večina strokovnih delavcev ima dolgoletne izkušnje pri delu z obsojenci in se posledično zaveda, da čustvovanje z obsojenci negativno vpliva na njihovo objektivnost in profesionalnost ter jim povzroča dodaten stres (Brinc, 2011). Delovne naloge v zaporu so specifične in ne dopuščajo prostora za interpretacijo. Pravosodni policisti so zadolženi za varnost in uporabo prisilnih sredstev v zaporu, medtem ko pomoč obsojencem predstavlja primarno nalogo strokovnih delavcev (ZIKS-1, 2006). Sklepamo, da specializiranost posameznih strokovnih delavcev s področja obravnave odvisnosti in sodelovanje z zunanjimi izvajalci vpliva na mnenje strokovnih delavcev o (ne)pomembnosti poznavanja odvisnosti. Potrebno bi bilo dodatno raziskovanje pogledov strokovnih delavcev glede odvisnosti obsojencev.

Specialna strokovna znanja	N	%
Komunikacija s težavnimi strankami	34	87,2
Reševanje konfliktnih situacij	30	76,9
Čustvovanje	4	10,3
Vodenje svetovalnih razgovorov	21	53,8
Razbremenilni pogovori	13	33,3
Osnovna psihološka znanja	22	56,4
Odvisnost	11	28,2
Nasilje	10	25,6
Zakonodaja	22	56,4
Samozaščitniško vedenje	18	46,2
Drugo	2	5,1

Tabela 5:
Specialna
strokovna
znanja
strokovnih
delavcev v
zaporskem
okolju

5 ZAKLJUČEK

Na specifičnost slovenskega zaporskega sistema sta opozorila že Flander in Meško (2016), ki sta ga opredelila kot izjemni primer zaporov v postsocialističnih družbah, ki so po stopnjah zapiranja in rehabilitacijski usmeritvi primerljivi s skandinavskimi zaporji. Rehabilitacijska usmeritev, ki je prevladujoča usmeritev slovenskih zaporov, zahteva visoko usposobljene strokovne delavce, ki izvajajo tretma obsojencev. Na specifičnost dela zaporskega osebja so opozorila že Standardna minimalna pravila Združenih narodov za ravnanje z zaporniki (angl. *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*) (United Nations, 1955), ki izključujejo zaposlovanje posameznikov iz vojske ali policije ter izpostavljajo pomen značaja, izobrazbe in izkušenj zaposlenih.

Ugotovitve študije so opozorile na raznolikost profilov in izobrazbe strokovnih delavcev v slovenskem zaporskem sistemu. Osebnostne lastnosti in specialna strokovna znanja kažejo na močan čut do sočloveka, pomoči in potrebe po zagotovitvi enakih možnosti obsojencem, ki so skupni vsem strokovnim delavcem. Občutek dolžnosti pomagati obsojencem in stresne situacije ter obremenitve, ki so rezultat dela z izredno zahtevno populacijo, se odražajo na osebnosti in psihičnem počutju strokovnih delavcev. Posledično je izjemno pomembno, da se strokovni delavec primerno izobrazí ter pripravi na zaporsko življenje, delo z obsojenci in probleme, s katerimi se bo pri svojem delu vsakodnevno srečeval – realna pričakovanja. Obenem je treba strokovnega delavca vseskozi spremljati (intervizija in supervizija) in izobraževati oziroma usposablјati (predvsem na področjih poznavanja zakonodaje, psihologije, komunikacije, reševanja konfliktov in svetovanja).

Dinamičnost medsebojnih odnosov med strokovnimi delavci in obsojenci ter posledice teh interakcij (pozitivne ali negativne) lahko obvladuje le oseba, ki je ustrezno usposobljena in razpolaga s širokim spektrom specialnih znanj in aktualnih strokovnih usmeritev. Izbor kandidatov s primernimi osebnostnimi značilnostmi in ustreznimi znanji za položaj strokovnega delavca v zaporu je za delodajalce otežen, saj velikokrat osebe z ustrezno izobrazbo ne posedujejo ustreznih osebnostnih značilnosti za delo v zaporu oziroma z obsojenci. Ugotovitve študije predstavljajo izhodišče za nadaljnjo razpravo, morebitne spremembe usposabljanja strokovnih delavcev in pomoč vodstvu zaporov pri iskanju bodočih kadrov za strokovno delo z obsojenci.

Kaj torej gradi trdnega, uspešnega in strokovno dobro podkovanega strokovnega delavca? Vodopivčeva (1973) je na podlagi raziskovanja permissivnih metod dela z mladoletniki v vzgojnem zavodu zapisala, da specifično delo s prestopniki v zaprtih institucijah zahteva ljudi s primernimi osebnostnimi lastnostmi in specifičnimi znanji. Ugotovitve naše študije so izpostavile, da uspešen strokovni delavec v zaporu poseduje več različnih osebnostnih značilnosti (odločnost, empatija, komunikativnost, zanesljivost in strpnost) in drugih splošnih ter specialnih strokovnih znanj (komunikacija s težavnimi strankami, reševanje konfliktnih situacij, osnovna psihološka znanja, znanje zakonodaje in vodenje svetovalnih razgovorov), ki jih mora znati ustrezno medsebojno povezovati in primerno uporabiti. Pri osebnostnih značilnostih moramo izpostaviti še samozavestnost, nesebičnost in karizmatičnost. Navedene značilnosti vplivajo na držo strokovnih delavcev, ki jo zaznavajo obsojenci, in učinkovito implementacijo vsakodnevnih nalog v zaporskem okolju. Menimo, da bi poleg navedenih specialnih strokovnih znanj strokovni delavci morali posedovati tudi znanje o obvladovanju stresa in skupinski dinamiki (med obsojenci in zaporskimi delavci). Oba dejavnika vplivata na čustveno stabilnost posameznika ter njegovo odpornost na zunanje pojave. Hkrati bi znanja o skupinski dinamiki olajšala prilagoditev posameznika za delo v »timu« in posledično povečala učinkovitost celotne vzgojne službe.

Motiviranost strokovnih delavcev za pomoč obsojencev pozitivno vpliva na njihovo željo po pridobivanju dodatnih specialističnih znanj, ki bi jim omogočilo boljše razumevanje obsojencev, razumevanje njihovih vedenjskih vzorcev in preučevanje psihološkega profila obsojencev ter prepoznavanje morebitnih tveganj

pri delu z obsojenci. Obravnava obsojencev zahteva multidisciplinaren pristop, saj je deviantnost posameznika razpeta med »normalnostjo« in »nenormalnostjo«. Uspešen strokovni delavec je osebnostno čvrst posameznik, ki s svojo pokončno osebnostno držo, človeškim pristopom do dela, pozitivno naravnostjo, strokovno podkovanostjo in angažiranostjo obsojencem predstavlja zgled za premagovanje njihovih življenjskih ovir in izzivov.

Omejitve študije so vidne v značilnostih vzorca, ki onemogoča generalizacijo rezultatov na vse skupine strokovnih delavcev. Hkrati obstaja možnost o neiskrenosti strokovnih delavcev, ki so sodelovali v študiji zaradi njihovega strahu pred razkritjem in morebitnih sankcij, ki bi sledile.

Raziskovanje v prihodnosti bi se moralo osredotočiti na posamezne skupine strokovnih delavcev in njihov doprinos k uspešni socialni rehabilitaciji obsojencev. Kot sta zapisala že Lieblingova in Price (2001), je za uspešno delovanje zapora potrebna mešanica zaposlenih z različnimi osebnostnimi lastnostmi in specializiranimi znanji. Nadalje bi se morala izvesti poglobljena študija na ravni celotnega zaporskega sistema, ki bi se osredotočila na identifikacijo delovnih področij, kjer strokovnim delavcem primanjkuje znanja, ter na osnovi ugotovitev študije zagotoviti ustrezno usposabljanje oziroma izobraževanje s teh področij.

UPORABLJENI VIRI

- Adler, F., Mueller, G. O. W. in Laufer W. S. (1998). *Criminology*. Boston: McGraw-Hill.
- Anzelc, P. (2016). *Odkritje transferja*. Pridobljeno na <http://www.psihoterapija-anzelc.si/branje/>
- Bagon, J. (2003). *Letni pogovor s sodelavci – ključni element razvoja kadrov in upravljanja delovne uspešnosti v upravi*. Ljubljana: Kadrovska služba Vlade Republike Slovenije.
- Brinc, F. (2011). Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v prevzgojnem domu Radeče leta 2010. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 295–311.
- Carli, A. (1985). *Problem medčloveških komunikacij in izvorševanje kazni zapora*. Ljubljana: Slovensko penološko društvo.
- Crawley, E. M. (2004). Emotion and performance: Prison officers and the presentation of self in prisons. *Punishment & Society*, 6(4), 411–427.
- Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaptation and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.
- Crewe, B. (2011). Soft Power in prison: Implications for staff-prisoner relationships liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), 455–468.
- Erić, L. (ur.). (2012). *Psihodinamična psihiatrija. Del. 4 – Motnje osebnosti*. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Flander, B. in Meško, G. (2016). Penal and prison policy on the »Sunny side of the Alps«. The swan song of Slovenian exceptionalism? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21(3), 425–446.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor books.
- Grossi, E. L. in Berg, B. I. (1991). Stress and job dissatisfaction among correctional officers: An unexpected finding. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 35(1), 73–81.

- Hacin, R. (2016). Prison officers' training in Slovenia. V G. Meško in B. Lobnikar (ur.), *Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: Safety, security, and social control in local communities: Conference proceedings* (str. 148–159). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.
- Hacin, R. in Meško, G. (2017). Differences in perception of self-legitimacy between prison officers and specialized workers in Slovenian prisons. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(4), 424–436.
- Hepburn, J. R. (1985). The exercise of power in coercive organisations: A study of prison guards. *Criminology*, 23(1), 145–164.
- Kanduč, Z. (2003). *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kauffman, K. (1988). *Prison officers and their world*. Cambridge: Harvard University Press.
- Liebling, A. (2000). Prison officers, policing and the use of discretion. *Theoretical Criminology*, 4(3), 333–357.
- Liebling, A. (2011). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society*, 13(5), 530–550.
- Liebling, A. in Price, D. (2001). *The prison officer*. Cambridge: Waterside.
- Menard, R. in LeBlanc, M. (1978). Le climate social dans les institutions pour jeunes delinquants. *Criminologie*, 11(1), 7–23.
- Meško, G. (2016). *Kriminologija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G., Fields, C. in Smole, T. (2011). A concise overview of penology and penal practice in Slovenia: The unchanged capacity, new standards, and prison overcrowding. *The Prison Journal*, 91(4), 398–424.
- Milivojević, Z. (2008). *Emocije*. Novi Sad: Psihopolis Institut.
- Milivojević, Z. (2013). *Igre, ki jih igrajo narkomani*. Ljubljana: Modrijan.
- Musek, J. (2010). *Psihologija življenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Musek, J. (2015). *Osebnost, vrednote in psihično blagostanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Nastran Ule, M. (2000). *Temelji socialne psihologije* (3. izd.). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Petrovec, D. (2005). *Kult žrtve*. Ljubljana: GV Založba.
- Petrovec, D. (2015). Penologija. V A. Šelih in K. Filipčič (ur.), *Kriminologija* (str. 183–209). Ljubljana: IUS Software, GV Založba.
- Petrovec, D. in Meško, G. (2006). Back to the future: Slovenia's penological heritage. *Varstvoslovje*, 8(3–4), 356–364.
- Praper, P. (1999). *Transfer in kontratransfer v razvojni analitični psihoterapiji*. *Psihološka obzorja*, 8(1), 67–76.
- Remic, Z., Udovč, A., Prevolšek, D. in Hacin, R. (2017). Delo, vključevanje in usposabljanje obsojencev v ZPKZ Dob. *Varstvoslovje*, 19(1), 41–57.
- Tait, S. (2011). A typology of prison officer approaches to care. *European Journal of Criminology*, 8(6), 440–454.
- United Nations. (1955). *Standard minimum rules for the treatment of prisoners*. Pridobljeno na https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2001). *Letno poročilo 2000*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.

- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2002). *Letno poročilo 2001*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2003). *Letno poročilo 2002*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2004). *Letno poročilo 2003*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2005). *Letno poročilo 2004*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2006). *Letno poročilo 2005*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2007). *Letno poročilo 2006*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2008). *Letno poročilo 2007*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2009). *Letno poročilo 2008*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2010). *Letno poročilo 2009*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2011). *Letno poročilo 2010*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2012). *Letno poročilo 2011*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2013). *Letno poročilo 2012*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2014). *Letno poročilo 2013*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2015). *Letno poročilo 2014*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2016). *Letno poročilo 2015*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.

- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2017). *Letno poročilo 2016*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Uredba o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in v pravosodnih organih. (2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (58/03, 81/03, 109/03, 43/04, 58/04, 138/04, 35/05, 60/05, 72/05, 112/05, 49/06, 140/06, 9/07, 33/08, 66/08, 88/08, 8/09, 63/09, 73/09, 117/10, 427/10, 82/10, 17/11, 147/12, 17/12, 23/12, 98/12, 16/13, 18/13, 36/13, 51/13, 59/13, 14/14, 28/14, 43/14, 76/14, 91/14, 36/15, 57/15, 4/16, 44/16, 58/16, 84/16, 8/17).
- Vodopivec, K. (1973). *Eksperiment v Logatcu (raziskava)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B. in Jackson, D. D. (2011). *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company.
- Weinrath, M. (2016). *Behind the walls: Inmates and correctional officers on the state of Canadian prisons*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Williamson, H. E. (1990). *The corrections progression*. Newbury Park: Sage.
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1). (2006, 2008, 2009, 2011, 2012, 2015). *Uradni list RS*, (110/06, 76/08, 40/09, 9/11, 109/12, 54/15).
- Zebeč Koren, M. (1992). Kako misliti resocializacijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43(2), 227–239.

O avtorjih:

Danijel Prevolsšek, profesor športne vzgoje, vodja 5. oddelka obsojencev Zavoda za prestajanje kazni zapora Dob pri Mirni. E-pošta: danijel.prevolsek@gov.si

Jerica Lipec, univerzitetna diplomirana socialna pedagoginja, direktorica Prevenzijnega doma Radeče. E-pošta: jerica.lipec@gov.si

Rok Hacin, magister varstvoslovja, mladi raziskovalec in asistent za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: rok.hacin@fvv.uni-mb.si

Diskrecijske odločitve policistov pri pridržanju voznikov pod vplivom alkohola

Matej Velikonja

Namen prispevka:

V prispevku so predstavljene diskrecijske odločitve policista v Sloveniji, ki jih ta pri svojem delu vsakodnevno sprejema. Članek skuša ponazoriti, kako je zakonodaja s področja varnosti cestnega prometa od 1998 dalje urejala diskrecijske odločitve policistov, predvsem pri odkrivanju in preprečevanju voženj pod vplivom alkohola ter njihov vpliv na zagotavljanje varnosti. Orisano je tudi diskrecijsko odločanje, kot ga v nekaterih postopkih uporablja policija v ZDA, ki izhaja iz anglosaškega pravnega sistema.

Metode:

Z zgodovinsko-primerjalno metodo je prikazano, kako so zakonski akti za urejanje cestnega prometa, sprejeti v različnih časovnih obdobjih, urejali prosti preudarek policistov v Republiki Sloveniji pri izvajanju nalog na področju zagotavljanja varnosti v cestnem prometu. Uporabljena je še primerjalna metoda in komplementacija prikaza podatkov o policijskih ukrepih.

Ugotovitve:

Diskrecijska pravica, kot jo dopušča Zakon o pravilih cestnega prometa v določbah 24. člena, je ustrezen kompromis med policijskim zagotavljanjem varnosti in prevelikim poseganjem policije v človekove pravice. Ko oseba deluje neskladno z zakonsko normo, lahko policijsko ukrepanje zaradi takega človekovega delovanja sledi črki zakona, ki največkrat predpisuje represivno ravnanje, lahko pa policist za ukrepanje uporabi taktični preudarek. Navedeno pomeni, da se policist diskrecijsko odloča, katero pooblastilo oz. kateri ukrep bo v dani situaciji uporabil. Ali se policist odloči, da bo deloval diskrecijsko, pa je odvisno od več razlogov, obširneje opisanih v članku.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Za razlago načel delovanja in uporabe diskrecijske pravice članek preučuje diskrecijske odločitve varnostnih organov, katerih delovanje temelji na različnih pravnih sistemih. Prav tako poskuša odgovoriti na vprašanje, ali je diskrecijska pravica, kot jo uporablja policija v Republiki Sloveniji, primerno urejena in ali je sploh potrebna.

UDK: 351.741

Ključne besede: policija, policisti, policijski postopki, policijska pooblastila, diskrecijska pravica, vožnja pod vplivom alkohola, pridržanje

The Discretionary Decision Making of Police Officers Performing the Detention of Drivers Driving While Intoxicated

Purpose:

The article is a presentation of discretionary decision making on the daily basis by police officers while performing their tasks. It is an attempt to illustrate how the road traffic legislation since 1998 has regulated discretionary decision making of police officers, specifically at detecting and preventing DWI. The article describes the institute of discretionary right as well. For the purpose of more clear presentation, the paper also describes discretionary decision-making as used in some procedures by the US police - the police deriving from the Anglo-Saxon legal system.

Design/Methods/Approach:

By using the historical-comparative method, it is demonstrated how the legal acts regulating road traffic, adopted at different time periods, have influenced Slovenian police officer's discretionary decision making in the field of road traffic safety. Comparative method and complementation of data on police measures are used as well.

Findings:

Applying the discretionary right as it is allowed by article 24 of the »Act of rules in road transport« is an appropriate compromise for achieving the highest level of road traffic safety on one hand and breach of the basic human rights by the police on the other hand. When a person breaks the law, police action that follows usually includes repressive measures, prescribed by the law, but the police officer may use a tactical discretion. This means that the police officer discretionary decides which measure will be used in a given situation. Police officer's decision to use discretionary powers depends on a number of reasons, which are thoroughly described in the article.

Originality/Value:

For interpretation of the principles and for interpretation of the mode of usage of discretionary decision making, the article describes the discretionary decision making within different legal systems. The article is also addressing the question whether the discretionary right given to the Slovenian police by road traffic legislation is properly regulated and needed at all.

UDC: 351.741

Keywords: police, police officers, police procedures, police powers, discretionary power, driving while intoxicated, detention

1 UVOD

Diskrecijska pravica upravnega ali varnostnega organa je kompleksen pojem. Njena razlaga mora vsebovati razlago načel delovanja organizacije, ki temeljijo na pravnih pravilih, izhajajočih iz sistema, ki mu pripada organizacija. Za razlago principov delovanja in uporabe diskrecijske pravice je smiselno preučiti diskrecijsko pravico upravnih in varnostnih organov, katerih delovanje temelji na različnih pravnih sistemih. Ker se poglobitvi pravni sistemi v svetovnem merilu med seboj razlikujejo in temeljijo na drugačni pravni filozofiji, drugačnem oblikovanju pravnih konceptov in pravnih teorij, se razlikuje tudi diskrecija pri delovanju organizacij v različnih upravnih in varnostnih sistemih. V evropskih državah prevladuje kontinentalno pravo in evropske policije večinoma delujejo po podobnih načelih. Zato se uporaba diskrecijske pravice v policijski praksi v anglosaški pravni ureditvi razlikuje od uporabe na celinskem delu Evrope. S tem ko zakonodaja na podlagi pravnega sistema oblikuje norme obnašanja in delovanja, posledično oblikuje in vpliva na uporabo diskrecijske pravice organizacij in jih ureja. Za diskrecijsko pravico različni avtorji uporabljajo tudi drugačno terminološko poimenovanje (prosti preudarek, diskrecijski preudarek, diskrecija). Srdić, Miljković in Marković (1979) diskrecijsko pravico razlagajo kot z zakonom podeljeno pooblastilo in pravico organa, da pri izdajanju upravnih aktov izmed dveh ali več možnih alternativ izbere tisto, ki se mu zdi najbolj primerna. Uporabo diskrecijske pravice mora zakonski akt predvideti, uporabljena pa mora biti le za namen, za katerega jo je zakonodajalec predvidel. To predpisuje tudi Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP, 2006). Določba drugega odstavka 6. člena nalaga organu, da mora, ko je ta upravičen, odločati po prostem preudarku, odločbo izdati v mejah pooblastila in v skladu z namenom, za katerega mu je pooblastilo dano. Navedeno pomeni, da upravni organi v primerih, ko zakonsko besedilo ne ponuja rešitve konkretnega primera, lahko pri svojem delu uporabljajo diskrecijsko pravico. Ta je v nekaterih primerih celo nujna, saj zakonska materija ne more zaobjeti vseh dejanskih stanj, na katere lahko upravni organ naleti pri svojem delu. Diskrecijsko odločanje organa mora temeljiti na načelu zakonitosti kot osnovnemu načelu delovanja uprave tako v ožjem kot v širšem pomenu. Med drugim določa, kdaj, kje in kako bo odločitve diskrecijske narave pri svojem delu uporabil tudi policist. Ta vpliv se izraža v praksi oziroma pri operativnem delu policije, vpliva tudi na udeležence cestnega prometa in na stanje varnosti cestnega prometa. Policistovo delovanje je lahko različno pri posameznih kršiteljih, ki so kršili iste zakonske določbe. Odgovor na vprašanje, kaj povzroča take policistove odločitve, pretežno diskrecijske narave, in kaj vpliva nanje, je večplasten in ga je mogoče iskati v dejavnikih, ki vplivajo na policistovo vedénje (situacijski, osebni, organizacijski, skupnostni) (Law Library – American Law and Legal Information, 2018), predvsem pa na njegovo percepcijo dogodka, pri katerem ukrepa. Raziskovalci policijskih diskrecijskih odločitev in diskrecijske pravice pri policijskem delu omenjajo tudi druge vzroke za njeno uporabo. Thomas (2005) je policistovo diskrecijsko pravico razdelil glede na policistove motive, na podlagi katerih se je odločil. Diskrecijo razdeli na dobro, slabo in vsakodnevno. Pri tem sta oznaki »dobra« in »slaba« diskrecija lastnosti, ki izhajajo iz splošnih

moralnih načel o tem, kaj sploh je »dobro« ali »slabo«. Odločitve dobre diskrecije nastanejo iz motivov, kot so starost kršitelja, duševna zrelost, tip kršitve ter njene posledice. Slabe diskrecijske odločitve pa so posledica predvsem rasnih in spolnih predsodkov. Med slabe diskrecijske odločitve bi lahko prišeli tudi odločitve, sprejete na podlagi pripadnosti nekemu socialnemu razredu. Vendar ločitev na dobro ali slabo diskrecijo ni tako črno-bela. Lahko so odločitve posledica uveljavljanja novega policista, lahko je policist tik pred zaključkom službe in se zato odloči, da ne bo ukrepal, lahko se policistu enostavno ne da ukrepati ... Vsakodnevne diskrecijske odločitve pa so zgolj naključne situacije, v katerih se znajde oseba, ki zavestno ali nehote krši zakonske norme.

Kot policist z desetletnimi izkušnjami na terenu sem se z uporabo diskrecije in z odločitvami diskrecijske narave srečeval vsakodnevno. Diskrecijska odločitev »ne izvesti predpisanega ukrepa oziroma ne izreči predpisane sankcije« ni bila toliko diskrecijska pravica, kot je to bila odločitev, temelječa na trenutnih, pragmatičnih okoliščinah. Če to ponazorim s preprostim primerom: voznik osebnega avtomobila, ki sem ga ustavil zaradi prekoračitve hitrosti, je brez večjega negodovanja poravnal globo zaradi prehitre vožnje, če sem za ostale ugotovljene prekrške, ki sem jih opazil in ga tudi seznanil z njimi, (npr. neuporaba varnostnega pasu, nedelujoč žaromet avtomobila ...) izrekel opozorilo. Ta primer je, pravzaprav, banalen. A če ga razvijam naprej, pridem do zaključka, da so na tak način uporabljene odločitve mnogokrat preprečile konflikt med voznikom in mano – policistom. Taki konflikti so dostikrat pripeljali do pritožb državljanov nad postopki policije ter zmanjševali ugled in verodostojnost policije kot organa zagotavljanja varnosti. Nadalje sem se kot policist pri izvajanju operativnih nalog diskrecijsko odločal, ali bom zaradi storitve prekrška ustavljenega voznika sploh kaznoval. Kot že v prejšnjem primeru, sem tudi pri teh odločitvah upošteval težo prekrška, kar pa ni bil edini razlog za take odločitve. Dostikrat sem storilca poznal, saj sem delo opravljal pretežno v domačem okolju. Naj navedem primer, ki ga lahko označim kot šolski primer uporabe diskrecije. Med opravljanjem meritev hitrosti smo vozniku osebnega avtomobila izmerili višjo hitrost od omejene. Ob ustavitvi je voznik razburjeno hitel razlagati, da pelje soprogo, ki je tik pred porodom, v porodnišnico. Voznika nismo oglobili, smo mu pa nudili spremstvo z intervencijskimi vozili do porodnišnice. Da voznika v navedenem primeru nismo oglobili, nam je omogočala določba 2. odstavka 7. člena takrat veljavnega Zakona o prekrških (1983)¹. Primer se je zgodil leta 1994.

Ob primeru, kot je prvi opisani (taki postopki so bili množični), se takoj pojavi vprašanje zakonitosti takega delovanja. Ali je policistov način dela, da v izogib konfliktu in zadostitvi zahtevam stroke po izrekanju kazni spregleda odkrite prekrške manjšega pomena, da bi nekonfliktno sankcioniral hujše prekrške, zakonit? V drugem primeru pa se pojavi vprašanje, katero področje policijskega dela je prednostne narave in je kot tako pomembnejše? Dejstvo je, da je varovanje življenja ljudi najpomembnejša naloga policije. Ko smo porodnico spremljali v bolnišnico, je bil naš namen nedvomno varovanje njenega življenja in življenja nerojenega otroka. Vendar smo pri tem z intervencijsko vožnjo, z vključenimi

¹ *Storilec prekrška se ne kaznuje, če je prekršek po okoliščinah, v katerih je bil storjen, majhnega pomena in če ni povzročil škodljivih posledic ali pa so te neznatne (Zakon o prekrških, 1983, 7. čl., 2. odst.).*

svetlobnimi in zvočnimi signali (modra luč in sirena) pomenili določeno stopnjo ogrožanja ostalih udeležencev. Čigavo življenje je vrednejše in si zasluži več truda pri njegovem varovanju, je odločitev policista, ki je izrazito diskrecijske narave. Poleg tega predstavlja policistu neke vrste moralno dilemo. Ne dvomim, da bi se v opisanem primeru vsak policist odločil podobno, kot smo se kolegi in jaz. Varovali smo življenje, ki je bilo v danem času, na danem kraju konkretno ogroženo. Javnost, tako strokovna kot laična, si želi policista, ki bi svoje delo izvajal skladno z zakonom, ki bi bil visoko učinkovit, istočasno pa bi v postopkih s kršitelji, pri odločitvi o nadaljnjih postopkih, upošteval tudi njihovo fizično, duševno in duhovno stanje. Da bi se policist približal podobi, kakršni se od njega pričakuje, mora v svojih postopkih mnogokrat delovati diskrecijsko. Diskrecijsko pa lahko policist ne izbere le načina, sredstva, s katerim bo najlažje izvedel nalogo, ampak diskrecijski (taktični) preudarek uporabi tudi pri odločitvi, ali bo postopek sploh izvedel. Pri opisanem ne moremo govoriti o diskrecijski pravici policista, pa vendar gre za neke vrste diskrecijske (taktične) odločitve, saj se policist odloča na način, da njegovi ukrepi, dejanja ostajajo zakoniti. To pa so policistove odločitve, ki jih policijska vodstva poskušajo kar najbolj nadzirati in omejiti.

Uporaba diskrecijske pravice pri izvajanju policijskih postopkov se razlikuje od diskrecije, ki jo uporabljajo drugi upravni organi za izvrševanje nalog. Pravzaprav zakonski in podzakonski akti in tudi interna pravila policijskega dela policistom ne dovoljujejo absolutne diskrecijske pravice, temveč največkrat vnaprej ponujajo možne rešitve konkretne situacije. Ko zakonski akti dopuščajo možnost diskrecijske odločitve, se pravica do take odločitve lahko razbere skozi besedne zveze: policist lahko ..., policist sme ..., ima pravico uporabiti ..., če ne more drugače ... Diskrecijsko pravico, ki je v policijskem delu prisotna in nepogrešljiva, morajo policisti uporabljati na način, da pri tem delujejo v skladu z zakonom, internimi pravili in da pri njeni uporabi ne kršijo človekovih pravic (Žaberl in Pozderek, 2014).

Kršitve človekovih pravic se ob uporabi diskrecije največkrat pojavijo kot rasna ali spolna diskriminacija, kar je, med drugim, tudi posledica ne najboljšega sodelovanja in dopolnjevanja sistema izobraževanja in usposabljanja policistov na eni strani in policijske »operative« na drugi. Na eni strani se policiste med usposabljanji konstantno opozarja na nesprejemljivost kakršnekoli diskriminacije, predvsem spolne in rasne, medtem ko se v operativnem delu policistom nalaga ukrepanje v dogodkih s prisotnostjo pripadnikov nekaterih etničnih skupin, ob upoštevanju kulture, tradicije in mentalitete teh manjšin, ki se dostikrat bistveno razlikujejo od slovenske kulture in tradicije, prav tako pa se razlikujejo od domačega dojemanja nekaterih socioloških in pravnih konceptov. Kakorkoli, diskrecijski preudarek je treba uporabljati kot orodje za preprečitev kaznivih ravnanj in kot ukrepanje, ki je najbolj primerno v dani situaciji.

2 POLICIJSKE ODLOČITVE DISKRECIJSKE NARAVE V SLOVENIJI IN NJIHOVE PASTI

Ker je odkrivanje in preprečevanje vožnje pod vplivom alkohola pomemben segment policijskega dela v Republiki Sloveniji in ker je izid policijskega postopka

pri preprečevanju omenjenih kaznivih ravnanj tudi poseg v osebno svobodo posameznika, morajo biti pogoji in pooblastila policije pri tem natančno določeni. Zato je tudi diskrecijska pravica policista, ki jo zakon dopušča v tem delu, natančno določena in natančno našteva pogoje, ki morajo biti izpolnjeni za njeno uporabo. Diskrecijsko pravico policista pa lahko razumemo tudi kot odločitev policista, da izvede ali ne izvede ukrepa proti posamezniku, ko so podane okoliščine, ki so zakonski pogoj za njegovo izvedbo, pri tem pa ne posega v druge pravno zavarovane vrednote posameznika (Reiman, 1996, str. 71). Čeprav pojem »diskrecijska pravica policista« na prvi pogled daje vtis, da lahko policist pri svojem delu v danih situacijah odloča arbitrarno in »po svoji volji«, je ta institut, kot ga določajo zakonski akti pozitivne zakonodaje, ki jo uporablja slovenska policija pri svojem delu, pravzaprav varovalka, da bo policist deloval v skladu z zakonom in etiko policijskega dela. Pogoj za uspešno izvedbo policijske naloge je pravilna ocena dejanskega stanja situacije, ki zahteva policijsko ukrepanje. Vendar pravne norme ne morejo zaobjeti vseh možnih situacij, zato je policistova ugotovitev, kaj se sploh dogaja na kraju, kamor je poklican in kjer mora ukrepati, poleg miselno-zaznavnih procesov v možganih odvisna tudi od njegovih izkušenj. Ko policist ugotovi dejansko stanje, sledi izbira sredstev oziroma ukrepa, s katerim prepreči kršitev. Izbira delovanja je diskrecijska in seveda odvisna od policistove ugotovitve dejanskega stanja. Pri tem policist ne more uporabiti diskrecijske pravice samovoljno ali kapriciozno, temveč tako, kot to od njega zahtevajo pravni akti oziroma interna pravila delovanja. Samovoljno delovanje v tem primeru pomeni delovanje za zadostitev lastnemu in ne javnemu interesu (Krbek, 1937). Abstraktni pravni akti (Zakon o pravilih cestnega prometa [ZPrCP], 2010; Zakon o varstvu javnega reda in miru [ZJRM-1], 2006; Zakon o orožju [ZORO-1], 2009 in drugi), na podlagi katerih policija deluje predvsem represivno in predstavljajo podlago za opravljanje policijskega dela na določenih področjih človekovega življenja, delovanja in družbenega udejstvovanja, dokaj natančno določajo naloge, ki jih morajo opravljati policisti. Zakonske določbe policistom ne dopuščajo absolutne diskrecijske pravice oz. različnega ukrepanja pri enakih dejanskih stanjih, ampak je predvideno ukrepanje že predpisano v določbi. Poleg diskrecijskega odločanja, ki ga policistom dopušča in določa zakon, se policisti pri izvajanju nalog nemalokrat odločijo, da naloge ne bodo izvedli oziroma da ne bodo ukrepali tako, kot to od njih zahteva zakon. V širšem pomenu lahko v takih primerih govorimo o nezakonitem delovanju policista. V ožjem pomenu pa je za oceno nezakonitega ravnanja treba upoštevati množico dejavnikov, zaradi katerih se policist tako odloči. Lahko presodi, da nalogi ne bo kos zaradi množice kršiteljev ali pa se mu zdi kršitev, zoper katero mora ukrepati, morda »bagatelna«. Mnogokrat sta neizvedba ali nezadostna izvedba policijske naloge posledici »konflikta vlog« (Walker, 1992). To je pojav, ki je pri policistih dokaj pogost. Naloga ali postopek, ki ga mora izvesti policist, ni v skladu z notranjo predstavo policista, kakšno naj bi bilo njegovo delo oziroma poslanstvo. Na primer: če si policist predstavlja sebe kot »borca proti kriminaliteti«, je opravljanje nalog za doseganje prometne varnosti ali intervencij pri mladoletniškem razgrajanju nepredstavljivo in jih bo tudi neučinkovito izvedel. Do zlorabe diskrecijske pravice prihaja tudi zaradi veliko drugih razlogov. Pri kontroli in nadzoru cestnega

prometa, ki je zelo pogosta dejavnost policije, ima policist veliko možnosti za različno ukrepanje. Lahko se odloči, katero vozilo bo in katerega vozila ne bo izločil iz prometa in opravil postopek z voznikom. Res je, da je pogost sprožilec policistove odločitve storitev prometnega prekrška, ki ga opazi, oz. mu je kršitev sporočena. Vendar zakonodaja dopušča tudi kontrolo, ki bi jo lahko imenovali preventivna ali rutinska kontrola. Pri tem lahko policist brez kakršnegakoli razloga vozilo ustavi in izvede postopek z udeležencem. Za to ga v 4. točki 4. člena najprej pooblašča Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol, 2013), podrobneje pa je to pooblastilo policije urejeno v 13. členu ZPrCP, (2010). Tako ureditev je v Odločbi št. U-I-370/98-13 potrdilo tudi Ustavno sodišče RS (2002). Predstavljena odločba Ustavnega sodišča RS (2002) se sicer nanaša na 14. člen Zakona o varnosti cestnega prometa (ZVCP-1, 2004), ki je predhodnik aktualnega ZPrCP, (2010), vendar je bilo besedilo 14. člena ZVCP-1 (2004) istosmiselno preneseno v ZPrCP (2010).

Če na razloge za odločitve diskrecijske narave pogledamo z vidika povprečnega človeka, ob predpostavki, da je diskrecijska odločitev lahko pogojena z različnimi razlogi, jih lahko označimo kot posledico človeške narave. Aktiven človek ne more vsak dan delovati enako, vsak ima kdaj »slab dan«, je psihično in fizično utrujen, je indiferenten do dela, je ujet v razmišljanje, da »preveč dela za premalo, prenizko plačo ...«. Iz takih in podobnih razlogov policisti uporabljajo odločitve, ki so vsakodnevne in jih ne moremo označevati kot posledico različnih policistovih predsodkov. Drugi vidik vsakodnevnih odločitev, kjer policist uporabi taktični preudarek, je lahko posledica različnih policistovih pogledov na določene družbene teme. Če prikažem banalen primer: neki policist ne vidi večje težave, če pubertetnik v mestnem parku kadi zavitek marihuane. Že zaradi svojega položaja avtoritete pristopi do kršitelja, ga opozori, mu ukaže, naj zavitek ugasne. Največkrat takemu policistovemu dejanju sledijo tudi opozorila o škodljivosti drog. Drug policist v enakem primeru zavitek zaseže in zoper mladeniča uvede postopek o prekršku, ki se največkrat konča z določitvijo globe za tak prekršek. Take so največkrat diskrecijske odločitve policista, ki niso povezane z rasnimi ali spolnimi predsodki, ampak so zgolj posledica policistovega fizičnega ter psihičnega stanja. Na tako odločitev vplivajo tudi drugi razlogi (prisotnost drugih oseb, mimoidoči) (Thomas, 2005). Težava, ki se ob taki obravnavi pojavi, je, da sta osebi različno obravnavani za isti prekršek in tako neenaki pred zakonom. Kljub navedenemu pa ni nujno, da so take diskrecijske odločitve samo slabe. Če bi policist, ki je ukrepal v prejšnjem primeru, različno ukrepal zaradi dejstva, da je en kršitelj mlad moški, drugi pa mlado dekle, ali da je bil en kršitelj Slovenec, drugi pa druge narodnosti in bi bila kršiteljeva spol in narodnost razlog, na podlagi katerega se je policist odločil, bi bila taka diskrecijska odločitev nesprejemljiva. Vendar popolna omejitev takih odločitev ni mogoča. Policist bo tako odločitev, čeprav, ali prav zato, ker je vedel, da je neprimerna, prikril in bo kot izgovor za odločitev našel popolnoma legitimen razlog.

Diskrecijska pravica, ki jo ima policist na voljo pri opravljanju svoje službe, je pravna kategorija, brez katere bi bila marsikatera naloga opravljena neučinkovito. Ker je diskrecijska pravica lahko uporabljena le v skladu z zakonom in za namen, ki ga zakon uresničuje, lahko o njej govorimo kot o pravni kategoriji. Z uporabo

diskrecijske pravice se doseže občutek pravičnosti pri marsikaterem državljanu, ki se znajde v policijskem postopku. Vendar je občutek pravičnosti pri vozniku, ki je pod vplivom alkohola, relativen. Vozniki, ki so pod takim vplivom alkohola, da njihova prištevnost ni bistveno zmanjšana, se verjetno zavedajo visoke globe, ki jih lahko doleti, če jih bodo organi pregona odkrili med njihovo vožnjo. Prav tako se zavedajo, da jih policija lahko pridrži do streznitve. Medtem ko se vozniki z visoko stopnjo vsebnosti alkohola, tega največkrat niti ne zavedajo. V velikem številu primerov so tudi agresivni.

3 POLICIJSKE ODLOČITVE DISKRECIJSKE NARAVE V ZDA IN NJIHOVE PASTI

Policija v ZDA je izjemno široka, razvejana in kompleksna organizacija. Poleg zveznih policijskih uradov in izredne razširjenosti zasebnih varnostnih agencij je v ZDA na lokalni, okrožni (angl. *county*, op. av.) in državni ravni še več kot 15.000 policijskih oddelkov (angl. *departments*, op. av.). Največ diskrecijskih odločitev ameriških policistov je prisotnih pri ukrepanju na lastno pobudo (urejanje cestnega prometa, preprečevanje zlorabe drog ...), saj v teh postopkih ni prijaviteljev ali oseb (žrtev), ki bi zahtevale policijsko posredovanje. Če pa je policijski postopek začel na zahtevo prijavitelja, so diskrecijske odločitve manj uporabljene. To velja predvsem za odločitve o aretaciji (Dempsey, 1999). Načeloma lahko diskrecijske odločitve ameriških policistov razdelimo v tri področja delovanja. Najprej lahko policist diskrecijsko odloči, ali bo pravno-formalno ukrepal zoper kršitelja oziroma ali bo kršitelj sankcioniran. Pri tem se policist odloči, ali bo kršitelja ustavil, ali bo kršitelju izdal sankcijo oziroma ali bo kršitelja, z enim hujših posegov v človekove pravice, aretiral. Prav tako policist uporabi diskrecijsko pravico ob uporabi fizične sile ali prisilnih sredstev. Tu se policist diskrecijsko odloča, ali bo sredstva prisile sploh uporabil in katera. Naslednje področje delovanja, kjer se policist lahko odloča diskrecijsko, je, kako bo porazdeljen njegov delovni čas oziroma koliko časa bo porabil za nudenje pomoči državljanom v določenih situacijah, kjer je njegova pomoč dobrodošla in koliko časa bo porabil za druge (represivne) dejavnosti. Tretje področje, kjer se policist odloča diskrecijsko, je odločitev, kako in koliko časa bo deloval v drugih aktivnostih, ki ne vključujejo represivnega ali servisnega dela (v ZDA je ena od takih oblik dela *community policing*). Pri relativno širokem spektru diskrecije, kot je dopuščena ameriškim policistom pri izvajanju njihovega dela, nedvomno prihaja tudi do njene zlorabe. Zloraba diskrecije se kaže predvsem v neupoštevanju pravil delovanja (angl. *Code of Conduct*). Nekateri ameriški filozofi in pravni teoretiki zato opozarjajo, da morajo biti odločitve diskrecijske narave vodene z usmeritvami in redno spremljane. Zanimiva so razmišljanja Reimana (1996) o upravičenosti policijske diskrecije. Zaključki njegovih razmišljanj so strnjeni v nekaj navedb: če policiji odrečemo diskrecijo, se odrečemo možnosti, da so rezultati nekaterih policijskih dejavnosti boljši, kot bi bili, če bi jih poskušali doseči le na podlagi strogega upoštevanja zakonskih določb. Istočasno pa opozarja, da je z dopustitvijo policijske diskrecije dana moč posameznikom, ki jo nad ostalimi lahko izvajajo samovoljno. Zato je lahko policiji diskrecija podeljena le ob prepričanju, da jo bo ta izvajala na način, ki

zasleduje prednosti in koristi posameznika, ki jih zasleduje tudi zakonodaja in ne samovoljno. Cohen (1996) razlaga, da je diskrecija stvar policistove presoje, ki je lahko dobra ali ne. Nekateri policisti imajo sposobnost dobre presoje stanja, drugi pač ne. Policist je za svoje diskrecijske odločitve odgovoren (angl. *accountable*), zato policijske enote pomagajo policistom presojati, saj boljše diskrecijske odločitve pomenijo boljše policijsko delo. Pri ocenjevanju pravilnosti diskrecijskih odločitev je najpomembnejša ocena objektivnosti, kjer je osnovna predpostavka, da policist predstavlja državo in je bila njegova odločitev objektivna z vidika države – zasledovalca zakonsko določenih ciljev in ne s policistovega osebnega vidika. Zato se policistovo objektivnost pri presoji dogodka pravzaprav ocenjuje kot policistovo brezosebnost, osebno nezanimanje in nepristranskost; ocenjuje se, ali je policistova presoja temeljila na njegovem videnju stvari skozi vlogo sebe kot državljana ali sebe kot policista – predstavnika države (Cohen, 1996).

Kako se ameriška policija diskrecijsko odloča pri obravnavi voznikov motornih vozil pod vplivom alkohola, je odvisno od posamezne zvezne enote (države). Načeloma v ZDA vožnjo pod vplivom opojnih substanc opredeljujejo kot tri različna kazniva ravnanja, kar je odvisno od količine alkohola v krvi voznika² in od morebitnih posledic vožnje voznika pod vplivom alkohola. Tudi sankcioniranje voznikov je odvisno od stopnje alkohola v krvi. Sankcije za vožnjo pod vplivom opojnih substanc tako variirajo od prenehanja veljavnosti vozniškega dovoljenja do določitve kazni zaporu v zveznem zaporu. Za hujša kazniva dejanja je lahko kršitelju odvzeta prostost in je obsojen na zaporno kazen v državnem zaporu, lahko pa je obsojen na pogojno zaporno kazen, kar vključuje obiske svetovanj o nevarnostih opojnih substanc in naključna testiranja prisotnosti takih substanc. V vsaki državi je vožnja pod vplivom alkohola oz. drog ali kombinacije obeh opojnih snovi kot prekršek obravnavana, če ima voznik nižjo koncentracijo alkohola v krvi ali pa je prvič zaloten med tako vožnjo. Naslednja kvalifikacija opredeljuje vožnjo pod vplivom opojnih substanc kot kaznivo dejanje. Tu gre za primere, ko je stopnja alkohola v krvi 0,8 promila ali višja. V teh primerih je vozniku odvzeto vozniško dovoljenje za določen čas, pri tem pa ni pomembno, kako alkohol vpliva na voznika in ali policist oceni, da bi tak voznik lahko celo nadaljeval vožnjo. Voznik s tako stopnjo alkohola v krvi je kaznovan tudi z globo, opravljanjem dejavnosti za skupno družbeno korist, odvzeta pa mu je tudi prostost. Sodišče lahko odloči, da obsojenec, kljub odvzetemu voznškemu dovoljenju, lahko vozi na določenih relacijah (dom – služba, dom – šola ...). Najhujša oblika kaznivega ravnanja vožnje pod vplivom opojnih substanc, ki ji sledi tudi najhujša kazen, je označena kot hudo kaznivo ravnanje (angl. *felony*). Tega kaznivega dejanja je voznik obdolžen, če je zaradi njegove vožnje kdo poškodovan ali celo umre. Nekatere države uporabijo tako kvalifikacijo že pri 0,8 promila alkohola v krvi ali višje. V takih primerih je voznik obsojen na zaporno kazen v zveznem zaporu. Predkaznovanost za podobne prekrške ali kazniva dejanja največkrat vplivajo na dolžino kazni. Ponekod že tretji ali četrti dokazani prekršek zadostuje za obtožbo hudega kaznivega dejanja (angl. DUI or DWI punishments and penalties, 2018; Dui sentencing, 2018).

² Stopnja alkohola v krvi je v ZDA označena s kratico BAC (angl. *blood alcohol concentration*). V večini zveznih držav je dovoljena stopnja 0,8 promila alkohola v krvi, v nekaterih pa je ta stopnja 0,5 promila.

Kako pogosto in kako bo policist uporabil diskrecijske odločitve pri svojem vsakodnevnem delu, je odvisno od različnih spremenljivk, ki bi jih lahko razvrstili v tri skupine: sistemske spremenljivke, situacijske dejavnike in spremenljivke v odnosu storilec/policist. Terenski policist se bo različno odločal o uporabi diskrecije, če je prevladujoča organizacijska kultura bolj »legalistična« ali bolj »servilna«. Če je učinkovitost sodnega sistema visoka, se bo policist verjetno manj odločal diskrecijsko in bo ravnal bolj po črki zakona. Med situacijske dejavnike, ki vplivajo na diskrecijske odločitve, sodita prav gotovo kraj in čas policistovega delovanja in stika z državljanom – potencialnim kršiteljem. Policist bo bolj občutljiv za kršitve javnega reda in miru (preglasna glasba) v mirnem ruralnem okolju kot v centru velemesta. Načini policijskega dela v času poletnih počitnic v obmorskih krajih se razlikujejo od policijskega dela v manjšem kraju pozimi, ko je dinamika življenja zmanjšana. Med situacijske dejavnike lahko uvrstimo tudi oceno stopnje resnosti nekega nezakonitega ravnanja oziroma policistovo oceno, ali je neko protizakonito ravnanje dovolj resno, da je »zrelo« za policijsko obravnavo. Policisti mnogokrat spregledajo kako manj nevarno (bodisi za fizično ali moralno zdravje) kaznivo ravnanje, saj bi njihovo posredovanje v takih prestopkih lahko povzročilo, da bi spregledali večje, nevarnejše prestopke. Posebej to velja za kraje, kjer se ljudje množično zbirajo in je verjetnost nezakonitih ravnanj večja. Pa vendar policist ne more in ne sme spregledati vsakega malenkostnega protipravnega ravnanja, saj jih potem ljudje, potencialne stranke v postopkih, ne vidijo več kot organ, ki uveljavlja zakone in skrbi za red in mir. Veliko število raziskav situacijskih vzrokov policijske diskrecije je pokazalo, da je najpomembnejši vzrok za policijsko odločitev diskrecijske narave prav resnost nezakonitega dejanja. Precejšen vpliv na policistovo odločitev o ukrepanju ob nekem kaznivem ravnanju je tudi vidnost policijskega postopka. Če nekdo nezakonito ravna na javnem kraju, kjer je prisotnost mimoidočih velika, se policist prej odloči, da bo posredoval, kot če se tak dogodek zgodi na bolj odmaknjenem mestu, stran od oči javnosti. Najbolj razširjene oziroma med ljudmi najbolj prepoznavne in diskutirane so odločitve diskrecijske narave, ki jih policist uporabi glede na njegove osebnostne lastnosti v neločljivi povezavi z obnašanjem storilca oziroma osebe, ki se znajde v policijskem postopku in predsodki policista o različnih družbenih vprašanjih (Hunter, 2011).

Vse zgoraj opisano do določene mere upravičuje policijske diskrecijske odločitve v demokratični družbi. Upravičuje pa jih še nekaj dejstev. Policija ne more izvesti predkazenskega postopka od zaznave do podaje ovadbe oziroma obtožnega predloga tožilstvu za vsakega prestopnika, prav tako ne more dosledno uveljaviti vseh zakonov. Tudi če bi to postalo realnost, je zakonodaja obsežna tako, da sistem kazenskega pravosodja ne bi zmožal izvesti postopkov za vse, ki bi vanj vstopili. Zakonodaja ne more zaobjeti vseh množičnih različnih okoliščin, na katere policisti naletijo. Diskrecijsko odločanje pri policistovem delu je dobrodošlo, saj vztrajanje na togi zakonodaji, ki bi natančno vključila vse možne okoliščine, ne zdrži argumentiranega razmisleka.

4 DISKRECIJSKO ODLOČANJE SLOVENSКИH POLICISTOV PRI OBRAVNAVANJU VOŽENJ POD VPLIVOM PSIHOTROPNIH SUBSTANC OD UVELJAVITVE PRVEGA ZAKONA O VARNOSTI CESTNEGA PROMETA LETA 1998

Ko je bil leta 1998 sprejet prvi Zakon o varnosti cestnega prometa (ZVCP, 1998) v samostojni Sloveniji, je bila taktika in metodika policijskega odkrivanja voženj pod vplivom alkohola zgolj nadaljevanje do tedaj uveljavljenega na jugoslovanski zakonodaji temelječega policijskega dela, kjer je imel policist kar nekaj možnosti diskrecijskega odločanja. Ta diskrecija se je kazala v odločitvah policista, ali bo voznika, pri katerem je bila ugotovljena prekomerna vsebnost alkohola v organizmu, sankcioniral. Sankcija je tedaj vsebovala denarno kazen, policist pa je takemu vozniku tudi začasno odvzel vozniško dovoljenje. Vodstva policijskih enot so tako zlorabo diskrecije težko nadzirala, saj bi moral biti pri policijskih postopkih prisoten starešina, plačilnih nalogov policist ni imel v zadolžitvi, prav tako ne zapisnikov o preizkusu alkoholiziranosti. En redkih obrazcev, za katerega se je vodila evidenca, je bil blok za mandatno kaznovanje s 25 taloni. Tudi ko je Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varnosti cestnega prometa (ZVCP-1E, 2008) v 238. b členu za voznike pod vplivom alkohola nad določeno mejo predvidel ukrepe za preprečitev nadaljnje vožnje (pridržanje), so bile diskrecijske odločitve policistov prisotne. Da bi tako možnost diskrecijskega odločanja omejile, so policijske enote izdale policistom interna navodila, v katerih primerih kršiteljem cestnoprometnih pravil odrejati preizkus alkoholiziranosti, saj so bili zapisniki o preizkusu alkoholiziranosti takrat že oštevilčeni in v zadolžitvi policista.

Od sprejetja novega paketa prometne zakonodaje³, sprejetega v letu 2010, ki je predstavljal občutno spremembo nadziranja in urejanja voženj pod vplivom alkohola, se je Zakon o pravilih cestnega prometa spremenil že dvakrat. Vendar je v vseh različicah obveljala določba 24. člena, ki je dovoljevala diskrecijsko odločitev policista, kdaj pridrži oziroma ne pridrži voznika, zalotenega pri vožnji pod vplivom alkohola nad določeno mejo, razen v spremembi Zakona, ki je začela veljati 2012. Po njenih določbah policist ni mogel več uporabiti prostega preudarka pri odločanju o pridržanju, ampak je zakon to storil namesto njega. Določil je namreč, da policist ne pridrži voznika, če so izpolnjeni pogoji, ki se, glede na predhodno izdajo zakona, niso spremenili. Ta sprememba policistu ni dopuščala prostega preudarka pri odločanju o pridržanju, temveč je določila, da se, ob izpolnjevanju pogojev, kršitelja ne pridrži. Policist tako kršitelja ni smel pridržati⁴, čeprav ga je morebiti celo poznal in iz njegovih predhodnih postopkov z njim vedel, da obstaja velika verjetnost, da bo po koncu postopka nadaljeval

³ Leta 2010 so stopili v veljavo zakonski akti, ki so enovito urejali cestni promet: Zakon o pravilih cestnega prometa (ZPrCP, 2010), Zakon o voznikih (ZVoz, 2010), Zakon o cestah (ZCes-1, 2010) in Zakon o motornih vozilih (ZMV, 2010)

⁴ Določba 2. odstavka 11. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o pravilih cestnega prometa (ZPrCP-A, 2012) je določala: »... policist pridržanja ne odredi, če je mogoče na drug ustrezen način preprečiti udeležbo voznika motornega vozila v cestnem prometu ...«

s prekrškom. S tako določbo je zakonska materija sama dopustila možnost ponovitvene nevarnosti. Glede na število smrtnih žrtev na slovenskih cestah in na verjetnost, da tak voznik povzroči hudo prometno nesrečo, se je kompromis med omejitvijo osebne svobode voznika pod vplivom alkohola in ustavno zagotovljenimi pravicami ostalih udeležencev cestnega prometa občutno nagnil v korist voznika pod vplivom alkohola.

Tudi na področju operativnega policijskega dela je novi ZPrCP (2010) z določbami o ukrepih za preprečitev nadaljnje vožnje voznikom pod vplivom alkohola predstavljal veliko spremembo. Posebej je to veljalo na začetku uveljavitve pooblastila, ko zakon ni predvideval diskrecijske pravice pri pridržanju. Tudi zato so se začele pri operativnem delu kazati določene težave, na katere je policija opozarjala že nekaj časa. Izvedba pridržanja zahteva od policistov precej truda in znanja, predvsem pa časa, ki ga policisti na terenu največkrat nimajo. Pridržanega voznika mora policijska patrulja, ki pridržanje odredi, odpeljati v prostore za pridržanje, kar pomeni, da ta patrulja vsaj nekaj časa ni več prisotna na terenu. Ob pomanjkanju policistov predstavlja odsotnost patrulje s terena veliko težavo. Pri vpogledu v evidence, ki jih vodi policija, lahko vidimo, da je bilo samo v letu 2016 po določbi ZPrCP (2010) odrejenih 331 pridržanj zaradi prekomerne stopnje alkohola v krvi voznikov (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2017). Navedeno pomeni, da so morale policijske patrulje kar 331-krat svoj čas prepustiti pridržanemu, namesto da bi ga uporabile za druge, mogoče pomembnejše varnostne naloge. Težava tako številnih pridržanj se na policijsko-operativni ravni izraža tudi v pomanjkanju primernih prostorov za pridržanje. Povprečen čas pridržanja je odvisen od pravne podlage, po kateri je pridržanje odrejeno. Večina pridržanj traja 12–48 ur. ZPrCP (2010) določa pridržanje 6–12 ur, do 48 ur pa lahko policisti osebo zadržijo po določbi 4. točke 2. odstavka 28. člena Zakona o nadzoru državne meje (ZNDM-2, 2007). Z vidika primernosti prostorov za pridržanje je čas pridržanja pomemben, saj je primernost prostora odvisna prav od dolžine pridržanja. Primernost prostora je poleg izpolnjevanja osnovnih prostorskih, higienskih in zdravstvenih pogojev odvisna tudi od tega, ali je mogoče v prostorih zagotavljati ostale pravice, ki jih ima pridržana oseba. Poleg osnovnih pravic, ki jih ima vsaka oseba, ki ji je bila odvzeta prostost (miranda)⁵, morajo biti pridržanim izpolnjene tudi nekatere druge pravice, ki so opisane v Priročniku za izvajanje policijskih pridržanj (2013). Če prostori za pridržanje policijske enote ne izpolnjujejo vseh pogojev, mora patrulja odpeljati osebo v prostore, ki izpolnjujejo take pogoje. Kljub majhnosti slovenskega ozemlja navedeno pomeni, da je patrulja dodatno odsotna najmanj 1–2 uri. Diskrecijska pravica pri pridržanju voznikov pod vplivom alkohola, ki omogoča, da se voznika ne pridržijo, vsaj malo omili opisane težave, ki lahko, na koncu, vplivajo na varnost slovenske družbe.

5 *Miranda pravice so ustavno zagotovljene pravice osebe, ki ji je odvzeta prostost in so določene v 3. odstavku 19. člena Ustave RS: »Vsakdo, ki mu je odvzeta prostost, mora biti v maternem jeziku ali v jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za odvzem prostosti. V čim krajšem času mu mora biti tudi pisno sporočeno, zakaj mu je bila prostost odvzeta. Takoj mora biti poučen o tem, da ni dolžan ničesar izjaviti, da ima pravico do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere, in o tem, da je pristojni organ na njegovo zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njegove bližnje.« Poimenovanje »miranda« izhaja iz odločitve Vrhovnega sodišča ZDA v primeru »Miranda vs Arizona« iz leta 1966. Zgornja razlaga je splošena, saj so t. i. miranda pravice veliko bolj kompleksne.*

5 ZAKLJUČEK

Sankcije, predpisane za storitev prekrška »vožnja pod vplivom alkohola«, so se spreminjale v različnih časovnih obdobjih. Od leta 1998 dalje, ko je Državni zbor Republike Slovenije sprejel prvi »prometni zakon« v samostojni Sloveniji, so se sankcije⁶ zgolj višale. ZVCP (1998) je za tak prekršek predvideval sankcije, ki jih je takrat izrekel še sodnik za prekrške, saj ureditev prekrškovnega prava še ni predvidevala hitrega postopka, kjer je policija dobila status prekrškovnega organa, in je lahko o prekršku odločila tudi s pisno odločbo o prekršku. Pred letom 2005 je torej o sankciji za navedene prekrške odločal sodnik za prekrške na predlog policije, ki je zoper takega kršitelja sodniku podala predlog za uvedbo postopka. Kršitelj je bil tako sankcioniran, le organ presoje je bil drugi. Zakon je sodniku omogočal tudi možnost sodne diskrecije, saj je v kazenski določbi za hujši prekršek »vožnja pod vplivom alkohola« predvidel denarno kazen in kazenske točke ali pa kazen zopora in kazenske točke. Z Zakonom o prekrških (ZP-1, 2003), ki je bil sprejet 2003, začel pa se je uporabljati 2005, je policija dobila status prekrškovnega organa in je o nekaterih prekrških odločala v hitrem postopku. Skladno s pravno ureditvijo je policija o sankcijah za prekrške odločala s plačilnim nalogom, s katerim je, kadar so kazenske določbe to predvidevale, izrekla tudi stransko sankcijo kazenskih točk, vendar le v višini do 17 kazenskih točk. Nad to mejo je o sankciji odločalo sodišče, saj je njena prekoračitev predvidevala stransko sankcijo »prenehanje veljavnosti vozniškega dovoljenja«, ki je policija, kot prekrškovni organ, ne sme izreči.

Ker je ZVCP-1E (2008) pridržanje voznikov pod vplivom psihotropnih snovi in zaradi odklona preizkusa za ugotavljanje teh snovi v organizmu določil šele 2008. leta (izjema je določba 109. člena ZP, 1983, in ZP-1, 2003), lahko povezavo alkohola in prometnih nesreč primerjamo le na podlagi podatkov o globah. Te so se v zakonu iz 2005 povišale glede na zakon iz 1998 za 70.000 tolarjev ali približno 300 evrov. Spremenila pa se je tudi stranska sankcija. Tako je zakon iz 2005 predvidel »prepoved vožnje motornega vozila« določene kategorije, ki jo je sodišče izreklo za dobo treh mesecev do enega leta. Sprememba zakona v letu 2008 je globo za navedeni prekršek zopet povišala na 950 evrov. Kot stransko sankcijo je tudi ta sprejet zakon predvidel prepoved vožnje motornega vozila določene kategorije. Prvič pa je ta zakon (ZVCP-1E, 2008) predpisal pridržanje voznika, ki je imel več kot 1,10 grama alkohola na kilogram krvi. Ob vpogledu v evidence policije lahko vidimo, da je bilo v letu 2009 izvedenih 10.091 pridržanj po določbah ZVCP-1E (2008). Ko naprej primerjamo podatke, ugotovimo, da se je leta 2009 število prometnih nesreč s smrtnim izidom v primerjavi z letom 2005 zmanjšalo za 76, število žrtev pa za 88, kar je največje zmanjšanje v štirih letih. (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2006, 2009, 2010).

Poleg zakonskih norm je na občutno znižanje števila cestnih tragedij vplivalo še nekaj drugih dejavnikov, pa vendar vpliv pravnih norm ni zanemarljiv. Kot

6 Glavna sankcija za navedeni prekršek je bila v vseh verzijah »prometnega zakona« denarna kazen oziroma globa. Poleg globe je bila za višjo stopnjo alkohola v krvi takega voznika predvidena tudi stranska sankcija, ki je bila odvisna od stopnje alkohola v krvi in je variirala med sankcijami »prepoved vožnje vozila določene kategorije«, »prenehanje veljavnosti vozniškega dovoljenja« in »izrek kazenskih točk« v določenem številu.

je bilo že omenjeno, se je število prometnih nesreč s smrtnim izidom najbolj zmanjšalo v letih 2008 in 2009, ko je bilo z zakonodajo policiji dano pooblastilo »pridržanje voznika pod vplivom alkohola«. Od tega leta je pridržanje, ne glede na spremembe cestnoprometne zakonodaje, ostalo stalnica policijskega odkrivanja in preprečevanja cestnoprometne delinkvence, posebej voženj pod vplivom alkohola, prepovedanih drog in drugih psihotropnih snovi, saj se pridržanje pred sprejetjem sprememb ZVCP-1E (2008) ni uporabljalo kot orodje za preprečevanje voženj pod vplivom psihotropnih snovi, ampak za preprečitev ponovitvene nevarnosti. Ker so sankcije iz aktualnega ZPrCP (2010) primerljive s sankcijami za prometne prekrške v večini evropskih držav, lahko sklepamo, da so zaostrovanje sankcij, višanje denarnih kazni ter uvedba in policijsko izvajanje pooblastila »pridržanje voznikov pod vplivom alkohola« v Republiki Sloveniji, v kombinaciji z drugimi ukrepi (cestogradnja, vzgoja in izobraževanje ...), pripomogli k varnosti cestnega prometa, ki je primerljiva z evropskimi državami.

Odgovor na vprašanje, ali je diskrecija oz. odločitve diskrecijske narave v policijskem delu potrebna oziroma zaželena, je jasen. Policist, ki pri svojem delu ne bi uporabljal diskrecijskega odločanja, bi se kaj kmalu izgubil v neskončnosti nerešenih primerov, ki bi se začeli kopičiti ter bi povzročili policistovo nezadovoljstvo, nejevoljo, stres ... Vse zgoraj navedeno pa se lahko, kot hujša posledica, izrazi tudi v psihosomatskih obolenjih. Sčasoma bi se lahko policistovo nezadovoljstvo začelo odražati v izkrivljenih pogledih na vzroke njegove nejevolje, kar bi pripeljalo do stopnje, ko bi policist za svoje nezadovoljstvo krivil ljudi, ki kršijo različne norme in s katerimi ima različne postopke. Tak policist bi slej ko prej začel na svoje delo gledati na način in skozi mentaliteto, kot jo imenuje Thomas (2005), mentaliteta »mi proti njim«, kjer bi vsak, ki ni policist, lahko bil nasprotnik.

Odgovor na zgoraj postavljeno vprašanje zahteva poglobljen pogled v zakonodajo prav zaradi dejstva, da se policisti diskrecijsko odločajo pri vsakodnevnem delu z državljani ter drugimi ljudmi, s katerimi vstopajo v množico interakcij in kjer prihaja do različnih oblik odnosov. Pri odnosu državljan – policist lahko policist zaradi kršitve zakonskih norm uporabi diskrecijske odločitve, ki se na koncu pokažejo v dobri ali slabi luči. Če se policist odloči, da vozniku, ki s prehitvevanjem povzroči nevarno situacijo, izreče zgolj opozorilo, ali se celo odloči, da ne bo ukrepal (spregleda kršitev), je to zloraba diskrecije, ki si je udeleženci v cestnem prometu ne želimo. Taka odločitev ni dobra ne s penološkega vidika ne s preventivnega vidika in niti ne s sociološkega vidika. Nasprotno pa je policistova odločitev, da ne ukrepa zoper turista, ki v poletni sezoni prečka cesto izven prehoda v Portorožu, dobra in jo državljani sprejemamo. Vsako človekovo dejanje, ki ni skladno z zakonsko normo, vsebuje točko, kjer policijsko delovanje zaradi takega človekovega dejanja preide iz delovanja ozko, po črki zakona, v diskrecijsko delovanje. Ali se policist odloči, da bo deloval diskrecijsko, pa je odvisno od več razlogov, ki so bili obširneje opisani v članku. Če bi hoteli, da policisti ne bi delovali diskrecijsko, bi morali na slovenskih ulicah delovati »super policisti« – policisti, ki bi delovali avtomatizirano, katerih predsodki o različnih družbenih skupinah ne bi vplivali na njegove službene odločitve, ki bi imeli dohodke, ki ne bi sprožali osnovnih eksistenčnih vprašanj ... Tudi če bi taki policisti obstajali, bi še vedno

za vsakim policistom moral hoditi »nadzornik«, ki bi nenehno spremljal njegove postopke in delo ter tako preprečeval vsakršno obliko diskrecijskega delovanja, pa naj si bodi dobrega, slabega ali pač vsakdanjega, rutinskega.

Naj ponovim: glavni namen pridržanja voznikov, ki so pod vplivom alkohola in drugih psihotropnih substanc, je preprečitev nadaljnje vožnje vozniku, ki je pod tako močnim vplivom alkohola, da bi njegova vožnja pomenila resno grožnjo za ostale udeležence cestnega prometa. Na tem mestu resna grožnja pomeni pravni standard, ki je vključen tudi v storitev kaznivega dejanja »nevarne vožnje v cestnem prometu« po 324. členu Kazenskega zakonika (KZ-1, 2008).

Ko se policist diskrecijsko odloča, da pridrži ali ne pridrži voznike, ki vozijo pod tako močnim vplivom alkohola, da njihova vožnja pomeni resno grožnjo za zdravje in življenje ostalih udeležencev, ki se z njim v cestnem prometu srečajo, bi morala biti policistova odločitev absolutno v prid ostalih udeležencev. Navedeno pomeni, da je pridržanje primeren ukrep glede na posledice, ki jih vozniki pod vplivom alkohola zavestno in iz malomarnosti povzročijo (naklep je nemogoče dokazovati). Tudi višina glob in stranskih sankcij, ki so predvidene za te prekrške, je primerna, saj se taki vozniki, kljub dejstvu, da je njihova prištevnost zaradi količine zaužitega alkohola zmanjšana, zavestno odločijo, da bodo sedli za volan.

UPORABLJENI VIRI

- Cohen, H. (1996). Police discretion and police objectivity. V J. Kleinig (ur.), *Handled with discretion: Ethical issues in police decision making* (str. 91–107). London: Rowman & Littlefield.
- Dempsey, J. S. (1999). *An introduction to policing* (2nd ed.). London: International Thompson Publishing.
- DUI or DWI punishments and penalties. (2018). Nolo. Pridobljeno na <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/dui-or-dwi-punishments-penalties-30321.html>
- DUI sentencing. (2018). *FindLaw*. Pridobljeno na <http://dui.findlaw.com/dui-cases/dui-sentencing.html>
- Hunter, K. (2. 8. 2011). *Police discretion – the Good, the Bad and the Ugly*. Pridobljeno na <http://kevinhunterlaw.blogspot.si/2011/08/police-discretion-good-bad-and-ugly.html>
- Kazenski zakonik (KZ-1). (2008, 2009, 2011, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 54/15, 38/16, 27/17).
- Krbek, I. (1937). *Diskreciona ocjena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Law Library – American Law and Legal Information. (2018). *Police: Police officer behavior – explaining police behavior*. Pridobljeno na <http://law.jrank.org/pages/1676/Police-Police-Officer-Behavior-Explaining-police-behavior.html>
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2006). *Poročilo o delu policije za leto 2005*. Ljubljana: MNZ, Policija. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/lp2005.pdf>
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2009). *Poročilo o delu policije za leto 2008*. Ljubljana: MNZ, Policija. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2008.pdf>

- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2010). *Poročilo o delu policije za leto 2009*. Ljubljana: MNZ, Policija. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2009.pdf>
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2017). *Poročilo o delu policije za leto 2016*. Ljubljana: MNZ, Policija. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2016.pdf>
- Priročnik za izvajanje policijskih pridržanj*. (2013). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije
- Reiman, J. (1996). Is police discretion justified in a free society? V J. Kleinig (ur.), *Handled with discretion: Ethical issues in police decision making* (str. 71–85). London: Rowman& Littlefield.
- Srdić, M., Miljković, Đ. in Marković, L. (1979). *Pravna enciklopedija*. Beograd: Savremena administracija
- Thomas III, G. C. (2005). *Discretion and criminal law: The good, the bad and the mundane*. Newark: Rutgers Law School.
- Ustavno sodišče RS. (2002). Odločba opr. št. U-I-370/98 z dne 18. 12. 2002.
- Walker, S. (1992). *The police in America* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Zakon o cestah (ZCes-1). (2010, 2012, 2015, 2018). *Uradni list RS*, (109/10, 48/12, 46/15, 10/18).
- Zakon o motornih vozilih (ZMV). (2010, 2015, 2016). *Uradni list RS*, (106/10, 23/15, 68/16).
- Zakon o nadzoru državne meje (ZNDM-2). (2007, 2009, 2017). *Uradni list RS*, (60/07, 77/09, 5/17, 68/17).
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol). (2013, 2015, 2017). *Uradni list RS*, (15/13, 23/15, 10/17).
- Zakon o orožju (ZOro-1). (2000, 2004, 2009). *Uradni list RS*, (61/00, 73/04, 85/09).
- Zakon o pravilih cestnega prometa (ZPrCP). (2010). *Uradni list RS*, (109/10, 57/12, 63/13, 82/13).
- Zakon o prekrških (ZP). (1983, 1985, 1986, 1987, 1990, 1991, 1993). *Uradni list SRS*, (25/83, 36/83, 42/85, 2/86, 47/87, 5/90); *Uradni list RS*, (10/91, 13/93, 66/93).
- Zakon o prekrških (ZP-1). (2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2013). *Uradni list RS*, (7/03, 86/04, 23/05, 44/05, 55/05, 40/06, 70/06, 115/06, 3/07, 17/08, 21/08, 08/09, 9/11, 29/11, 21/13, 111/13).
- Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP). (2006, 2007, 2008, 2010, 2013). *Uradni list RS*, (24/06, 126/07, 65/08, 8/10, 82/13).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pravilih cestnega prometa (ZPrCP-A). (2012). *Uradni list RS*, (57/12).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varnosti cestnega prometa (ZVCP-1E). (2008). *Uradni list RS*, (37/08).
- Zakon o varnosti cestnega prometa (ZVCP). (1998, 2000, 2002). *Uradni list RS*, (30/98, 61/00, 21/02, 67/02).
- Zakon o varnosti cestnega prometa (ZVCP-1). (2004, 2005, 2006, 2008, 2009, 2010). *Uradni list RS*, (83/04, 35/05, 69/05, 108/05, 105/06, 37/08, 58/09, 36/10).
- Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1). (2006). *Uradni list RS*, (70/06).
- Zakon o voznikih (ZVoz). (2010, 2014). *Uradni list RS*, (109/10, 25/14).

Žaberl, M. in Pozderec, F. (2014). Policijska diskrecija ali policijski taktični preudarek (primer policijsko pravne ureditve v Republiki Sloveniji). V B. Flander, I. Areh in M. Modic (ur.), *Zbornik prispevkov: 15. slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. Pridobljeno na <https://www.fvv.um.si/dv2014/zbornik/Zaberl.pdf>

O avtorju:

Matej Velikonja, magister mednarodnih in diplomatskih študij, zaposlen na Policijski postaji Ljubljana Moste. E-pošta: matej.velikonja@policija.si

Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti – študija primera Mestne občine Murska Sobota¹

Aljuška Petek, Katja Eman

Namen prispevka:

Prispevek predstavlja subjekte, ki delujejo na področju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, ter dejavnike preprečevanja kriminalitete, in sicer: policijsko delo v skupnosti, kriminalna žarišča, sodelovanje občanov in strah pred kriminaliteto. Namen prispevka je predstaviti študijo primeru Mestne občine Murska Sobota, v okviru tega pa tudi romsko skupnost na tem območju.

Metode:

V članku smo predstavili pregled najbolj relevantnih študij s področja zagotavljanja varnosti v lokalnih okoljih ter analizirali statistične podatke iz letnih poročil policije. Opravili smo tudi strukturirana intervjuja z vodjo policijskega okoliša in z romskim svetnikom.

Ugotovitve:

V študiji Mestne občine Murska Sobota smo ugotovili, da gre za varno lokalno skupnost, kar potrjujejo tudi razgovori z deležniki zagotavljanja varnosti in policijska statistika (od leta 2011 do leta 2015), ki kaže tudi na visoko preiskano kaznivih dejanj na PU Murska Sobota. Na področju zagotavljanja varnosti je v občini veliko narejenega, od izvedbe raznih konferenc, okroglih miz, delavnic do drugih projektov.

Praktična uporabnost:

Študija primeru zagotavljanja varnosti v Mestni občini Murska Sobota je korak k raziskovanju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, hkrati pa ponuja analizo stanja romske skupnosti na tem območju.

Izvirnost prispevka:

Izvirnost članka se kaže v študiji primeru dobre prakse, ki ga predstavlja Mestna občina Murska Sobota. Iz ugotovitev je možno črpati tudi znanje, ki ga je možno prenesti na podobne situacije.

UDK: 351.78

¹ Pričujoče delo je nastalo na podlagi raziskovalnega dela v okviru Programske skupine Fakultete za varnostne vede, Univerze v Mariboru. Projekt z naslovom *Zagotavljanje varnosti v lokalnih skupnostih (2015–2018)* financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Ključne besede: varnost, policija, lokalna skupnost, Murska Sobota, romska skupnost

Provision of Safety/Security in Local Community – Case Study of the City Murska Sobota²

Purpose:

This article represents the subjects which are active in the field of safety/security provision in local community and the factors that affect crime prevention. These are: community policing, crime hotspots, cooperation of the inhabitants and fear of crime. The purpose of this article is to present the case study of the city Murska Sobota, including the Roma community in this area.

Design/Methods/Approach:

In the article a literature review of the most relevant studies in the field of security in local community is presented and the police statistics are analysed. We have also conducted a structured interview with the community policing officer and the Roma councillor.

Findings:

In case study of the city Murska Sobota we established that it is a safe local community, which is confirmed by the interviews with the stakeholders of local safety provision and by police statistics (from 2011 to 2015), which indicate high crime clearance rate. In the field of provision of safety quite a lot has been done in this area: organisation of various conferences, meetings, workshops and other projects.

Practical Implication:

The case study of safety provision in the city of Murska Sobota is a good way of studying provision of safety in local community and at the same time it offers an analysis of the state of the Roma community in this area.

Originality/Value:

The originality of the article is reflected in the case of good practice represented by the city of Murska Sobota. It is also possible to extract knowledge that can be transferred to similar situations.

UDC: 351.78

Keywords: safety, police, local community, Murska Sobota, Roma community

1 UVOD

Varnost predstavlja eno izmed najpomembnejših potreb človeka. Maslow (1943) varnost v teoriji potreb uvršča takoj za fiziološkimi potrebami. Po zadovoljitvi fizioloških potreb, posameznik želi zadovoljiti potrebo po varnosti. Nato se

² This paper is based on a research programme *Security and safety in local communities (P5-0397, 2015–2018, financed by the Slovenian Research Agency)* carried out by the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.

začnejo zadovoljevati potrebe po ljubezni in pripadanju, potrebe po ugledu in spoštovanju, kognitivne potrebe, estetske potrebe in samoaktualizacija (Harrigan in Commons, 2015). Varnost predstavlja tudi »javno dobrino«, ki jo opredeljuje Ustava Republike Slovenije [Ustava RS] (1991), in sicer kot pravico, ki mora biti dostopna vsem. Gre za vrednoto, ki je v družbi cenjena, zato jo je treba zavarovati (Mitar, 2008). Pri varnosti pa gre tudi za to, da je varnost blago, ki se trži na trgu varnostnih storitev (Završnik, 2010). Varnost je pomembna tako za posameznika kot tudi za družbo kot celoto (Žnidarič, 2006). Na vse zadnje je prisotna na različnih področjih človekovega življenja, to je na gospodarskem, kulturnem, socialnem, pravnem, obrambnem itd. (Bučar, 1997). Grizold (1992, str. 63) varnost opredeljuje kot »stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in narave«. Absolutne varnosti ni, zato mora biti proces zagotavljanja varnosti trajen. Prvi korak k temu je zmanjšanje tveganj, ki ogrožajo varnost, ena izmed njih je kriminaliteta³ (Žnidarič, 2006). Meško (2002a) kriminaliteto opredeljuje kot pojav, ki ga ne moremo preprečiti, lahko pa ga omejimo. Torej gre za pojav, ki v družbi spodbuja iskanje novih pristopov, kako se boriti proti njej. Pečar (1994) navaja, da kriminal ohranja ustvarjalnost pri boju proti kriminaliteti, torej človeka spodbuja k razmišljanju, na kakšen način in s čim se bo boril proti odklonskim pojavom. Pri tem je treba uporabiti najnovejša znanja, ki so na voljo, saj se bodo le tako lahko oblikovali najbolj primerni pristopi za preprečevanje določene vrste kriminalitete (Meško in Sotlar, 2012). Ker je kriminaliteta del družbe in posledično del posameznika (Šelih, 2004), se je z njo treba spopasti na lokalni ravni, da ne postane državna ali mednarodna težava (Sotlar, 2016).

Pomembno je, da se posameznik v lokalni skupnosti, ki jo definiramo kot »družbena skupnost na določenem območju« (Vlaj, 2006, str. 17), počuti varno. Pri tem lahko prihaja do težav, če v občini živijo različne skupnosti ljudi, ki se med seboj ne razumejo. Eden od razlogov bi lahko bil, da ena od skupnosti ne sprejme druge skupnosti. Na primer Romi s strani ne-Romov niso sprejeti do zadovoljive mere, pri čemer Romi niso obravnavani enako kot ne-Romi (Lobnikar, Hozjan, Šuklje in Banutai, 2013). Meško (2002b) navaja različne oblike, kako lahko človek sam pripomore k večji varnosti v lokalni skupnosti: a) samovarovanje v soseski, b) patroliranje državljanov (peš ali z vozilom) in c) sodelovanje skupnosti s policijo.

Lokalno skupnost in varnost velikokrat povezujemo s policijo, ki je glavni predstavnik zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti (Sotlar, 2015). Poleg policije pa v lokalni skupnosti deluje veliko drugih subjektov, ki so pomembni pri zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti (Modic, Lobnikar in Dvojmoč, 2014; Tičar, 2015). V grobem jih delimo na: formalno družbeno nadzorstvo, neformalno družbeno nadzorstvo in institucionalizirano neformalno družbeno nadzorstvo (Pečar, 1988, 1991, 1992). Formalno družbeno nadzorstvo je nadzorstvo, ki deluje v okviru države in se posledično bori proti odklonskim pojavom (Pečar, 1988). V

3 Drugi izzivi pri zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti so: vzdrževanje in vzpostavljanje javnega reda in miru, možnost pojava naravnih nesreč in nesreč, ki jih umetno povzroči človek (npr. prometne nesreče) itd. (Rezolucija o dolgoročnem razvojnem programu policije do leta 2025 – »Kakovostna policija za varno Slovenijo« [ReDRPPo], 2015).

to skupino spada policija, ki ima med vsemi največ pooblastil in poleg tega, da deluje na lokalni ravni, deluje tudi na regionalni in državni ravni (ReDRPPO, 2015). V okviru policije deluje vodja policijskega okoliša, ki opravlja tako preventivne kot represivne naloge. Bistvo njihovega pojmovanja je, da se ukvarja z lokalno problematiko (Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2018–2022 [ReNPPZK18-22], 2017).

Del formalnega nadzorstva je tudi občinsko redarstvo, ki za razliko od policije deluje le v okviru lokalne skupnosti oziroma občine, na podlagi katere je tudi ustanovljeno. Glavna naloga občinskega redarstva je vzdrževanje javne varnosti in javnega reda na območju občine (Modic et al., 2014). Po Zakonu o občinskem redarstvu (ZORed, 2006) so pooblastila, ki jih imajo redarji, naslednja: opozorilo, ustna odredba, ugotavljanje identitete, varnostni pregled osebe, zaseg predmetov, zadržanje osebe, uporaba telesne sile, sredstev za vklepanje in vezanje ter plinski razpršilec. Redarstvo dandanes vse bolj pridobiva pomen, saj je marca 2017 začela veljati novela Zakona o občinskem redarstvu, ki daje več pooblastil redarjem. Spremenili so se tudi pogoji, kdaj in koliko časa lahko redar zadrži osebo, poleg obveznih navodil lahko zdaj daje tudi ukaze (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o občinskem redarstvu [ZORed-A], 2017). To je bila prva sprememba Zakona o občinskem redarstvu (ZORed, 2006) po letu 2006. Pod formalno nadzorstvo prištevamo tudi posvetovalna telesa, ki so ustanovljena s strani občinskega sveta na pobudo župana (Zakon o lokalni samoupravi [ZLS-UPB], 2007). Skupno vsem tem subjektom, ki spadajo pod formalno nadzorstvo, je, da gre za subjekte⁴, ki varujejo družbene vrednote in nas na tak način silijo k poslušnosti, pri tem so različno uspešni (Pečar, 1988).

Predstavnik neformalnega družbenega nadzorstva je lokalna skupnost, v okviru nje pa ljudje kot družina, vrstnik itd. Skupno vsem tem akterjem, ki spadajo v skupino neformalnega družbenega nadzorstva, je, da so to primarne in sekundarne skupine ljudi, ki pripomorejo k uveljavljanju vrednot v družbi (Pečar, 1991). Dejstvo je, da je zelo pomembno, kako se posameznik počuti v lokalni skupnosti, saj bo to precej vplivalo na to, kako bo pripravljen pomagati policiji (Keane in Bell, 2013). Če posameznik v policijo ne zaupa, velikokrat išče druge akterje, ki bi mu pomagali pri zagotavljanju varnosti sebe ali svoje lastnine.

Tretjo skupino subjektov, ki delujejo v lokalni skupnosti, predstavlja institucionalizirano nedržavno družbeno nadzorstvo. Gre za nadzorstvo, ki ga ne moremo tretirati kot formalno niti neformalno družbeno nadzorstvo, ampak se uvršča »vmes« (Jere et al., 2012). To pomeni, da ima nekaj značilnosti prve in nekaj druge skupine. Po eni strani ga do določene mere regulira država, vendar še vedno ne gre za državno nadzorstvo, saj gre po drugi strani za organizacije, ki jih vodijo ljudje s skupnim ciljem, vendar so organizirani tako, da neposredno ne predstavljajo samih ljudi (Pečar, 1992). V to skupino spadata zasebno varstvo in detektivska dejavnost. Značilnost obeh je, da gre za storitev, ki jo mora posameznik plačati (Modic et al., 2014).

Pri zagotavljanju varnosti je zelo pomembno medsebojno sodelovanje vseh, ki so v lokalni skupnosti prisotni (Žaberl, 2004). Občinski program varnosti (v nadaljevanju OPV) je strateški dokument, v katerem so opredeljeni vsi deležniki, ki

⁴ Tukaj je izjema varnostni sosvet, ki je sicer ustanovljen s strani lokalne skupnosti, vendar gre za sodelovanje različnih deležnikov (Jere, Sotlar in Meško, 2012).

v lokalni skupnosti pripomorejo k zagotavljanju varnosti (Mestna občina Murska Sobota [MO MS], 2016). Težava tega dokumenta je, da je velikokrat napisan z namenom, da ga občina ima, v praksi pa ga ne uporablja (Meško in Sotlar, 2012).

Namen prispevka je predstaviti študijo MO Murska Sobota z vidika zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, predstaviti njene deležnike pri zagotavljanju varnosti v skupnosti ter različne pripadnike lokalne skupnosti, med njimi tudi romsko skupnost na tem območju, ki od lokalne skupnosti zahtevajo določeno prilagajanje. V študiji primera se sklicujemo na analizo dogajanja v občini in strukturirana intervjuja, ki sta bila opravljena z vodjo policijskega okoliša T. Trajbaričem⁵ (osebni intervju, 2. 5. 2017) in murskosoboškimi romskimi svetnikom D. Rudašem⁶ (osebni intervju, 4. 5. 2017). V zaključku avtorici razpravljata o analiziranem stanju in podata predloge za izboljšavo.

2 DEJAVNIKI PREPREČEVANJA KRIMINALITETE V LOKALNI SKUPNOSTI

Na preprečevanje kriminalitete vplivajo različni dejavniki, in sicer: a) policijsko delo v skupnosti, b) kriminalna žarišča oziroma kriminaliteta, c) sodelovanje občanov in d) strah pred kriminaliteto (Bren in Bagari, 2013, Jere et al., 2012; Meško, 2002a).

2.1 Policijsko delo v skupnosti

Leta 1992 je projekt javne varnosti na novo postavil preventivno delovanje policije. Glavno vodilo tega projekta je bilo situacijska prevencija, ki naj bi zmanjševala situacije, ki vodijo do kaznivih dejanj. Pri tem je hkrati stremela k temu, da bi bil storilec čim prej odkrit. Šlo je za usmeritev k večji varnosti ljudi in njihovega premoženja (Žaberl, 2004). Po drugi strani pa so se z zmanjševanjem policijskih okolišev odtujili od ljudi (Ivančič in Žibrat, 2016).

Dandanes je splošno znano, da je v lokalni skupnosti treba spodbujati preventivne ukrepe (Meško in Lobnikar, 2005a). V preteklosti je bila policija bolj usmerjena v represijo, torej v dejanja, ki so se že zgodila, posledično je prebivalstvo postalo vse bolj nezadovoljno (Trojanowicz, Kappeler in Gaines, 2002). Po vzoru zahodnih držav je na začetku 21. stoletja slovenska policija začela vse bolj spodbujati model policijskega dela v skupnosti, kjer je šlo predvsem za vse večje poudarjanje stika s prebivalstvom in njihovo soudeležbo v lokalni

5 Tomaž Trajbarič je član Sveta za preventivo in vzgojo v cestnem prometu MO Murska Sobota, v okviru policije sodeluje tudi z različnimi društvi, kot so športno društvo, Društvo gluhih in naglušnih, Društvo slepih in slabovidnih, Društvo za cerebralno paralizo (Sonček), zavod Naprej ipd. Zanje pripravljajo razne delavnice in predavanja. Aprila 2017 so organizirali delavnico za slepe in slabovidne, z namenom seznaniti jih z novim prometnim režimom (kjer so v središču MO Murska Sobota namesto semaforjev uredili krožni promet).

6 Darko Rudaš je de javen predvsem na področjih, ki vključuje Rome, in sicer je koordinator na Zavodu za zaposlovanje, kjer pomaga Romom do zaposlitve. Je tudi član murskosoboškega občinskega sveta ter predsednik Komisije za romska vprašanja. Sodeluje tudi pri pripravi spremembe Zakona o romski skupnosti, ki pa je bil konec leta 2017 zavrnjen.

skupnosti (Modic et al., 2014). Študije so pokazale, da so ljudje bolj naklonjeni policijskemu delu v skupnosti kot tradicionalnim pristopom, še vedno pa se med prebivalstvom in policijo razlikuje pojmovanje njihovih nalog v lokalni skupnosti (Pagon in Lobnikar, 2001). Mikulan (2004) navaja, da tudi sam pojem policijsko delo v skupnosti med prebivalstvom in policijo ni razčiščen. Policijsko delo v skupnosti je definirano kot »sodobni model izvajanja policijske dejavnosti, ki je primeren za družbeno okolje, kjer veljajo pravila pravne države in kjer socialno pravičnost ljudje dojemajo kot vrednoto« (Šumi, Lobnikar, Banutai in Rančigaj, 2012, str. 71). Primarni namen policijskega dela v skupnosti je večji poudarek na sodelovanju s prebivalstvom in posledično boljše zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti na način boljšega nadzora nad kriminaliteto in s tem manjšega strahu pred kriminaliteto (Pagon in Lobnikar, 2004). Policijsko delo v skupnosti v veliki meri vpliva na zagotavljanje varnosti v občini, saj je v prvi vrsti za varnost v lokalni skupnosti pomembno medsebojno sodelovanje (Trojanowicz et al., 2002). To naj bi se uresničevalo predvsem preko varnostnih svetov (Smolej, 2013). Sama odgovornost za zagotavljanje policijskega dela v skupnosti naj bi bila prepuščena vodjem policijskega okoliša, kako pa se to v posameznih naseljih razvija, je odvisno od njihovega prizadevanja (Lobnikar, Prislán in Modic, 2016). Študije so pokazale, da se ob prisotnosti policistov v lokalni skupnosti prebivalstvo počuti bolj varno in so ji posledično bolj pripravljeni pomagati (Meško, Šifrer in Vošnjak, 2012). Ugotovili so tudi, da je prebivalstvo v večji meri pripravljeno sodelovati, kot to zaznavajo policisti (Jere et al., 2012). Glede na izvedene študije gre za uspešen model. Lobnikar et al. (2016) so analizirali, kako se policijsko delo uresničuje oziroma praktično razvija v Sloveniji. Z raziskavo so ugotavljali mnenje prebivalcev o implementaciji policijskega dela v Sloveniji. Pri tem so ugotovili, da se prebivalstvo počuti varno ter da policijsko delo v skupnosti daje pričakovane rezultate, kar pomeni, da se vse več deležnikov zaveda, s katerim namenom je policijsko delo v skupnosti ustanovljeno in čemu je namenjeno (Lobnikar et al., 2016).

2.2 Kriminalna žarišča oziroma kriminaliteta

Kriminaliteta je del vseh družb. Za človeka predstavlja grožnjo za njegov obstoj, pri čemer gre velikokrat za strah pred kriminaliteto. Človek se lahko počuti ogroženo zaradi različnih razlogov, ki so lahko realni ali nerealni (Meško, Fallshore in Jevšek, 2007). Vse to je povezano s posameznikovim pojmovanjem občutka varnosti oziroma prisotnosti delinkventnih dejanj, ki sta glavna vzroka takega občutja (Meško, 2002a). Zato je zelo pomembno, da se posameznik v lokalni skupnosti počuti varno, saj to vpliva na pripravljenost prebivalstva pomagati policiji pri odkrivanju kriminalitete v lokalni skupnosti (Meško in Lobnikar, 2005a).

Kriminalna žarišča (angl. *hot spots*) so prostori, kjer se pogosteje pojavljajo kazniva dejanja oziroma gre za mesta, kjer se storilci dlje časa zadržujejo (Harries, 1999). Prepoznavanje vročih točk, znanih tudi kot »obljubljene lokacije«, črne pike, tudi lokacije, ki so nagnjene k nesrečam, ali lokacije za prednostno preiskavo, je pomembna in rutinska dejavnost za izboljšanje splošne varnosti (Cheng in Washington, 2008). Na teh območjih se preprečujejo situacije, ki vodijo do

kaznivih dejanj (Meško, 1997). Identifikacija različnih krajev je možna z različnimi tehnikami (Harries, 1999). Policija uporablja kartiranje kriminalitete (angl. *crime mapping*), ki omogoča predstavitev kriminalnih dejanj na zemljevidu (Eman in Hacin, 2015). Težava kriminalnih žarišč je predvsem v tem, da policija ob odkritju teh žarišč začne izvajati določene ukrepe, ki privedejo do »premeščanja« teh žarišč na druga območja (Meško, 1997). Kar pomeni, da je treba ponovno identificirati ta žarišča. Pri tem si pomagajo s programskim orodjem ArcGIS, ki je namenjen temu, da nam prikaže zgoščevanje določene vrste kriminalitete na nekem območju (Eman, Meško in Ivančič, 2012).

2.3 Sodelovanje občanov

Sodelovanje prebivalstva se odraža predvsem na naslednje štiri načine: a) medsebojno sodelovanje, b) sodelovanje z akterji v lokalni skupnosti, c) sodelovanje v obliki varnostnih sosvetov in d) sodelovanje prebivalstva v okviru policijskega dela v skupnosti.

Medsebojno sodelovanje se kaže v samovarovanju soseske, pri čemer se prebivalstvo pogovarja o problematiki na območju, kjer živijo. Poleg tega prihaja tudi do patroliranja državljanov (peš in z vozili), kjer gre za nadziranje soseske (Meško, 2002b).

Sodelovanje z akterji v lokalni skupnosti poteka v obliki raznih konferenc, okroglih miz, kjer se prebivalstvo pogovarja s policijo, občinskim redarstvom in drugimi, ki sodelujejo pri varnosti v lokalni skupnosti (Meško in Lobnikar, 2005b).

Sodelovanja v obliki varnostnih sosvetov se lahko ustanovijo na podlagi Zakona o lokalni samoupravi (ZLS-UPB, 2007) in na podlagi 35. člena Zakona o organiziranosti in delu v policiji (ZODPol, 2017). Gre za telesa, kjer iščejo skupne rešitve težav, ki se pojavljajo na lokalni ravni (Jere et al., 2012).

Medsebojno komunikacijo med policijo in prebivalstvom predstavlja sodelovanje prebivalstva v okviru policijskega dela v skupnosti. Tukaj je prebivalstvo vključeno pri zagotavljanju varnosti v občini na način pomoči policiji z informacijami o inkriminiranih dejanjih v lokalni skupnosti (Lobnikar et al., 2016).

2.4 Strah pred kriminaliteto

Strah pred kriminaliteto (angl. *fear of crime*) je subjektivno doživljanje strahu pred kriminaliteto, pri čemer ni nujno, da gre za hujše oblike kriminalitete (Meško, 2002b). Pri tem se zmanjšuje zaupanje ljudi v skupnost, kjer živijo (Rezolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 [ReNPPZK12-16], 2012). Prisotnost strahu pred kriminaliteto predstavlja za lokalno skupnost veliko težavo, še posebej, če se le-te ne poskuša odpraviti (Čevriz, 2007). Policija ima veliko vlogo pri zmanjšanju strahu pred kriminaliteto, saj so študije pokazale, da vidnost in prisotnost policistov v skupnosti zmanjšuje strah pred viktimizacijo (Hacin in Eman, 2014; Lobnikar in Modic, 2015).

3 ŠTUDIJE O VARNOSTI V LOKALNI SKUPNOSTI V SLOVENSKEM PROSTORU

Leta 2000 je v Ljubljani potekala raziskava o odnosu prebivalstva do policijskega dela v skupnosti in o njihovi pripravljenosti do sodelovanja pri policijskih opravilih. Pri tem so ugotovili, da je prebivalstvo bolj naklonjeno policijskemu delu v skupnosti kot tradicionalnemu pristopu, prav tako je prebivalstvo v večji meri pripravljeno sodelovati, kot to zaznavajo policisti (Pagon in Lobnikar, 2001). Leta 2004 je potekala raziskava o stališčih komandirjev policijskih postaj do policijskega dela v skupnosti, pri čemer so ugotovili, da so le-ti zadovoljni z delom vodij policijskih okolišev ter da dobro poznajo zakonsko podlago, ki se nanj nanaša (Kosmač in Gorenak, 2004). Leta 2010 je bila izvedena raziskava, kjer so župane in svetnike spraševali o njihovi pripravljenosti za sodelovanje s policisti. Ugotovili so, da so pripravljeni sodelovati s policisti (Gorenak in Gorenak, 2010). V Lendavi so bile izvedene študije, pri katerih so ugotavljali implementacijo policijskega dela v skupnosti ter različne percepcije te implementacije s strani Romov in ne-Romov. Pokazale so, da so anketiranci iz romske skupnosti pogosteje zaznali motnje in kriminaliteto v svojem okolju in so manj vključeni v skupnost, v kateri živijo, v primerjavi z neromskimi anketiranci (Lobnikar et al., 2013). V zadnjem času je veliko govora o zagotavljanju varnosti na lokalni ravni. V okviru Programske skupine Fakultete za varnostne vede se je leta 2015 začel raziskovalni projekt *Varnost v lokalnih skupnostih*, ki bo trajal do konca leta 2018. V okviru tega projekta je bilo izvedenih več konferenc in posvetov. Cilj je bil povezati teorijo s prakso, saj so z analizo stanja pred izvedbo tega projekta ugotovili, da to predstavlja glavno težavo. Konference so potekale v Ljubljani, Murski Soboti in Novem mestu. Rezultat konferenc je bil podajanje novih idej za boljše zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti ter izboljšanje že obstoječih načinov zagotavljanja varnosti (Programska skupina: Varnost v lokalnih skupnostih, n. d.). Vsekakor so raziskovalci programske skupine dosegli svoj namen, saj so združili teorijo s prakso ter pripomogli k prepoznavnosti praks in reševanju lokalnih primerov zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti.

4 ŠTUDIJA PRIMERA MESTNE OBČINE MURSKA SOBOTA

MO Murska Sobota je mlada občina, ki je bila ustanovljena leta 1994 (MO MS, 2016). Leži v središču Prekmurja ob reki Ledavi in se razprostira na 64 km² (Statistični urad Republike Slovenije [SURS], 2014). V občini prebiva 18.858 prebivalcev (SURS, 2017), od tega je približno 620 Romov (Rudaš et al., 2013).

V MO Murska Sobota za varnost skrbi policija, ki ima glavno nalogo zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, v okviru nje pa na lokalni ravni Policijska postaja (v nadaljevanju PP) Murska Sobota. Poleg policije deluje tudi mestno redarstvo (MO MS, 2016). Za reševanje varnostne problematike je zadolženo tudi posvetovalno telo Svet za izboljšanje varnosti, v okviru katerega ob klicu sodelujejo vsi deležniki v lokalni skupnosti (MO MS, 2011d).

V MO Murska Sobota je bil leta 2016 izdelan OPV, ki je nadomestil prejšnjega iz leta 2009 (MO MS, 2016). V njem je podrobneje opredeljen tako način

zagotavljanja varnosti v občini kot tudi dotična problematika, ki zadeva lokalno skupnost. V njem so omenjeni tudi vsi deležniki, ki pripomorejo k zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti, in zakoni, ki urejajo njihovo delovanje (Ministrstvo za notranje zadeve [MNZ], 2015).

V okviru OPV MO Murska Sobota so bile izpostavljene naslednje problematike⁷ in problematična mesta (MO MS, 2016):

- center mesta in obmestna naselja,
- prometna problematika in pretok kriminalitete zaradi bližine avtoceste ob cestnem križu Lendava–Maribor,
- kršenje javnega reda in miru zaradi organizacije raznih prireditev, sejmov itd.

Na OPV naj bi se nanašalo delo mestnega redarstva, saj poleg tega, da predstavlja strateški dokument MO Murska Sobota, hkrati predstavlja tudi program dela občinskih redarjev. Nanj so se prenesle pristojnosti, ki se nanašajo na lažje oblike prekrškov zoper javni red in mir itd. Na takšen način občina pomaga policiji na tem območju in do določene mere tudi sama skrbi za varnost v MO Murska Sobota (MO MS, 2016). V MO Murska Sobota je sedež murskosoboške redarske službe. V okviru le-te delujejo vodja mestnega redarstva, administrator redarske službe in štirje občinski redarji (MO MS, 2016). Za delo redarske službe je pristojen župan (MO MS, 2016). Njegova vloga pri zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti se veže predvsem na sprejetje odlokov, ki se tičejo občinskega redarstva in inšpekcijskih služb, ki delujejo na območju občine. MO Murska Sobota je na primer sprejela Odlok o nadzoru izvajanja občinskih predpisov (2000), v katerem je med drugim zapisano, da je namen ustanovitve občinskega redarstva in inšpekcijskih služb nadzorovanje izvajanja občinskih predpisov. Prav tako je župan s sodelovanjem na drugi konferenci o varnosti v lokalni skupnosti pokazal zanimanje za varnejšo lokalno skupnost (Programska skupina: Varnost v lokalnih skupnostih, n. d.).

Poleg policije in občinskega redarstva v MO Murska Sobota na območju Policijske uprave (v nadaljevanju PU) Murska Sobota⁸ deluje tudi posvetovalno telo *Svet za izboljšanje varnosti*⁹. Gre za organ, ki je bil ustanovljen v okviru občine in šteje devet članov (MO MS, 2011d). Njegova naloga je odkrivanje varnostne problematike v občini (MO MS, 2016). Poleg omenjenih organov na varnost v lokalni skupnosti vplivajo tudi prizadevanja same občine in drugih institucij, ki sodelujejo pri organizaciji raznih konferenc, okroglih miz, posvetov in drugih oblik, kjer se vključi v sodelovanje tudi prebivalstvo.

Leta 2009 se je na območju PU Murska Sobota začela izvajati uveljavljena praksa *Nazaj k ljudem* z namenom približati se ljudem in vzpostaviti obojestransko

⁷ Ta ocena je bila narejena na podlagi statističnih podatkov PP Murska Sobota za leti 2014 in 2015, zaznav redarjev in na podlagi razgovorov z občani (MO MS, 2016).

⁸ V PU Murska Sobota spadajo enote: postaja mejne policije, PP Gornja Radgona, PP Gornji Petrovci, PP Lendava, PP Ljutomer, PP Murska Sobota, policijska postaja za izravnalne ukrepe, postaja prometne policije in sektor kriminalistične policije (Policija, n. d.).

⁹ Na območju PU Murska Sobota je ustanovljenih več posvetovalnih teles, ki delujejo v celotnem Pomurju (Mikulan, 2004).

komunikacijo, ki je v lokalni skupnosti zelo potrebna. Največja težava, ki se je tukaj pojavljala, je bila sprememba miselnosti drugih policistov, ki niso bili v neposrednem stiku s prebivalstvom in posledično niso podpirali modela policijskega dela v skupnosti (Ivančič in Žibrat, 2016; Jere et al., 2012). Leta 2010 je policija začela sodelovati z romskim radiem ROMIC, kjer so začeli z oddajo *Vi sprašujete, policija odgovarja*, kjer so predstavljali vsa področja policijskega dela (npr., kako se lahko posameznik zaščiti sam itd.) in informirali poslušalca o romskih naseljih, njihovi kulturi, glasbi ipd. (Ivančič in Žibrat, 2016; Mikulan, 2007). Leta 2011 so na PU Murska Sobota izvedli okroglo mizo z naslovom *Sodelovanje lokalne skupnosti in policije za varnejšo skupnost*. Tukaj je bilo govora o dobrih in slabih praksah glede sodelovanja v lokalnih skupnostih (Jere et al., 2012). Januarja 2013 je bila izvedena raziskava o zaupanju prebivalstva v pomursko policijo. Pri tem so ugotovili, da tamkajšnje prebivalstvo policiji zaupa ter da je zadovoljno z njihovim delom, predvsem na področju opravljanja splošnih policijskih nalog (Bren in Bagari, 2013). Leta 2014 so v Pomurju izvedli delavnico *Policijsko delo v skupnosti v teoriji in praksi*, s katero so želeli ugotoviti, kako udeleženci¹⁰ razlikujejo policijsko delo v skupnosti in preventivno delo. Pri tem so ugotovili, da ta dva pojma še vedno nista popolnoma ločena, kar pomeni, da ju ljudje še vedno popolnoma ne razumejo (Ivančič in Žibrat, 2016). Vodja policijskega okoliša Trajbarič je to trditev potrdil za MO Murska Sobota. Kljub temu meni, da policijsko delo v skupnosti poteka zadovoljivo. Na vprašanje glede pripravljenosti sodelovanja prebivalstva je povedal, da so nekateri pripravljeni sodelovati, spet drugi niso. Kot glavni razlog za njihovo pripravljenost navaja, da le-ti tudi sami potrebujejo pomoč (T. Trajbarič, osebni intervju, 2. 5. 2017). Na podlagi zgoraj omenjene raziskave je bilo ugotovljeno tudi, da je prebivalstvo na tem območju zadovoljno z delom policije (Bren in Bagari, 2013).

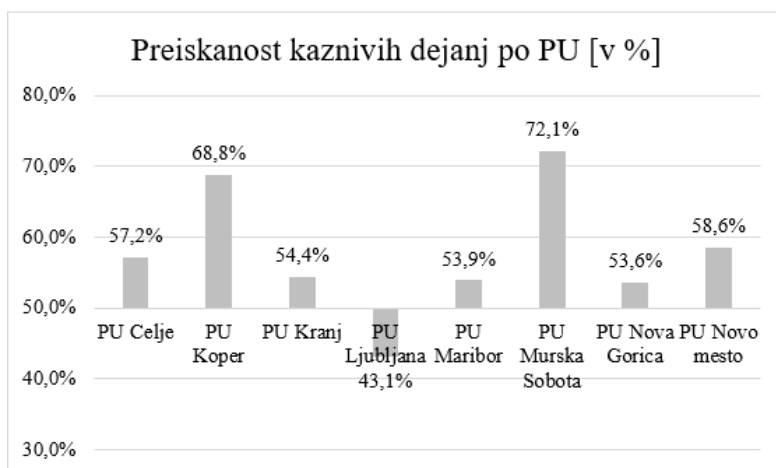
V okviru občine so se v preteklosti izvajali tudi drugi projekti. Projekt *Murman*, ki se je nanašal na problematiko pitne vode. Namen tega projekta je bil nadzor nad kakovostjo pitne vode (MO MS, 2011a). Projekt *Občina po meri invalidov* se je izvajal leta 2010, njegov namen pa je bil zagotovitev čim bolj ugodnih razmer za občane in s tem tudi za invalide (MO MS, 2011b). Ti projekti so le nekateri, ki jih izvaja MO Murska Sobota v sodelovanju z različnimi institucijami (MO MS, 2011c).

Glede na mnenje obeh intervjuvancev se v občini ne pojavljajo hujše oblike kriminalitete (T. Trajbarič, osebni intervju, 2. 5. 2017; D. Rudaš, osebni intervju, 4. 5. 2017).

Tudi policijska statistika priča o tem, da je v MO Murska Sobota na področju varnosti veliko narejenega.

¹⁰ Udeleženci so bili prebivalci MO Murska Sobota (Ivančič in Žibrat, 2016).

Graf 1:
Preiskanosť kaznivih dejanj
po PU (vir:
Policija, 2017)

Glede na samo PP Murska Sobota je bilo v letih od 2011 do 2015 med 1.009 in 1.339 kaznivih dejanj (glej tabelo 1).

Tabela 1:
Število
kaznivih dejanj
po enotah PU
Murska Sobota

Število kaznivih dejanj	Leto				
	2011	2012	2013	2014	2015
Enota					
PMP Petišovci	10	9	5	3	13
PP G. Radgona	524	554	430	414	652
PP G. Petrovci	116	93	86	79	76
PP Lendava	593	561	709	676	558
PP Ljutomer	256	255	246	276	308
PP M. Sobota	1.015	1.009	1.021	1.339	1.049
PP IU MS	40	37	82	54	32
PPP M. Sobota	7	3	3	3	4
SKP M. Sobota	300	381	260	321	275

(vir: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016)

Število kaznivih dejanj na območju PP Murska Sobota skozi leta stagnira z izjemo leta 2014, ko je bil zaznan porast kaznivih dejanj za skoraj tretjino, in sicer na 1.339 primerov kaznivih dejanj. Gre za največjo geografsko enoto, ki spada pod PU Murska Sobota, zato je pričakovati, da tukaj beležijo največ kaznivih dejanj. V nadaljevanju bo predstavljena policijska statistika PP Murska Sobota.

Tabela 2:
Število
kaznivih dejanj
po letih na PP
MS

	2011	2012	2013	2014	2015
Število kaznivih dejanj	1.015	1.059	1.021	1.339	1.049
Delež preiskanih kaznivih dejanj	58,8 %	48,5 %	49,2 %	61,4 %	61,0 %

(vir: Policija, 2017)

V tabeli 2 je razvidna preiskanosť kaznivih dejanj, ki prikazuje, da kljub temu, da se je le-ta v letih 2012 in 2013 znižala v primerjavi z letom 2011, je v letih 2014 in 2015 ta višja. Največ obravnavanih kaznivih dejanj je zoper premoženje (glej tabelo 3).

	Leto				
Obravnavana kazniva dejanja po poglavjih v kazenskem zakoniku	2011	2012	2013	2014	2015
KD zoper življenje in telo	28	40	35	44	36
KD zoper človekove pravice in svoboščine	68	36	10	11	12
KD zoper čast in dobro ime	0	1	0	0	3
KD zoper spolno nedotakljivost	1	1	2	4	0
KD zoper človekovo zdravje	21	11	14	13	15
KD zoper zakonsko zvezo, družino in otroke	61	70	69	334	205
KD zoper premoženje	728	743	769	771	569
KD zoper gospodarstvo	58	40	65	57	54
KD zoper pravni promet	6	14	7	5	3
KD zoper uradno dolžnost, javna pooblastila in javna sredstva	0	0	3	2	0
KD zoper pravosodje	4	3	4	3	6
KD zoper javni red in mir	21	26	23	14	12
KD zoper splošno varnost ljudi in premoženja	2	8	3	2	2
KD zoper varnost javnega prometa	1	1	2	1	0
KD zoper okolje, prostor in naravne dobrine	2	1	2	7	4

(vir: Policija, 2017)

Tabela 3:
Obravnavana
kazniva dejanja
po poglavjih
v Kazenskem
zakoniku
(KZ-1-UPB2,
2012) za PP MS

V tabeli 3 so kazniva dejanja obravnavana glede na poglavja v Kazenskem zakoniku (KZ-1-UPB2, 2012) po PP. Kot že rečeno, je PP v obdobju med 2011 in 2015 obravnavala največ kaznivih dejanj zoper premoženje, in sicer med 569 in 771, pri čemer je najmanjše število zabeleženo leta 2015. Število kaznivih dejanj zoper zakonsko zvezo, družino in otroke se je v zadnjih letih drastično povečalo. Podobno velja tudi za kazniva dejanja zoper delovno razmerje in socialno varstvo. Kazniva dejanja, ki se pojavljajo v MO Murska Sobota, so še: zoper gospodarstvo (med 40 in 65), zoper življenje in telo (med 28 in 44), zoper javni red in mir (med 12 in 26) ipd.

Pregled statističnih podatkov PU Murska Sobota in PP Murska Sobota nam pokaže, da gre za območje, kjer ni toliko kaznivih dejanj, le-ta pa večino stagnirajo. Zato lahko zaključimo, da gre za varno občino. Na podlagi raziskave, ki sta jo opravila Bren in Bagari (2013), se ljudje v Pomurju počutijo varne.

Kako pa v tem prostoru sobiva romska skupnost¹¹? V Prekmurju so Romi naseljeni od 17. stoletja dalje (Zadravec, 1991). Danes jih tukaj živi okoli 3.500 (Rudaš et al., 2013). Gre za narod, ki ima drugačne kulturne vzorce kot ostali (ne-Romi). To se vidi tudi pri njihovem zaničevanju s strani drugih, ki z njimi sobivajo (Krek, 2005). Zato se zaradi diskriminacije večinoma opredeljujejo za Slovence, kar oteži vpogled v to, koliko jih živi tako v Prekmurju kot tudi drugje po Republiki Sloveniji. Ustava Republike Slovenije (1991) romski narod omenja

¹¹ Romska skupnost prihaja iz Indije in je v Republiki Sloveniji naseljena na treh območjih: prekmurskem, dolenskem in gorenjskem (Szilvasi, 2017).

v 65. členu na način, da njihov položaj in pravice opredeljuje zakon. Pri tem je mišljen Zakon o romski skupnosti (ZRomS-1, 2007), ki je bil prvi zakon, ki se je nanašal na romsko skupnost in je podrobneje uredil njihove pravice. Vendar jih veliko meni, da ima kar nekaj pomanjkljivosti. Dejstvo je, da je bil zakon napisan presplošno ter da je treba urediti njegovo vsebino. Tako meni tudi romski svetnik MO Murska Sobota Darko Rudaš, ki sodeluje pri pripravi spremembe zakona¹². Kljub temu je v Prekmurju nasploh družbeno-ekonomski položaj Romov boljši kot drugje po Sloveniji, saj je bila MO Murska Sobota prva izmed občin, ki je izvolila romskega predstavnika v občinski svet (Petković, 2003). V MO Murska Sobota so štiri romska naselja. Eden izmed bolje poznanih je Pušča, kjer prebiva 562 Romov (Rudaš et al., 2013). Tukaj so bivalne razmere dokaj urejene, saj so priključeni na vodovod (Horvat, 1999). Urejenost se kaže tudi v tem, da je v naselju Pušča romski vrtec Romano, ki deluje od leta 1962. Ta vrtec obiskujejo tako romski kot neromski otroci (Vrtec Murska Sobota, 2015). Vendar, v čem je težava? Rome še vedno pesti visoka brezposelnost. Dejstvo je, da kar 90 % brezposelnih Romov nima dokončane osnovne šole (Vlada RS, 2010). Eden od razlogov, ki jih navaja Darko Rudaš, pa je, da še vedno obstajajo predsodki delodajalcev do zaposlovanja Romov. Pri tem bi bilo najprej treba zmanjšati število Romov, ki osnovne šole ne dokončajo. Eden izmed uspešnih projektov, ki je bil izveden prav s tem namenom, je bil *romski pomočnik*, ki ga je predvidel ZRomS-1 (2007) z namenom boljšega in lažjega vključevanja romskih otrok v vrtec vsaj dve leti pred vključitvijo v osnovno šolo. Eden izmed projektov, ki še vedno vsako leto uspešno poteka, je *mednarodni romski tabor*, ki poteka že od leta 1993 v MO Murska Sobota, ter s katerim želijo spodbuditi govora o romski kulturi, jeziku, legalizaciji romskih naselij itd. (Gerenčer, 2007). Leta 2004 je Evropska unija financirala *Projekt Equal* z namenom spopadanja z diskriminacijo in neenakostjo na trgu dela poleg starejših ljudi in žensk tudi brezposelnih Romov (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2004). Kljub različnim projektom, ki so potekali v preteklosti, bi bilo treba večji poudarek dati prav njihovemu izobraževanju in kasnejšemu zaposlovanju. Klopčič (2007) opozarja, da ne obstajajo posebni programi za zaposlovanje Romov ter da se ti vključujejo v redne programe zaposlovanja. Na tem področju je bil dejaven Darko Rudaš, ki je Romom pomagal do osnovne izobrazbe ter kasnejše zaposlitve. Na tem področju bi se dalo še marsikaj narediti. Kot je bilo rečeno, je položaj Romov v Pomurju vseeno boljši kot drugje po Sloveniji. To priča tudi *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020*, kjer gre za pregled stanja, vizije razvoja ter razne projekte za razvoj romske skupnosti na tem območju. Gre za prvi programski dokument romske skupnosti na regionalni ravni (Rudaš et al., 2013). Potrebni bi bilo čim več takšnih in drugačnih strategij ter programov, ki bi bili tudi uresničeni, saj ni dovolj, da so ti le zapisani. Dejanja so ta, ki naredijo spremembo.

12 Novembra 2017 je bil podan predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah romskih skupnosti, ki bi prinesel spremembe, kot so ureditev soodločanja Romov o zadevah, ki se nanašajo na pripadnike romske skupnosti, samoupravna lokalna skupnost bi bila zadolžena za izboljšanje bivalnih razmer pripadnikov romske skupnosti (dodan 5.a člen), sprejetje ukrepov vlade, ki bi povečali socialno vključenost pripadnikov romske skupnosti v družbo ipd. (Vlada Republike Slovenije [Vlada RS], 2017). Te spremembe do zdaj še niso bile sprejete (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, 2017).

5 RAZPRAVA

K varnosti je treba neprestano stremeti, kar pomeni, da je nujno, da se ves čas iščejo novi načini zagotavljanja varnosti. Pri tem je pomembno, da sodelujejo vsi deležniki v lokalni skupnosti. Ljudje živimo v vse bolj nepredvidljivem okolju, kjer je za zagotovitev varnega okolja potrebno predvsem sodelovanje vseh v lokalni skupnosti. Vloge vseh deležnikov v lokalni skupnosti so zapisane v OPV. Težava ostaja, saj zaradi nezavezujočnosti ta dokument v praksi ni uporabljan. Uveljaviti bi bilo treba, da bi bil OPV zakonsko predpisan in ustrezno ovrednoten. Policija uspešno implementira model policijskega dela v skupnosti, ki je le dodaten korak k varnejši lokalni skupnosti. To dokazuje tudi raziskava, v kateri je bilo ugotovljeno, da je prebivalstvo v Pomurju zadovoljno z delom policije. Vendar si mora le-ta vseskozi prizadevati in biti dosegljiva in vidna ljudem, saj bodo tako tudi ljudje pripravljeni sodelovati z njo. V MO Murska Sobota vodja policijskega okoliša ocenjuje, da so nekateri ljudje pripravljeni sodelovati, spet drugi niso. Glede na razne konference in okrogle mize, ki so potekale v tej občini, lahko zaključimo, da se v tej občini zavedajo pomena zagotavljanja varnosti ter da stremijo k temu, da bi spodbudili sodelovanje prebivalstva in njihovega vključevanja v zagotavljanje varnosti v občini. Tega se zaveda tudi župan, ki sodeluje pri projektih, ki se tičejo zagotavljanja varnosti v občini. Sodelovanje pri zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti se pokaže tudi preko varnostnih sosvetov. Vendar se v lokalni skupnosti velikokrat pokaže premajhen interes zanje. V MO Murska Sobota se le-te sklicuje dva- do trikrat letno oziroma po potrebi. Tudi intervjuvanec vodja policijskega okoliša ocenjuje, da je njihovo stanje zadovoljivo ter da se Svet za izboljšanje varnosti v zadnjih letih sklicuje v manjši meri, saj v občini ne prihaja do večjih težav (T. Trajbarič, osebni intervju, 2. 5. 2017).

Torej MO Murska Sobota je varna lokalna skupnost, kar potrjujejo deležniki v procesu zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti in policijska statistika. Dejstvo je, da si v MO Murska Sobota na podlagi preteklih raziskav in projektov v veliki meri prizadevajo k varnejši lokalni skupnosti, hkrati pa tudi k boljšemu sobivanju Romov. To priča tudi druga konferenca o varnosti v lokalni skupnosti, ki je leta 2016 potekala v Murski Soboti, kjer so bile predstavljene dobre in slabe prakse. PU Murska Sobota je leta 2017 prejela nacionalno nagrado in nagrado EU za uspešno opravljanje policijskega dela v skupnosti. Tudi v prihodnje je treba ohraniti sodelovanje v skupnosti preko okroglih miz, konferenc, delavnic itd., pri tem pa se ne sme pozabiti na Rome. Le-ti pri izobraževanju in iskanju zaposlitve potrebujejo pomoč. Še naprej je treba organizirati razne dogodke, ki so namenjeni Romom, pa tudi ne-Romom in njihovem razumevanju romske kulture in načina življenja. Pri tem se je treba srečati »na pol poti«, kar pomeni, da ne smemo spreminjati Romov in njihove kulture, ampak jih je treba vključiti v skupnost. S skupnim prizadevanjem bomo zmanjševali stereotipe, ki se tičejo Romov, in posledično bi lahko tudi zaposlitev s strani delodajalcev, ki Romom sicer niso naklonjeni. Njihovo bivanje v občini bi na takšen način izboljšali. Vsekakor gre MO Murska Sobota v pravo smer. Odgovornim za varnost v lokalni skupnosti v MO Murska Sobota je uspelo najti ustrezno kombinacijo in sodelovanje med policijskim delom v skupnosti, nadzorom in preprečevanjem kriminalitete ter sodelovanjem mestne občine, redarstva in občanov.

UPORABLJENI VIRI

- Bren, M. in Bagari, D. (2013). Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanju ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 15(1), 64–82.
- Bučar, F. (1997). Varnost kot dobrina. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurić (ur.), *Zasebno varovanje in detektivske dejavnosti: dileme in perspektive* (str. 3–10). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Cheng, W. in Washington, S. (2008). New criteria for evaluating methods of identifying hot spots. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, (2083), 76–85.
- Čevriz, D. (2007). Izbrana poglavja kriminalitete: Pregled študij strahu pred kriminaliteto. V G. Meško (ur.), *Izbrana poglavja iz viktimologije – I: mala čitanka viktimologije za varstvoslovce* (str. 289–297). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Eman, K. in Hacin, R. (2015). Analiza kriminalitete na območju Občine Puconci z uporabo metode kartiranja kriminalitete. *Analiza Pomurske akademsko znanstvene unije HD*, 1(1), 27–44.
- Eman, K., Meško, G. in Ivančič, D. (2012). Ekološka kriminaliteta v Pomurju. *Varstvoslovje*, 14(1), 113–131.
- Gerenčer, I. (7. 8. 2007). Tudi o razmerah v romskih naseljih: Mednarodni romski tabor v Murski Soboti. *Delo*, 49(180), 2.
- Gorenak, V. in Gorenak, I. (2010). Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti. V T. Pavšič Mrevlje (ur.), *Zbornik prispevkov: 12. slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Grizold, A. (1992). *Razpotja nacionalne varnosti: Obramboslovne raziskave v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hacin, R. in Eman, K. (2014). Study of the fear of crime in the municipality Trbovlje using crime mapping tools. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(4), 299–315.
- Harries, K. (1999). *Crime mapping: Principle and practice*. Washington: U. S. Department of Justice. Pridobljeno na <http://discovery.ucl.ac.uk/11291/1/11291.pdf>
- Harrigan, W. J. in Commons, M. L. (2015). Replacing Maslow's needs hierarchy with an account based on stage and value. *Behavioral Development Bulletin*, 20(1), 24–31.
- Horvat, J. (1999). Položaj Romov v Sloveniji. V V. Klopčič in M. Polzer (ur.), *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi – izziv za manjšinsko pravo: Zbornik referatov* (str. 20–26). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Ivančič, D. in Žibrat, B. (2016). Izkušnje Policijske uprave Murska Sobota pri izvajanju policijskega dela v skupnosti na območju Pomurja. V G. Meško, K. Eman in U. Pirnat (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih: Konferenčni zbornik* (str. 3–11). Maribor: Univerzitetna založba UM.
- Jere, M., Sotlar, A. in Meško, G. (2012). Praksa in raziskovanje policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 3–13.
- Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2). (2012, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (50/12, 54/15, 38/16, 27/17).
- Keane, J. in Bell, P. (2013). Confidence in the police: Balancing public image with community safety – A comparative review of the literature. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 41(3), 233–246.

- Klopčič, V. (2007). *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kosmač, F. in Gorenak, V. (2004). Stališča komandirjev policijskih postaj do policijskega dela v skupnosti. V B. Lobnikar (ur.), *Zbornik prispevkov: 5. slovenski dnevi varstvoslovja* (str. 714–726). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Krek, J. (2005). Izvedbeni model izobraževanja romskih učencev za OŠ Bršljin. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*, (4), 6–15.
- Lobnikar, B. in Modic, M. (2015). Analiza kakovosti policijskega dela v skupnosti: Pogled prebivalcev Slovenije. V G. Meško (ur.), *Varnost v lokalni skupnosti: Zbornik prispevkov Prve nacionalne konference o varnosti v lokalnih skupnostih* (str. 55–64). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Lobnikar, B., Prislán, K. in Modic, M. (2016). Merjenje uspešnosti implementacije policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(2), 89–110.
- Lobnikar, B., Hozjan, U., Šuklje, T. in Banutai, E. (2013). Policing a multicultural community: A case study of the Roma community in northeastern Slovenia. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 38(2), 191–210.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Mestna občina Murska Sobota [MO MS]. (2011a). *Murman*. Pridobljeno na <http://www.murska-sobota.si/murman>
- Mestna občina Murska Sobota [MO MS]. (2011b). *Občina po meri invalidov*. Pridobljeno na <http://www.murska-sobota.si/ob%C4%8Dina-po-meri-invalidov-0>
- Mestna občina Murska Sobota [MO MS]. (2011c). *Rešujmo skupaj*. Pridobljeno na <http://www.murska-sobota.si/re%C5%A1ujmo-skupaj>
- Mestna občina Murska Sobota [MO MS]. (2011d). *Svet za izboljšanje varnosti*. Pridobljeno na <http://www.murska-sobota.si/svet-za-izbolj%C5%A1anje-varnosti>
- Mestna občina Murska Sobota [MO MS]. (2016). *Občinski program varnosti mestne občine Murska Sobota*. Pridobljeno na <http://www.murska-sobota.si/ob%C4%8Dinski-program-varnosti-mestne-ob%C4%8Dine-murska-sobota>
- Meško, G. (1997). Strategije preprečevanja kriminalitete v zahodnem svetu. *Socialna pedagogika*, 2(4), 37–55.
- Meško, G. (2002a). Nekatere strategije preprečevanja kriminalitete. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 43–58). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G. (2002b). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G. in Lobnikar, B. (2005a). Policijsko delo v skupnosti: razumevanje uvoženih idej, njihova kontekstualizacija in implementacija. V G. Meško, M. Pagon, B. Dobovšek, L. Jelušič, Z. Kanduč, A. Bučar Ručman in B. Tominc (ur.), *Izzivi sodobnega varstvoslovja* (str. 89–109). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Meško, G. in Lobnikar, B. (2005b). The contribution of local safety councils to local responsibility in crime prevention and provision of safety. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 28(2), 353–373.

- Meško, G. in Sotlar, A. (2012). Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih: Med ad hoc pristopi in na znanju temelječih preventivnih dejavnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.
- Meško, G., Fallshore, M. in Jevšek, A. (2007). Policija in strah pred kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.
- Meško, G., Šifrer, J. in Vošnjak, L. (2012). Punitivnost, viktimizacija in strah pred kriminaliteto pri študentih varstvoslovja – rezultati spletne ankete. *Varstvoslovje*, 14(1), 75–96.
- Mikulan, M. (2004). V skupnost usmerjeno policijsko delo – razkorak med teorijo in prakso. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 285–299). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. (2004). *Programu pobude skupnosti EQUAL 2004-2006 za Republiko Slovenijo*. Pridobljeno na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/equal_program04_06.pdf
- Ministrstvo za notranje zadeve [MNZ]. (2015). *Smernice za izdelavo občinskega programa varnosti*. Ljubljana: MNZ. Pridobljeno na http://www.mnz.gov.si/si/mnz_zasvas/obcinsko_redarstvo/
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota. (2012). *Poročilo o delu Policijske uprave Murska Sobota za leto 2011*. Murska Sobota: MNZ, Policija, PU MS. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/PUMS/PDF/Statistika/Porocilo-o-delu-PU-Murska-Sobota-za-leto-2011.pdf>
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota. (2013). *Poročilo o delu Policijske uprave Murska Sobota za leto 2012*. Murska Sobota: MNZ, Policija, PU MS. Pridobljeno na http://www.policija.si/images/stories/PUMS/PDF/Statistika/PUMS_Letno_porocilo_2012.pdf
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota. (2014). *Poročilo o delu Policijske uprave Murska Sobota za leto 2013*. Murska Sobota: MNZ, Policija, PU MS. Pridobljeno na http://www.policija.si/images/stories/PUMS/PDF/Statistika/PUMS_letnoporocilo2013.pdf
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota. (2015). *Letno poročilo o delu Policijske uprave Murska Sobota za leto 2014*. Murska Sobota: MNZ, Policija, PU MS. Pridobljeno na http://www.policija.si/images/stories/PUMS/PDF/Statistika/PUMS_LetnoPorocilo2014.pdf
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Murska Sobota. (2016). *Letno poročilo o delu policijske uprave Murska Sobota za leto 2015*. Murska Sobota: MNZ, Policija, PU MS. Pridobljeno na http://www.policija.si/images/stories/PUMS/PDF/Statistika/PUMS_LetnoPorocilo2015.pdf
- Mitar, M. (2008). *Primerjava izbranih pristopov za ocenjevanje varnosti sodobne družbe*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Modic, M., Lobnikar, B. in Dvojmoč, M. (2014). Policijska dejavnost v Sloveniji: Analiza procesov transformacije, pluralizacije in privatizacije. *Varstvoslovje*, 16(3), 217–241.
- Odlok o nadzoru izvajanja občinskih predpisov (2000). *Uradni list RS*, (4/00).
- Pagon, M. in Lobnikar, B. (2001). Ustanavljanje mestne policije: Odnos prebivalcev mesta Ljubljane do novih oblik organiziranja policijske dejavnosti. *Varstvoslovje*, 3(4), 233–246.

- Pagon, M. in Lobnikar, B. (2004). Preprečevanje kaznivih dejanj: možnosti in omejitve novih pristopov pri izvajanju policijske dejavnosti. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 245–259). Ljubljana: Inštitut pri Pravni fakulteti.
- Pečar, J. (1988). *Formalno nadzorstvo: Kriminološki in kriminalno politični pogledi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Pečar, J. (1991). *Neformalno nadzorstvo: Kriminološki in sociološki pogledi*. Radovljica: Didakta.
- Pečar, J. (1992). *Institucionalizirano nedržavno nadzorstvo*. Radovljica: Didakta.
- Pečar, J. (1994). Kriminaliteta in varnost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45(4), 337–345.
- Petković, B. (2003). Romi v Sloveniji – tujci za vedno? Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti, 2(2), 54–75.
- Policija. (2017). *Splošni pregled obravnavanih kaznivih dejanj po enotah, poglavjih, mesecih in zaključnih dokumentih iz letne zamrznjene evidence za območje PU Murska Sobota (PP Murska Sobota) in skupno obdobje* [neobjavljeno gradivo]. Ljubljana: Policija.
- Policija. (n. d.). *Policijske enote na območju Policijske uprave Murska Sobota*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/index.php/policijske-uprave/pu-murska-sobota/policijske-enote>
- Programska skupina: Varnost v lokalnih skupnostih. (n. d.). Pridobljeno na <https://www.fvv.um.si/ProgramskaSkupina/>
- Resolucija o dolgoročnem razvojnem programu policije do leta 2025 – »Kakovostna policija za varno Slovenijo« (ReDRPPol). (2015). *Uradni list RS*, (75/15).
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (ReNPPZK12-16). (2012). *Uradni list RS*, (83/12).
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2018–2022 (ReNPPZK18-22). (2017). [v pripravi]. Pridobljeno na <https://skupnostobcin.si/2017/07/osnutek-resolucije-o-nacionalnem-programu-preprecevanja-in-zatiranja-kriminalitete-za-obdobje-2018-2022/>
- Rudaš, D., Horvat, V., Horvat J. T., Horvat, D., Baranja, M. in Friškič, S. (2013). *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020: pregled stanja, vizije razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju*. Murska Sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.
- Sotlar, A. (2015). Reševanje varnostnih problemov – med nacionalno lokalno in človekovo varnostjo. V G. Meško (ur.), *Varnost v lokalni skupnosti: Zbornik prispevkov Prve nacionalne konference o varnosti v lokalni skupnosti* (str. 26–33). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Sotlar, A. (2016). Zagotavljanje varnosti v lokalnih skupnostih – med lokalno izraženimi potrebami in pričakovanji ter državno določenimi strategijami. V G. Meško, K. Eman, in U. Pirnat, (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih: Konferenčni zbornik* (str. 37–45). Maribor: Univerzitetna založba UM.
- Smolej, D. (2013). Preprečevanje kriminalitete z novo strategijo policijskega dela v skupnosti. V T. Pavšič Mrevlje in I. Areh (ur.), *Zbornik prispevkov: 14. slovenski dnevi varstvoslovja* (str. 1–10). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. Pridobljeno na http://www.fvv.uni-mb.si/DV2013/zbornik/policijska_dejavnost/Smolej.pdf

- Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (2014). *Občina Murska Sobota*. Pridobljeno na <http://www.stat.si/obcine/sl/2014/Municip/AbsoluteDataAll/108>
- Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (2017). *Prebivalstvo po starosti in spolu, občine, Slovenije, polletno*. Pridobljeno na <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>
- Szilvasi, M. (2017). Parallel claims for the human right to water: The case of Roma in Slovenia. V D. Archibugi in A. Emre Benli (ur.), *Claiming citizenship rights in Europe: Emerging challenges and political agents* (str. 148–167). Abingdon: Routledge.
- Šelih, A. (2004). Preprečevanje kriminalitete – razvoj in dileme. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 19–30). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Šumi, R., Lobnikar, B., Banutai, E. in Rančigaj, K. (2012). Integriteta policijskih vodij in njihova skrb za skupnost. *Varstvoslovje*, 14(1), 60–74.
- Tičar, B. (2015). Pravna ureditev varnosti na lokalni ravni. V G. Meško (ur.), *Varnost v lokalni skupnosti: Zbornik prispevkov Proe nacionalne konference o varnosti v lokalnih skupnostih* (str. 34–45). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Trojanowicz, R., Kappeler, V. E. in Gaines, L. K. (2002). *Community policing: A Contemporary perspective* (3rd ed.). Cincinnati: Anderson.
- Ustava Republike Slovenije [Ustava RS]. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/0647/13, 47/13, 75/16).
- Vlada Republike Slovenije [Vlada RS]. (2010). *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji – poročilo o izvajanju Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Vlada RS. Pridobljeno na http://www.un.gov.si/fileadmin/un.gov.si/pageuploads/7-10-POROCILO_o_položaju_romske_skupnosti_v_RS.pdf
- Vlada Republike Slovenije [Vlada RS]. (2017). *Nacionalni program ukrepov vlade republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021*. Ljubljana: Vlada RS. Pridobljeno na http://www.un.gov.si/fileadmin/un.gov.si/pageuploads/NPUR_2017_2021.pdf
- Vlaj, S. (2006). *Lokalna samouprava: Teorija in praksa*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.
- Vrtec Murska Sobota. (2015). *Predstavitev*. Pridobljeno na <http://www.vrtec-ms.si/enota/romano/o-enoti/predstavitev-21>
- Zadravec, J. (1991). Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji. *Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja*, (25), 78–91.
- Zakon o lokalni samoupravi (ZLS-UPB). (2007, 2008, 2009, 2010). *Uradni list RS*, (94/07, 76/08, 79/09, 51/10).
- Zakon o občinskem redarstvu (ZORed). (2006, 2017). *Uradni list RS*, (139/06, 9/17).
- Zakon o organiziranosti in delu v policiji (ZODPol). (2013, 2014, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (15/13, 11/14, 86/15, 77/16, 77/17).
- Zakon o romski skupnosti (ZRomS-1). (2007). *Uradni list RS*, (33/07).
- Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o občinskem redarstvu (ZORed-A). (2017). *Uradni list RS*, (9/17).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji [Predlog]. (21. 11. 2017). Pridobljeno na <https://skupnostobcin.si/2017/11/zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-zakona-o-romski-skupnosti-v-republiki-sloveniji/>

- Završnik, A. (2010). Tehnično nadzorovanje vsakodnevne življenja – postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 178–190.
- Žaberl, M. (2004). Vodja policijskega okoliša – slovenski policist za preventivo. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 271–284). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Žnidarič, B. (2006). Teoretična izhodišča sodobne varnostne paradigme. *Delo in varnost*, 51(5), 53–56.

O avtorjih:

Aljuška Petek, univerzitetna diplomirana varstvoslovka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, magistrska študentka računovodstva in revizije na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: aljuska.petek@student.um.si

Dr. Katja Eman, izredna profesorica za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Odziv sistema zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v urbanem okolju – študija primera Mestne občine Ljubljana

Katarina Lindič, Andrej Sotlar

Namen:

Namen prispevka je analizirati, kakšen naj bi bil odziv sistema zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v urbanem okolju. Za študijo primera je bila izbrana Ljubljana.

Metode:

Opravljen je bil podroben pregled literature glede značilnosti potresov, potresnega inženirstva ter zaščite in reševanja. Opravljeni so bili tudi intervjuji, razgovori in konzultacije s strokovnjaki s področja potresnega inženirstva ter zaščite in reševanja. Za potrebe študije primera so bili analizirani predpisi ter načrti zaščite in reševanja ob potresu za Mestno občino Ljubljana.

Ugotovitve:

Najučinkovitejši preventivni ukrep pred posledicami rušilnih potresov je ustrezna gradnja, ki temelji na doslednem spoštovanju gradbenih predpisov. Zaradi goste poseljenosti, velikega števila dnevnih migrantov in seizmičnih lastnosti spada Mestna občina Ljubljana med potresno najbolj ogrožena območja Slovenije. Mesto ima kvalitetno izdelane dokumente za zaščito in reševanje ob potresu, kljub vsemu pa Mestna občina Ljubljana sama ne bi zmogla izpeljati tako obsežne zaščitno-reševalne akcije, kot bi jo zahteval rušilni potres, zato bi potrebovala pomoč države, drugih občin in verjetno tudi mednarodno pomoč, kar ne nazadnje predvidevajo tudi načrti.

Omejitve raziskave:

Raziskava je omejena na proučevanje teoretičnih dognanj, načrtov in drugih dokumentov s področja zaščite in reševanja, na osnovi katerih je možno zgolj predvideti, kakšen bi bil odziv sistema zaščite in reševanja ob rušilnem potresu.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek obravnava tako potresno inženirstvo, ki je prvi pogoj za kakršnokoli zaščito pred potresom, kot načrtovanje zaščite in reševanja ob upoštevanju značilnosti rušilnih potresov in značilnosti potresne ogroženosti Mestne občine Ljubljana.

UDK: 614.8

Ključne besede: rušilni potresi, potresno inženirstvo, zaščita, reševanje in pomoč, Mestna občina Ljubljana

The Protection and Rescue System Response in a Case of Devastating Earthquake in the Urban Environment – A Case Study of the City of Ljubljana

Purpose:

The purpose of the paper is to analyse the response of the protection and rescue system in case of a devastating earthquake in urban environment. The city of Ljubljana was selected for the case study.

Methods:

A detailed literature overview on the characteristics of earthquakes, earthquake engineering and protection and rescue was carried out. Conversations and consultations with experts in earthquake engineering and protection and rescue were also conducted. For the purpose of the case study, the regulations and protection and rescue plans for the City of Ljubljana were analysed.

Findings:

The most effective preventive measure against the consequences of devastating earthquakes is adequate construction, based on strict compliance with building regulations. The city of Ljubljana belongs to the most vulnerable regions of Slovenia due to population density, large number of daily migrants and seismic characteristics. The city has well-designed documents for protection and rescue in the event of an earthquake. However, the city of Ljubljana would not be able to carry out such extensive protection and rescue operations as required by a devastating earthquake alone. It would need help of the state, other municipalities and probably international help as well, which is also predicted by plans.

Research Limitations:

The research is limited to the study of theoretical knowledge, plans and documents in the field of protection and rescue. This gives possibility only for predictions what the response of the protection and rescue system would be in the event of a devastating earthquake.

Originality/Value:

The article deals with earthquake engineering, which is a prerequisite for any protection from the earthquake, as well as the planning of protection and rescue taking into account both, the characteristics of devastating earthquakes and the characteristics of earthquake threats in Ljubljana municipality.

UDC: 614.8

Keywords: devastating earthquakes, earthquake engineering, protection, rescue and relief, Municipality of Ljubljana

1 UVOD

Določene naravne nesreče lahko pravočasno predvidimo, z dobrim načrtovanjem preprečimo hujše posledice in nanje hitro odgovorimo. Obstajajo pa naravne nesreče, ki jih je težje oz. nemogoče napovedati in nas vedno znova presenetijo. Mednje sodi tudi potres (Burnie, Coyne, Gilpin in Simons, 2008). Ker nas ta ne prizadene prav pogosto, se ljudje vse premalo zavedamo resnosti potresa in grožnje, ki jo predstavlja. Nekatera največja mesta na svetu, kot so Tokio, Mexico City, Los Angeles in San Francisco, so zgrajena na potresno zelo ogroženih območjih, kjer gradbeniki z izgradnjo razvejanih podzemnih železnic, zapleteno cestno infrastrukturo in vrtoglavo visokimi stolpniciami izzivajo naravo.

Seveda vsi potresi niso enako nevarni. V prispevku nas zanimajo predvsem veliki rušilni potresi, pri katerih je mogoče pričakovati veliko število ranjencev, smrtne žrtve in veliko gmotno škodo, kar je povezano predvsem z gostoto naseljenosti prizadetega območja in močjo samega potresa (Burnie et al., 2008). Ob takšnih dogodkih je pričakovati veliko stopnjo panike, prestrašenosti in zmede med ljudmi. Službam za zaščito, reševanje in pomoč bi delo oteževala tudi uničena infrastruktura, porušene ali delno porušene stavbe ter uničena cestišča, kar bi otežilo samo reševanje ponesrečencev iz stavb in urgentne prevoze. Nezanemarljive niso niti verižne nesreče, ki bi nastale zaradi potresa – požari, morebitne eksplozije zaradi uhajanja plina, plazovi, poplave, prometne nesreče zaradi uničene infrastrukture in druge nesreče (Vlada Republike Slovenije [Vlada RS], 2014).

Najhujše posledice so vedno tiste, ki se merijo v človeških žrtvah – ranjenih, pogrešanih in mrtvih. Da bi jih omilili, je treba delovati predvsem v dveh smereh. Najprej je tu kakovostna protipotresna gradnja, ki upošteva vse relevantne ugotovitve, zahteve in standarde potresnega inženirstva. Enako pomembno pa je imeti tudi vzpostavljen celovit sistem zaščite in reševanja. Oba vidika soočenja z rušilnimi potresi morata delovati usklajeno in z roko v roki, saj samo en ne bo kos nesreči in njenim posledicam.

Slovenija je od sredine 60-ih let 20. stoletja dalje sprejela standarde in predpise o protipotresni gradnji, vprašanje pa je, v kolikšni meri jih gradbinci vselej upoštevajo. Z vidika zaščite, reševanja in pomoči je namreč ključnega pomena, da se stavba ob potresu ne poruši in je reševalnim službam tako omogočen lažji dostop do poškodovancev ter hitrejše in učinkovitejše reševanje (Fajfar, 1995). Urbana okolja zaradi značilnosti gradnje (npr. koncentracija visokih stavb), goste naseljenosti in vsakodnevnih migracij, ki število ljudi na relativno majhnem prostoru še dodatno povečajo, predstavljajo velik zaščitno-reševalni izziv v primeru rušilnega potresa. Tudi Ljubljana, kot najbolj urbanizirano območje v Slovenji, leži na potresno ogroženem območju in je leta 1895 že doživela katastrofalni potres, ki je zahteval sedem človeških življenj in veliko gmotno škodo. Mesto ima še danes precej stavb, ki so bile zgrajene že pred omenjenim potresom in so bile v njem tudi poškodovane (Fajfar, 1995).

V članku smo na primeru Mestne občine Ljubljana analizirali, kako naj bi se odzvale službe za zaščito, reševanje in pomoč, pri tem pa smo proučili tudi samo potresno ogroženost mesta, glede na naravne (tektonske) danosti in protipotresno

kakovost stavb. Članek je zasnovan tako, da so najprej predstavljene osnovne značilnosti potresa kot naravne nesreče, dognanja potresnega inženirstva ter potresna ogroženost Slovenije in Ljubljane, čemur sledi študija primera odziva zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v Mestni občini Ljubljana (MOL) ob upoštevanju scenarijev, ki so za to predvideni tako v gradbeno-tehničnem kot tudi zaščitno-reševalnem smislu.

2 METODOLOŠKI PRISTOP

Glede na to, da nismo strokovnjaki za same potrese in potresno gradnjo, smo se najprej posvetili proučevanju značilnosti potresov, vključno s potresnim inženirstvom. V ta namen smo opravili pregled relevantne literature, predpisov in načrtov. Udeležili smo se vaj zaščite in reševanja, kjer smo opazovali pripravljenost različnih služb in organov za tako veliko akcijo, kot bi jo zahteval rušilni potres med delavnikom v samem centru mesta Ljubljana. Pri tem nas je zanimalo, kako bi potekalo vodenje, poveljevanje in poročanje ter koordinacija pristojnih služb. Zaradi nenadnosti rušilnega potresa je treba imeti dosledno izdelane akcijske načrte za vodenje v kriznih situacijah, zato smo podrobno analizirali Državni načrt zaščite in reševanja ob potresu (Vlada RS, 2014), Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) in Oceno ogroženosti Mestne občine Ljubljana zaradi potresa: za uporabo v sistemu zaščite, reševanja in pomoči MOL (Mestna občina Ljubljana, 2015b).

V res veliko pomoč so nam bili razgovori in posveti s strokovnjaki s področja gradbeništva ter zaščite in reševanja, kar je bilo zelo pomembno, saj nam je predvsem protipotresno gradbeništvo predstavljalo neznano stroko. Stik smo navezali z Gasilsko brigado Ljubljana (GBL), Upravo RS za zaščito in reševanje (URSZR), Zavodom za gradbeništvo in Oddelkom za zaščito, reševanje in civilno obrambo Mestne občine Ljubljana (OZRCO MOL). Iz GBL in URSZR so nas napotili na OZRCO MOL, kjer so nam strokovnjaki pomagali razjasniti določene nejasnosti, na katere smo naleteli pri pisanju teoretičnega dela. Prav tako se je na našo prošnjo za sodelovanje odzvala predstavnica Zavoda za gradbeništvo. S kombinacijo študija literature, predpisov, načrtov in razgovorov s strokovnjaki smo poskušali analizirati odziv sistema zaščite in reševanja v primeru rušilnega potresa v Ljubljani, pri čemer velja opozoriti, da gre zgolj za predvidevanja, ki temeljijo na podatkih o potresni ogroženosti, simulacijah posledic potresa glede na potresno odpornost stavb in pričakovani izvedbi načrtov zaščite in reševanja.¹

3 ŠTUDIJA PRIMERA – MESTNA OBČINA LJUBLJANA

3.1 Potresi, potresno inženirstvo in potresna ogroženost

3.1.1 Glavne značilnosti potresov

Potrese uvrščamo med naravne nesreče, ki prizadenejo ljudi fizično, psihično, socialno in gospodarsko (Nott, 2010). Opredelimo jih lahko kot dogodek ali

¹ Članek se opira na nekatere podatke in ugotovitve magistrske naloge z naslovom *Krizno upravljanje v primeru rušilnega potresa v Mestni občini Ljubljana*, ki jo je soavtorica članka leta 2017 zagovarjala na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru.

vrsto dogodkov, ki jih povzročijo nenadzorovane naravne sile, zaradi katerih so ogrožena življenja in zdravje ljudi, živali ter premoženje. Naravne nesreče povzročijo škodo v tolikšnem obsegu, da je za nadzor in obvladovanje situacije treba uporabiti posebne ukrepe, sile in sredstva, saj redni ukrepi ne zadostujejo (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami [ZVNDN-UPB1], 2006).

Znanstveniki potrese opredelijo kot stresljaje Zemljine skorje. Glavni značilnosti potresa sta predvsem velika rušilna moč in kratkotrajnost. Potresi nastanejo ob nenadnem večjem premiku gmot, ki povzročijo vibracije kamnin v tektonsko neustaljenih območjih. Z notranjimi premiki se poskušajo izravnati tektonske napetosti in s tem povzročajo tresljaje, ki se širijo kot potresni oz. seizmični valovi (Fajfar, 1995; Newson, 1998; Robinson, 2002). Tresljaji izhajajo iz potresnega žarišča oz. hipocentra v Zemljini notranjosti in se v obliki valov širijo po notranjosti Zemlje in njeni površini. Navpično nad žariščem potresa, na Zemljinem površju leži točka, ki jo imenujemo epicenter oz. nadžarišče potresa. Na tem območju so učinki potresnih valov najmočnejši (Benedičič, 2001). Največ potresov se zgodi na robovih tektonskih plošč – t. i. tektonski potresi, ki so tudi najpogostejša vrsta potresov na Zemlji (Bolt, 1988). Nastanejo zaradi sproščanja napetosti, povezane s tektonskimi pritiski. Pogosto do celotne sprostitve ne pride naenkrat, ampak sledi cela vrsta potresnih sunkov, ki se po času in moči glede na najmočnejši sunek delijo na predpotresne sunke, glavni sunek ter popotresne sunke (Benedičič, 2001). Ljudem so najbolj nevarni ravno tektonski potresi.

Z magnitudo potresa opredelimo velikostno stopnjo potresa (sproščeno energijo), ki jo izračunamo s pomočjo instrumentalnega zapisa nihanja tal. Vsak potres ima lahko le eno vrednost magnitude. Teoretično magnituda nima ne spodnje ne zgornje meje, v praksi se konča pri 9. stopnji (Tasič in Vidrih, 2006). Magnitudna lestvica je logaritmično razporejena (primer: tresljaji pri potresu z magnitudo 8 so 10-krat močnejši od tistih pri potresu z magnitudo 7 in kar 100-krat močnejši od tresljajev pri potresu z magnitudo 6).

Intenzitetna lestvica potresa je zasnovana na opisnih učinkih potresa na površju, kot so poškodbe in rušenje zgradb, mostov in drugih gradbenih objektov, razpoke v zemlji, sprememba vodotokov, reakcije prebivalstva, morebitna panika. Intenziteta je največja v epicentru in se zmanjšuje s povečanjem razdalje od epicentra (Bubnov, 1996). Potres ima lahko v osnovi samo eno magnitudo, vendar ima lahko več različnih intenzitet. Le-ta je odvisna od območja, kjer se potres zgodi – obljudeno ali neobljudeno območje. Zato je potres z magnitudo 6. stopnje v močno naseljenem območju bolj uničujoč kot tisti z magnitudo 8. stopnje v nenaseljenem kraju (Robinson, 2002). V Sloveniji je v uporabi 12-stopenjska Evropska potresna lestvica EMS (angl. *European Macroseismic Scale*), ki upošteva nove načine gradnje in materiale ter natančneje določa učinke potresov na visoke zgradbe. Ta lestvica se uporablja tako v seizmologiji kot v gradbeništvu (Agencija RS za okolje [ARSO], n. d.).

3.1.2 Potresno inženirstvo

Največ žrtev med potresom povzroči rušenje objektov zaradi njihove nepravilne gradnje. Najučinkovitejša preventivna ukrepa pred katastrofalnimi posledicami

rušilnih potresov² sta zato protipotresna gradnja in izvajanje strožjih gradbenih predpisov oz. standardov (Burnie et al., 2008). Naloga potresnega inženirstva je izdelava novih, izpopolnjenih predpisov za gradnjo na potresnih območjih, na osnovi katerih bodo grajeni objekti, ki bodo zagotavljali potresno varnost (Bubnov, 1996). Postopki, v danes uporabljenih predpisih, so nastali predvsem z dolgoletnim opazovanjem obnašanja konstrukcij med hujšimi potresi (Fajfar, Fischinger in Beg, 2009). Strokovnjaki s potresno odporno gradnjo poskušajo konstrukcijam zagotoviti nosilnost,³ duktilnost⁴ in togost, ki so večje od zahtev pričakovanega potresa. Namen takšne gradnje je zaščititi človeška življenja, omejiti škodo v primeru potresa in zagotoviti funkcionalnost uporabe konstrukcij objektov civilne zaščite v času po potresu (Fajfar et al., 2009).

Po potresnem standardu EC8⁵ stavbe razvrstimo v različne skupine glede na faktor pomembnosti. Običajne stanovanjske hiše imajo najnižji faktor pomembnosti. V višji razred pomembnosti spadajo stavbe, ki bi v primeru porušitve imele hujše posledice (šole, vrtci, dvorane za srečanja, kulturne ustanove in drugo). V najvišji razred spadajo bolnišnice, gasilske ustanove, elektrarne in druge ustanove, ki so pomembne za izvajanje nalog zaščite in reševanja. Njihov konstrukcijski sistem mora imeti zadostno nosilnost in togost, saj morajo ob potresu le-te ohraniti svojo funkcionalnost (Fajfar et al., 2009). Težava je zagotoviti varnost v starejših stavbah, ki niso bile grajene po današnjih standardih. To velja še posebej za objekte, kjer je večje število ljudi oz. bi rušenje takšnega objekta imelo katastrofalne posledice (Ministrstvo za obrambo RS, Uprava RS za zaščito in reševanje, 2013). Za potresno odpornost gradbenih konstrukcij je izrednega pomena njihova zasnova, ki teži k enostavnim in simetričnim konstrukcijam, k ustrezni povezavi nosilnih elementov z medetažnimi ploščami ali drugimi konstrukcijami ter k ustreznemu temeljenju. Konstrukcija mora biti zato projektirana tako, da ne pride do lokalne ali globalne porušitve (Fajfar et al., 2009).

V Sloveniji so začeli uporabljati nove, strožje predpise za gradnjo na potresnih območjih že v letu 1963. Jugoslovansko strokovno javnost je predramil šele potres julija 1963 v Skopju (Bubnov, 1996). Po osamosvojitvi Republike Slovenije se trendi razvoja potresnega inženirstva niso spreminjali. Društvo za potresno inženirstvo Slovenije se je aktivno angažiralo pri uvajanju evropskega predpisa EC8 pri gradnji na potresnih območjih (Vidrih et al., 2006). Karta potresne ogroženosti uvršča celotno Slovenijo pod potresno nevarno območje, zato se tudi EC8 uporablja na območju celotne države (Fajfar et al., 2009).

Po EC8 obstaja 5 standardnih tipov tal A, B, C, D in E ter dva nestandardna tipa tal S_1 in S_2 . Od tipa tal je odvisna stopnja potresnega vpliva. Razlika med njimi je predvsem v njihovi togosti – slabšanje kakovosti tal povečuje njihov

2 *Evropska potresna lestvica EMS za rušilni potres določa stopnjo intenzitete IX ali več. Lestvica EMS za IX. stopnjo intenzitete predvideva, da bo ljudi ob rušilnem potresu zajela splošna panika. Veliko slabo grajenih stavb bo porušeni, prav tako bodo težke poškodbe utrpele tudi dobro grajene stavbe. Pričakovati je predvsem porušitve sten in delne porušitve zgradb (Mestna občina Ljubljana, 2015b).*

3 *Nosilnost je definirana kot največja obtežba, ki jo določena konstrukcija lahko prenese (Fajfar, 1995).*

4 *Duktilnost je definirana kot sposobnost deformiranja v neelastičnem področju – deformacije konstrukcije in njenih sestavnih delov (Fajfar, 1995).*

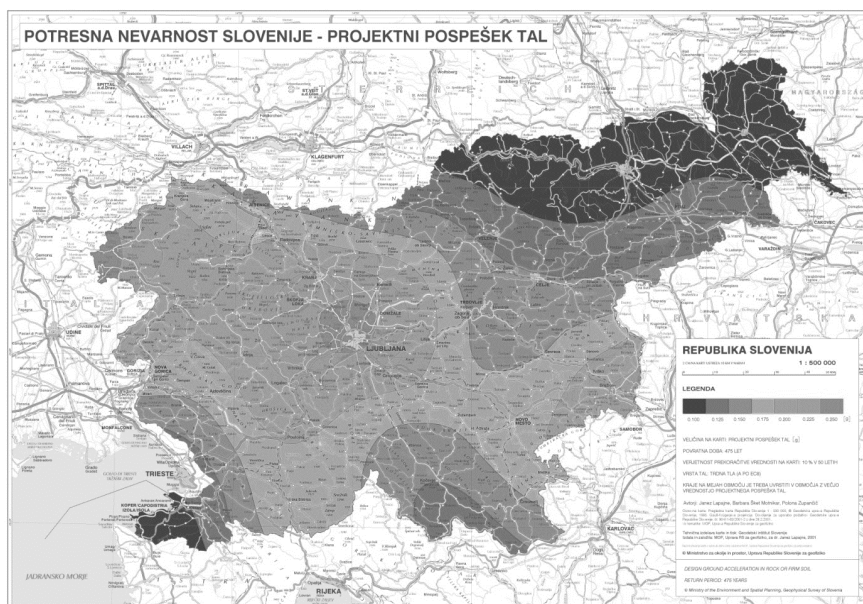
5 *EUROCODE 8 – gradbeni predpis.*

nihačni čas. Pri standardnih tleh ni treba izvajati posebnih raziskav vpliva tal. Pri nestandardnih tleh je treba preračunati stopnjo potresnega vpliva s posebnimi študijami. S_1 so tla s plastmi mehke gline/melja, so izredno plastična in imajo veliko vsebovanost vode. Tla tipa S_2 pa so podvržena likvefakciji⁶ (Fajfar et al., 2009).

3.1.3 Ocenjevanje potresne ogroženosti – od lastnosti tal do gradbenih lastnosti in mikrolokacij stavb

V Sloveniji sta v uporabi dve karti za ugotavljanje potresne ogroženosti države. Prva je karta projektnega pospeška tal (slika 1) za povratno dobo 475 let,⁷ ki je izdelana v skladu z zahtevami evropskega standarda EC8 in se uporablja za projektiranje potresno odpornih konstrukcij (Ministrstvo za obrambo RS, Uprava RS za zaščito in reševanje, 2013).

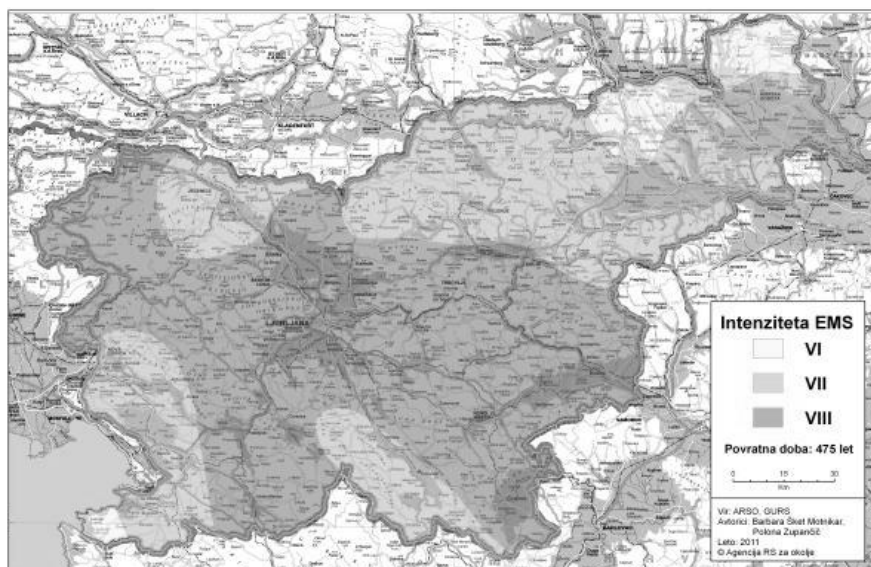
Slika 1:
Potresna
nevarnost
Slovenije
– projektni
pospešek tal
(Vir: ARSO, n.
d.)

Druga karta je karta intenzitete (EMS-98) za uporabo v sistemu zaščite in reševanja (slika 2) za povratno dobo 475 let, ki jo je leta 2011 izdelala Agencija RS za okolje.

⁶ Likvefakcija oz. utekočinjenje tal se pojavi zaradi potresnega valovanja. Na videz trdna kamnina se začne obnašati kot glina ali živi pesek. Takšen ekstremni učinek ob potresu nastane zaradi pomanjkanja oz. odsotnosti mulja ali ilovice v tovrstnih tleh. Kamnina postane gosta brozga in zato hiše, avtomobili in ostala infrastruktura preprosto potonejo vanjo (Bryant, 2005; Newson, 1998; Nott, 2010).

⁷ Povratna doba predstavlja povprečen čas med dvema potresoma.

Slika 2:
Intenziteta
(EMS-98) za
uporabo v
sistemu zaščite
in reševanja
(Vir: ARSO, n.
d.)

Po izračunih strokovnjakov pri obeh kartah obstaja 90-odstotna verjetnost, da vrednosti na kartah v 50 letih ne bodo presežene (Ministrstvo za obrambo RS, Uprava RS za zaščito in reševanje, 2013).

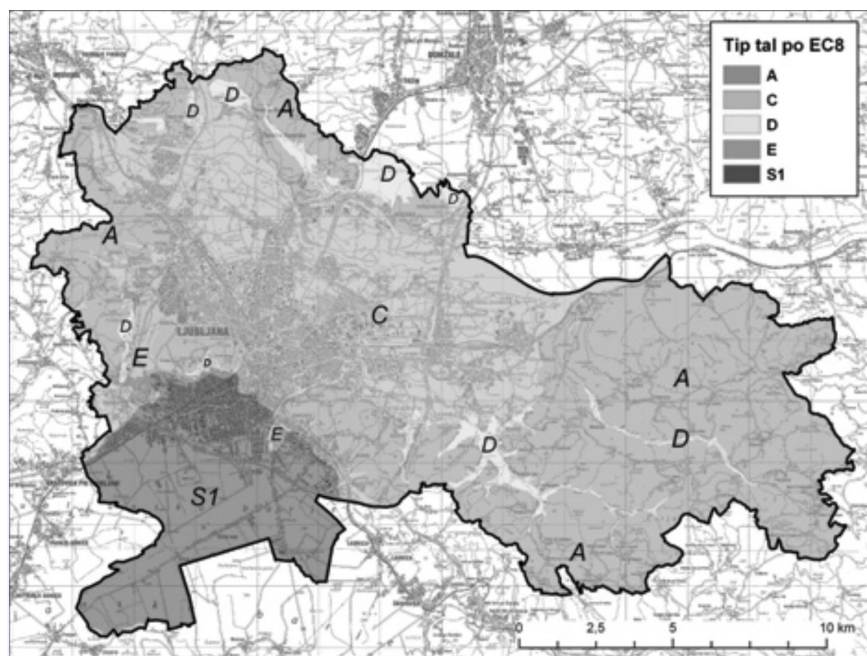
Slovenija je država s srednjo potresno ogroženostjo.⁸ Kljub potresom z manjšo magnitudo, zaradi plitkih žarišč, le-ti povzročijo večjo škodo. V Sloveniji izstopajo tri območja z višjo potresno nevarnostjo (slika 1): območje zahodne Slovenije, kjer so se tla v preteklosti že večkrat hudo zatresla, območje Ljubljane in okolice, kjer so pogosti šibkejši potresi, a tudi močnejši potresi niso redkost, ter območje Brežic, kjer je mogoče zaznati pogoste šibkejše potrese (Vlada RS, 2014). Občasno lahko pričakujemo tudi bolj ali manj izrazite vplive zunanjih potresov – v Furlaniji, avstrijski Koroški, Podravini na Hrvaškem in drugje (Ribarič, 1994). V Sloveniji živi na potresnem območju z intenziteto VIII po EMS okoli 1.020.000 prebivalcev (53 %), na območju intenzitete VII po EMS okoli 697.000 prebivalcev (36,2%) in 209.000 prebivalcev (11 %) na območju VI po EMS (Vlada RS, 2014).

Kot potresno najbolj ogroženo v Sloveniji velja prav ljubljansko območje z veliko starih in potresno neodporno grajenih stanovanj. Tudi koncentracija prebivalstva je tu najvišja z veliko dnevnih migracij. Največ poškodovanih in žrtev je pričakovati v dopoldanskem času, kjer je največja koncentracija ljudi v šolah, vrtcih in na delovnih mestih (Ministrstvo za obrambo RS, Uprava RS za zaščito in reševanje, 2013).

Učinek potresa na določenem območju je odvisen od žariščnih dejavnikov potresa ter regionalne in lokalne geološke zgradbe. Slika 3 prikazuje vrsto tal po EC8 v MOL.

⁸ Potresna ogroženost predstavlja pričakovane družbene in ekonomske posledice potresa. Odvisna je od potresne nevarnosti oz. odpornosti stavb in gostote naseljenosti. Ločimo ogroženosti ljudi (ranjeni, smrtne žrtve, brez prebivališča), objektov (porušeni in poškodovani), dejavnosti oz. storitev (težave v delovanju – zdravstvo, voda, kanalizacija, ceste, šole) in gospodarstva (Lutman et al., 2014).

Slika 3:
Vrsta tal po EC8
na območju
Mestne občine
Ljubljana (Vir:
ARSO, n. d.)

Gre za pet območij z različnimi vrstami tal (A, C, D, E in S_1). Najugodnejši je tip tal A (trdna podlaga), manj ugoden je tip tal E, kjer je potresno gibanje tal odvisno predvsem od debeline in kvalitete mehkejšega sloja zemljine (5–20 m) na trdi, skalnati podlagi. Najslabši tip tal v MOL je tip tal S_1 (gline z veliko vsebnostjo vode) (Fajfar et al., 2009; Mestna občina Ljubljana, 2015b).

V primeru rušilnega potresa bodo v MOL najhujše prizadeta območja Ljubljanskega barja – Mestni log, Trnovo, Vič, Rožna dolina, Rakova jelša, Brdo, Vrhovci in druga območja, ki imajo tip tal S_1 in E. Nekoliko manjše učinke potresa bodo čutili na območju Ljubljanskega polja in njegovem obrobju v Tomačevem, Jaršah, Bežigradu, Savljah, Brodu, Mostah, Fužinah, Vevčah in drugih območjih, ki imajo tip tal D, A in C (Zupančič, 2013).

Na območju MOL sta v veljavi tudi Karta potresne mikrorajonizacije pospeška tal MOL, ki se uporablja predvsem pri gradnji objektov, in Intenzitetna karta potresne mikrorajonizacije MOL. Skupaj z ostalimi kartami potresne ogroženosti predstavljata osnovo za delovanje sistema zaštite in reševanja, glede predvidevanja ukrepov in dejanj neposredno po potresu (Zupančič, 2013).

Pri naši razpravi ne moremo mimo ugotovitev projekta POTROG, s katerim so želeli pridobiti ustrezne podlage in orodja o potresni ogroženosti, ki bodo Civilni zaščiti služila kot pomoč pri vsestranski pripravljenosti na potres ter hkrati pomagala izboljšati posameznikovo pripravljenost na potres (izobraževanje prebivalstva, usposabljanje organov zaštite, reševanja in pomoči ter upravnih organov na državni in lokalni ravni, z ažuriranimi akcijskimi načrti za različne dejavnosti).⁹ Pri projektu so sodelovali strokovnjaki z Zavoda za gradbeništvo

⁹ Na projekt nas je napotil Julij Jeraj iz Štaba Civilne zaštite Mestne občine Ljubljana.

Slovenije (ZAG), Urada za seizmologijo in geologijo ARSO ter Inštituta za vodarstvo (IVZ). K sodelovanju so bili povabljeni predstavniki ministrstev in občin, ki ležijo na potresno ogroženih območjih (občine z več kot 10.000 prebivalci), ki so strokovnjakom pripravili seznam 10–15 stavb za ocenjevanje potresne ogroženosti. Omenjeni seznam stavb je pripravila tudi Mestna občina Ljubljana. V celotnem projektu je bilo individualno ocenjenih 155 stavb, ki ležijo na potresno ogroženem območju (večina stavb je iz MOL). Pridobljeni podatki vsebujejo splošne podatke o objektu, njegovi lokaciji in geološko-seizmološke lastnosti lokacije, podatke o konstrukciji objekta, ocene potresne odpornosti in ranljivosti. Podatki so združeni v bazi ZAG, ki je povezana z Registrom nepremičnin (REN) in s Centralnim registrom prebivalstva (CRP). Glede na rezultate raziskave lahko največje potrese pričakujemo na območjih s projektnim pospeškom tal 0,225 g, kamor spada tudi večji del območja MOL (Lutman et al., 2013).

V okviru projekta je bilo ugotovljeno, da so najbolj ranljive starejše stavbe z zidano nosilno konstrukcijo in starejše armiranobetonske stavbe, pri katerih niso bili dosledno upoštevani predpisi o protipotresni gradnji. Po mnenju strokovnjakov so pri starejših objektih bistvene pomanjkljivosti: šibkejša enotlorisna smer, velike mase v zgornjih nadstropjih, starejši zidovi, ki so zidani s šibko apneno malto in imajo nizko trdnost, zidovi brez ustreznih vezi ter neprimerne rekonstrukcije poškodovanih nosilnih konstrukcij. Parametri, s katerimi so merili potresno odpornost stavb, so: material, iz katerega je zgrajena navpična nosilna konstrukcija (zidovi, stebri, stene), število nadstropij in leto izgradnje (obdobja, definirana glede na spremembe predpisov oz. naravne pojave). Po pridobljenih individualnih ocenah o posameznih stavbah so strokovnjaki ugotovili pozitivne korelacije med določenimi lastnostmi objekta in potresno odpornostjo. Ugotovljene pozitivne korelacije so bile tudi osnova za razširitev baze individualnih ocen z uporabo metode razpršenosti na celotno populacijo. Na osnovi pridobljenih podatkov Centralnega registra prebivalstva in podatkov o potresni odpornosti stavb so v okviru projekta izdelali model potresne ogroženosti prebivalstva za nočni scenarij s predpostavko, da se ljudje ponoči nahajajo na naslovu svojega stalnega prebivališča (Lutman et al., 2013).

ZAG je v letih 2001–2010 s svojimi metodami izdelal ocene potresne ogroženosti številnih stavb v Mestni občini Ljubljana. Ocenjene so bile »stavbe ožjega mestnega jedra in drugih starejših karejev, stavbe zdravstvenih domov, stavbe gasilskih domov, šolske stavbe in vrtci, skupine stanovanjskih stavb in stavbe javnih podjetij MOL« (Lutman et al., 2013, str. 12). Pri izbranih stavbah so pregledali razpoložljivo tehnično dokumentacijo, opravili vizualne preglede stavb ter nato računsko ocenili njihovo potresno odpornost. Pridobili so ocene potresne odpornosti 626 stavb. S projektom POTROG so omenjeno bazo ocen še nekoliko povečali (648) – zaradi enakih stavb in stavb z več naslovi ima baza v resnici 1.082 vnosov za MOL. Ocenjene stavbe se razlikujejo glede na nosilno konstrukcijo (zidane, armiranobetonske, kombinirane, jeklene, lesene) in glede na število etaž (večetažne (bloki) in enoetažne (stanovanjske) stavbe). V MOL je po podatkih iz baze REN 36.993 nestanovanjskih in 35.173 stanovanjskih stavb¹⁰ (Lutman et al., 2013).

¹⁰ V oceni ogroženosti Mestne občine Ljubljana zaradi potresa je zabeleženo, da ima MOL 35.735 nestanovanjskih in 35.757 stanovanjskih stavb.

V nadaljevanju navajamo seznam individualno ocenjenih stavb MOL v okviru projekta POTROG. Vse stavbe se nahajajo na območju tipa tal C, z izjemo Zavoda za slepo in slabovidno mladino, ki leži na območju tipa tal S₁. Stavbe, ki so bile predlagane s strani MOL in ministrstev, so: »Športna dvorana Kodeljevo – dvoranski del, Gospodarsko razstavišče – hala A2-kocka, Gospodarsko razstavišče – Hala B – marmornata, stanovanjske stolpnice Hudovernikova ulica 2, 4, 8, 13 in Streliška Ulica 37/a, stanovanjska stolpnica Štefanova ulica 15, stanovanjski stolpnici Rozmanova ulica 2, Hrvatski trg 2, stanovanjski stolpnici Cigaletova ulica 8, Pražakova ulica 6, stanovanjske stolpnice Streliška ulica 1, 3, 5, stanovanjski stolpnici Sketova ulica 6, Grablovičeva ulica 32, UKC – reševalna postaja ter glavni posteljni objekt – stranska stavba in osrednja stavba, stara travmatološka klinika – starejša in novejša stavba, bolnica dr. Petra Držaja – severna stavba, Gastroenterološka klinika, sodišče v Ljubljani – glavno poslopje in velika razpravna dvorana, Upravno-poslovni objekt – prečni in vezni trakt, nastanitvena stavba v vojašnici Edvarda Peperka, upravni stavbi Vojkova 59 in 61 ter Zavod za slepo in slabovidno mladino – dijaški dom.« (Lutman et al., 2013, str. 122) Med individualno ocenjenimi stavbami v Ljubljani se je med potresno najranljivejše uvrstilo 15 nearmiranih zidanih in betonskih stolpnic z do 12 nadstropij, ki so bile zgrajene med letoma 1959 in 1965. Med ranljivejšimi so tudi nekateri šolski in zdravstveni objekti ter objekti, v katerih delujejo nekatere enote sistema zaščite, reševanja in pomoči (ZRP) – civilna zaščita, reševalna in bolnišnična dejavnost, gasilska dejavnost (Lutman et al., 2013).

Vodja projekta POTROG M. Lutman (osebni intervju, 11. 11. 2016) nam je glede pridobivanja podatkov o poškodovanosti stavb in prebivalstva svetovala uporabo Spletne aplikacije za hitri odziv (<http://potrog.vokas.si/>), ki je bila narejena v okviru projekta POTROG in prikazuje simulacijo poškodovanosti stavb in prebivalstva na območju celotne države in po posameznih občinah. Baze podatkov, ki jih aplikacija uporablja za prikaz statističnih podatkov in vizualne slike razsežnosti potresa, strokovnjaki neprestano posodablajo. V aplikaciji lahko izberemo poljubno stopnjo splošne – generalne intenzitete in območje žarišča potresa. Le-ta nato predvidi število poškodovanih ljudi in stavb ter pri tem upošteva tudi vpliv lokalnih intenzitet. Omenjeno aplikacijo smo uporabili tudi za prikaz razsežnosti potresa v MOL, statistični podatki so navedeni v nadaljevanju.

M. Lutman (osebni intervju, 15. 3. 2017) nam je povedala, da so s sodelavci že nadgradili projekt POTROG s projektom POTROG 2, ki se je zaključil v letu 2016. Projekt je v bistvu nadgradnja sistema za določanje potresne ogroženosti in odzivnosti za potrebe ZRP v Sloveniji. Trenutno je v teku projekt POTROG 3 (2017–2018). V okviru zadnjega projekta je bil postavljen tudi Portal POTROG (<http://potrog2.vokas.si/>), ki je nadgradnja že omenjene Spletne aplikacije za hitri odziv. V sklopu posodobljenega portala so bile vzpostavljene naslednje baze: Ocena posledic potresa, Oцени svojo stavbo, Baza individualno ocenjenih stavb ter še dve aplikaciji za potrebe Uprave RS za zaščito in reševanje (URSZR).

3.2 Delovanje sistema zaščite, reševanja in pomoči ob potresu v Mestni občini Ljubljana

3.2.1 Državni načrt zaščite in reševanja ob potresu – temeljni koncept

Preden se posvetimo načrtovanemu odzivu sistema ZRP v MOL, je treba poudariti, da je Slovenija relativno majhna država, zato že malo večji potres zahteva usklajeno delovanje tako državnih kot regionalnih in lokalnih organov, služb, sil in sredstev za ZRP. Zato ne preseneča, da je Vlada RS (2014) sprejela Državni načrt zaščite in reševanja ob potresu, ki ga vseskozi dopolnjuje. Namen zaščite in reševanja ob potresu je zagotoviti osnovne pogoje za življenje, nujno zdravstveno oskrbo, nastanitev, oskrbo s pitno vodo, hrano in zdravili, oskrbo z električno energijo ter zagotavljanje nujnih prometnih povezav in komunalne infrastrukture. Varstvo pred potresom zagotavljajo posamezniki v okviru svojih sposobnosti, prostovoljci različnih društev ali nevladnih organizacij, javne reševalne službe ter podjetja, zavodi in druge organizacije s področja zaščite in reševanja ter posamezne občine in državni organi (Vlada RS, 2014).

Skladno z Državnim načrtom zaščite in reševanja ob potresu koncept izvedbe zaščite, reševanja in pomoči (ZRP) ob rušilnem potresu zajema naslednje aktivnosti: obveščanje; aktiviranje sil ZRP; oceno situacije; določitev zaščitnih ukrepov in njihovo posredovanje prizadetim občinam; izvajanje ZRP, pripravo informacij za javnost; oceno poškodovanosti in prilagajanje aktivnosti nastalim razmeram (Vlada RS, 2014).

Urad za seizmologijo (ARSO) ob vsakem zaznanem potresu obvesti Center za obveščanje RS (CORS), Urad Vlade RS za informiranje (UVI) in Slovensko tiskovno agencijo (STA). Obvestilo vsebuje podatke o času nastanka in žarišču potresa, oceno o magnitudi in intenziteti potresa ter podatke o območju, ki ga je prizadel potres. CORS nadalje o rušilnem potresu obvesti »regijske centre za obveščanje (ReCO), poveljnika CZ RS, generalnega direktorja URSZR (namestnika CZ RS), OKC GPU, Nacionalni center za krizno upravljanje (NCKU), Poveljniški center (POVC), Urad Vlade RS za informiranje (UVI), ministre in predstojnike vladnih organov in služb, ki imajo zadolžitve po državnem načrtu, organizacije državnega pomena (ELES, Telekom, SŽ, DARS, Pošta Slovenije in druge) ter kontaktne organe drugih držav in mednarodnih organizacij« (Vlada RS, 2014, str. 21).

Z aktiviranjem kot naslednjo fazo izvajanja ZRP se začnejo izvajati postopki, s katerimi se vpokličejo in organizirano vključijo v izvajanje ZRP tudi sile in sredstva za izvajanje ZRP (ZVNDN-UPB1, 2006). Po prejemu prvih obvestil o posledicah rušilnega potresa ter predvidevanju možnega nadaljnjega razvoja dogodkov ima poveljnik CZ RS možnost aktivirati strokovne in operativne državne organe s področja zaščite in reševanja ter uporabiti državne sile za ZRP, ki so podrobneje opredeljene v naslednjem poglavju (Vlada RS, 2014).

Z oceno situacije po potresu ugotovimo stanje poškodovanih zgradb v potresu in ocenimo, kolikim prebivalcem je treba zagotoviti začasno prebivališče (Vlada RS, 2014).

Ukrepi zaščite in reševanja po potresu zajemajo ureditev prostora in naselij za potrebe izvajanja zaščite in reševanja z namenom zmanjšanja škodljivih vplivov

naravne nesreče, evakuacijo ogroženih prebivalcev, sprejem in oskrbo ogroženih prebivalcev, radiološko, kemijsko in biološko zaščito in zaščito kulturne dediščine (ZVNDN-UPB1, 2006).

Urad Vlade RS za komuniciranje je odgovoren za pripravo sporočil za javnost, pripravo novinarskih konferenc ter navezovanje stikov s tujimi mediji in novinarji (Vlada RS, 2014). Javnost o stanju po potresu obvešča s pisnimi obvestili, z intervjuji na mestu nesreče in preko tiskovnih konferenc (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Na podlagi pregledanega stanja na terenu Komisija za oceno škode izda oceno poškodovanosti in uporabnosti zgradb in razvrsti stavbe na uporabne, začasno neuporabne in neuporabne. Namen tega je pridobiti hitro oceno stanja in posledično oceno potrebne pomoči in opozoriti prebivalce na nevarnosti, ki jih predstavljajo poškodovane stavbe. Pri ocenjevanju imajo prednost zgradbe, pomembne za dejavnosti ZRP (gasilski zavodi, komunikacijski centri, policijske postaje...) (Vlada RS, 2014).

3.2.2 Službe, ki sodelujejo v sistemu zaščite, reševanja in pomoči na ravni MOL

Na ravni MOL v sistemu ZRP delujejo številne organizacije – enote civilne zaščite, poklicne organizacije in prostovoljne organizacije, ki so prikazane v tabeli 1.

Tabela 1: Sile zaščite, reševanja in pomoči na občinski ravni z določenimi modifikacijami glede na Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu

POKLICNE OGRAZIZACIJE	PROSTOVOLJNE OGRAZIZACIJE	ENOTE CIVILNE ZAŠČITE
Poklicne gasilske enote	Prostovoljne gasilske enote	Enote za hitre intervencije
Javna zdravstvena služba	Gorska reševalna služba	Enote za prvo pomoč
Službe socialnega varstva	Jamarska reševalna služba	Enote za veterinarsko pomoč
Gospodarske javne službe	Kinološka zveza	Tehnično reševalne enote
Policija, Slovenska vojska	Taborniki, skavti	Službe za podporo
Druge organizacije	Enote radioamaterjev	Informacijski centri
	Rdeči križ, Slovenski Karitas	Logistični centri

(Vir: URSZR, 2014; Mestna občina Ljubljana, 2015a)

Gasilstvo je najbolj množična sila v sistemu zaščite in reševanja. Njene naloge opravljajo prostovoljna gasilska društva in njihove enote ter gasilske zveze in poklicne gasilske enote (javni zavodi, režijski obrati ali druge organizacijske oblike) (URSZR, 2014). Javno gasilsko službo Mestne občine Ljubljana sestavljajo poklicna Gasilska brigada Ljubljana (GBL) in 35 prostovoljnih gasilskih enot. GBL je osrednja gasilska enota, namenjena prvemu posredovanju na celotnem območju MOL. Prostovoljne gasilske enote so organizirane v sektorjih s svojim območjem delovanja. GBL je organizirana tako, da je sposobna izvoziti na intervencijo v eni minuti od prejema obvestila o nesreči. Opremljena in usposobljena je za izvajanje reševanja ob različnih nesrečah na visoki ravni. Od vseh prostovoljnih gasilskih enot se pričakuje, da so organizirane, opremljene in usposobljene za osnovno reševanje ob potresu in preskrbo s požarno vodo (Gasilska brigada Ljubljana, n. d.). V primeru potresa je izredno pomembno reševanje ob porušitvah. Poznamo tri ravni – osnovno, srednje in težko reševanje. Osnovno reševanje ob porušitvah lahko izvedejo vse gasilske enote, srednjo raven reševanja GBL in GD Rudnik, za

težje reševanje je usposobljena samo GBL. Tehnično reševanje se deli na vleko in dvig bremen – za obe vrsti je usposobljenih po 8 različnih društev. Zavarovanje objektov pred porušitvijo izvaja GBL, reševanje iz globin in višin pa GBL in PGD Ježica (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Služba nujne medicinske pomoči (NMP) je del javne zdravstvene službe in je organizirana za zagotavljanje neprekinjene nujne medicinske pomoči poškodovanim in obolelim osebam na območju Republike Slovenije. Služba NMP omogoča tudi prevoze z reševalnimi vozili, prevoze z reševalnimi vozili z opremo za reanimacijo in helikopterske prevoze za nujno helikoptersko medicinsko pomoč s posadkami Policije in Slovenske vojske. Nujno medicinsko pomoč v primeru rušilnega potresa v MOL zagotavljajo Zdravstveni dom Ljubljana (ZDL) in njegova Nujna medicinska pomoč ter Reševalna postaja Univerzitetnega kliničnega centra (UKC) Ljubljana s Predbolnišnično enoto (PHE). Sekundarna zdravstvena oskrba ponesrečenih v potresu se izvaja v bolnišnicah, poliklinikah in zdraviliščih (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Javne gospodarske službe MOL in druga pogodbeni podjetja so dolžna ukrepati v sistemu zaščite, reševanja in pomoči v okviru svojih pristojnosti (preskrba z zemeljskim plinom, transport, vzdrževanje cest, urejanje obvozov in zagotavljanje tehnične mehanizacije). Med najpomembnejše gospodarske javne službe MOL spadajo VO-KA (vodovod-kanalizacije Ljubljana), Energetika, Žale in Ljubljanski potniški promet ter podjetja, pooblaščenca za vzdrževanje cest (KPL, d. d., ter CPL, d. d.). Vsaka od naštetih služb je odgovorna in pristojna za morebitno ukrepanje ob nesreči. Na podlagi pogodbe v sistemu zaščite, reševanja in pomoči sodelujejo tudi podjetja za zagotavljanje prehrane (reševalec in prizadetim) ter gradbena podjetja z gradbeno mehanizacijo za tehnično reševanje ob rušenjih (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

En pomembnejših temeljev sistema ZRP je prostovoljstvo. Poleg prostovoljnih gasilskih društev je treba omeniti tudi gorsko reševalno službo, ki ima status javne reševalne službe državnega pomena, jamarsko reševalno službo, Kinološko zvezo Slovenije, Rdeči križ Slovenije, Slovenski Karitas, Zvezo radioamaterjev Slovenije, Zvezo tabornikov Slovenije in Združenje slovenskih katoliških skavtinj in skavtov (URSZR, 2014; Ušeničnik, 1998). Tako po potrebi v sistemu ZRP MOL sodelujejo tudi Gorska reševalna služba Ljubljana in Jamarski klub (reševanje iz visokih in globokih objektov), kinološka društva s psi pri reševanju izpod ruševin in plazov, taborniki in skavti (postavljanje začasnih prebivališč) in radio klubi (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Policija zagotavlja varnost, javni red in mir ter sodeluje v reševalnih akcijah s helikopterji, skladno z razpoložljivostjo svojih sil (URSZR, 2014). Slovenska vojska sodeluje pri zaščiti in reševanju v skladu s svojo organizacijo in opremljenostjo. O njenem sodelovanju odloča vlada, v nujnih primerih pa minister za obrambo na predlog poveljnika civilne zaščite RS oziroma načelnik Generalštaba Slovenske vojske po pooblastilu ministra za obrambo (Zakon o obrambi [ZObr-UPB1], 2004).

Enote in službe Civilne zaščite so organizirane na podlagi državljske dolžnosti kot dopolnilne sile za zaščito, reševanje in pomoč. Organizirajo jih država, lokalne skupnosti in gospodarske družbe, zavodi ter druge organizacije, skladno z merili za organiziranje, opremljanje in usposabljanje sil za zaščito,

reševanje in pomoč (URSZR, 2014). Ko gre za potres so za opravljanje različnih nalog ZRP organizirane naslednje enote ter službe Civilne zaščite (glej tabelo 1): Enote za hitre intervencije, ki so namenjene izvajanju intervencij, ki zahtevajo hitro ukrepanje oz. zmanjševanje nevarnosti in ogroženosti. Sodelujejo v mednarodnih reševalnih in humanitarnih akcijah (Ušeničnik, 2002). Enote za prvo pomoč, ki izvajajo triažo, nudijo prvo pomoč poškodovanim, izvajajo nego in prevoz lažje poškodovanih ter higiensko-epidemiološke ukrepe. Enote za prvo veterinarsko pomoč z izvajanjem ukrepov za zaščito živali, živil živalskega izvora, krmil in napajališč po potresu ter sodelujejo pri odstranjevanju živalskih trupel. Tehnične reševalne enote, ki s tehničnimi sredstvi sodelujejo pri iskanju zasutih ljudi v ruševinah, sodelujejo pri popravilu komunalne infrastrukture in odpravljanju drugih nujnih posledic ob potresu ter urejajo lokacije za začasno nastanitev ogroženih prebivalcev. Informacijski centri pa zbirajo in posredujejo informacije o posledicah nesreče, podatke o mrtvih in poškodovanih, sodelujejo z zdravstveno službo, policijo in drugimi. Naloga logističnih centrov je skladiščenje in razdeljevanje opreme ter sredstev za zaščito, reševanje in pomoč, zbiranje, skladiščenje in razdeljevanje humanitarne in mednarodne pomoči (URSZR, 2014).

Na ravni Mestne občine Ljubljana je organ upravljanja Mestni svet MOL. Organ vodenja zaščite in reševanja v MOL je poveljnik CZ MOL skupaj s štabom, ki je organiziran na sedežu Gasilske brigade Ljubljana (Mestna občina Ljubljana, 2015a). Štab CZ MOL sestavljajo predstavniki Mestne uprave MOL, predstavniki JGS MOL, predstavniki gospodarskih družb, zavodov in strokovnjaki z drugih organizacij, predstavniki Policije ter Slovenske vojske in pripadniki CZ (Mestna občina Ljubljana, 2014). Vodja reševanja je poveljnik javne gasilske službe. Štab civilne zaščite MOL organizira svoje operativne izpostave za opravljanje dejavnosti zaščite, reševanja in pomoči, ki jih vodi poveljnik operativne izpostave štaba CZ MOL. Vodja reševanja pri operativnih izpostavah je poveljnik sektorja Gasilske zveze Ljubljana (GZL). Na območju operativne izpostave se nadalje oblikuje tudi več območij intervencij s posameznimi vodji. Ta območja se delijo še na sektorje in enote s posameznimi vodji (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Na ravni MOL v začetni fazi reševanje operativno vodi GBL, s prihodom predstavnikov OZRCO se izoblikuje še vodenje logistike, administracije, financ in načrtovanja. Takrat vodenje prevzame predstojnik OZRCO, ki je tudi namestnik poveljnika CZ MOL. Na tej stopnji se odloča predvsem o strategijah, ciljih in prioritetah, financah in načrtovanju nadaljnjih aktivnosti MOL. Zagotavljajo tudi obveščanje medijev in javnosti ter pomoč prizadetim v nesreči (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Mestna občina Ljubljana se v primeru rušilnega potresa deli na 4 sektorje – operativne izpostave CZ. Vsak sektor vodi poveljnik s svojim štabom CZ. V sektor jug je vključen gasilski sektor Vič, v sektor zahod sta vključena gasilska sektorja Vižmarje in Šiška, sektor sever vključuje gasilski sektor Bežigrad, v sektor vzhod sta vključena gasilska sektorja Moste I, II. Poveljnik sektorja usklajuje dejavnosti tudi z lokalno enoto ZDL, policijsko postajo, Centrom za socialno delo, osnovnimi šolami in vrtci, skupnostmi in drugimi organizacijami s svojega sektorja (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) določa, da ob rušilnem potresu ReCO Ljubljana z danim pooblastilom MOL aktivira helikopter SV in Policije, ki ugotavljata posledice potresa iz zraka. Istočasno ReCO preko Operativno-komunikacijskega centra Policije na teren napoti policijske patrulje za ugotavljanje stanja po potresu. Pridobljene podatke ReCO posreduje Gasilski brigadi Ljubljana kot izvajalcu nalog ZRP. Samoiniciativno, takoj po potresu, preidejo v stanje pripravljenosti (mobilizacija) vse prostovoljne gasilske enote MOL, javni uslužbenci Oddelka za zaščito, reševanje in civilno obrambo MOL (OZRCO), poveljnik in člani Štaba Civilne zaščite MOL in njihove operativne izpostave ter Policija. ReCO podatke s terena posreduje tudi organom vodenja MOL in praviloma najprej obvesti predstojnika OZRCO, ki po svoji presoji nadaljuje z obveščanjem pristojnih odgovornih oseb MOL in aktiviranjem sil za zaščito, reševanje in pomoč. Po obvestilu o rušilnem potresu se aktivirajo tudi organi vodenja ZRP na mestni in sektorski ravni, mestne gospodarske javne službe, zavodi in drugi organi, ki so pomembni za zaščito, reševanje in pomoč.

Po potresu bo ključno tudi sodelovanje MOL z informacijskim centrom, ki je organiziran na državni ravni in katerega naloge so: posredovanje informacij o posledicah nesreče in drugih razmerah na prizadetem območju, zbiranje in obdelava podatkov o mrtvih in poškodovanih ter posredovanje le-teh štabom CZ in ostalim pristojnim organom, službam ter svojcem žrtev in poškodovanih. Med njegove naloge spada tudi nudenje psihološke pomoči prizadetim in svojcem žrtev, sodelovanje z zdravstveno službo, policijo in socialno službo ter pomoč pri vzpostavitvi stika s svojci. Obveščanje z informacijami za izvajanje dejavnosti javnih služb, zavodov in podjetij po potresu pripravljajo načelniki oddelkov in služb mestne uprave MOL s pomočjo direktorjev javnih podjetij, zavodov in koncesionarjev MOL. Informacije o izvajanju nalog zaščite, reševanja in pomoči ter zaščitnih ukrepov pripravlja OZRCO. Informacije so prebivalcem posredovane preko sredstev javnega obveščanja, interneta in glasila Ljubljana. Obveščanje sorodnikov oseb, udeleženih v potresu, izvede Policija v skladu s svojimi postopki. Policija skrbi tudi za varnost novinarjev na ogroženem območju in ne dovoli prostega gibanja znotraj ogroženega območja. Novinarje napoti na kabinet župana, ki organizira ogled, snemanja in intervjuje na mestu nesreče skupaj s štabom Civilne zaščite MOL, OZRCO ter ostalimi sodelujočimi silami za zaščito, reševanje in pomoč. Kabinet župana po potrebi pripravi tudi tiskovno konferenco v zvezi s potresom, kjer sodelujejo predstavniki OZRCO, Javna gasilska služba (JGS), Policija, zdravstvo in drugi (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

MOL bo potrebovala pomoč na državni ravni, kadar sile MOL ne bodo zadostovale oz. sile ne bodo razpoložljive z avtorizirane pristojnosti. Državna pomoč MOL bo potrebna pri reševanju iz ruševin pri več kot 70 plitvo zasutih objektov in več kot treh globoko zasutih objektov. Pomoč pri zasilni namestitvi oseb bo MOL potrebovala v primeru, če bo teh oseb več kot 4.000 (postelje z opremo, higienski pripomočki, vodenje in vzdrževanje zasilnih zatočišč). Pri poškodovanosti večjih športnih objektov bo občina potrebovala pomoč tudi pri zagotovitvi objektov za začasno nastanitev večjega števila oseb. Pri nameščanju oseb si MOL pomaga z razpoložljivimi prostimi kapacitetami Javnega

stanovanjskega sklada MOL do njihove zaposlitve. Zagotoviti bo treba tudi pomoč gradbenih strokovnjakov pri ocenjevanju oz. prepoznavanju nevarnosti objektov in s tem reševalcem omogočiti varno reševanje (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

Zaradi vsega naštetega ima MOL sklenjen tudi Sporazum o medsebojnem sodelovanju in pomoči na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami s petimi mestnimi občinami v Sloveniji (Celjem, Koprom, Kranjem, Novo Gorico in Mariborom). Pomoč je odobrena s strani župana občine in je prizadeti občini na voljo v roku 4 ur po zaprosilu. MOL ima sklenjen tudi Sporazum o sodelovanju na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami in obvladovanja kriznih situacij med odgovornima službama mest Ljubljana in Dunaj. Pomoč naj bi prišla nekeje 24 ur po zaprosilu (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

3.3 Zmogljivosti sistema ZRP glede na potresno ogroženost in resurse MOL

V MOL lahko pričakujemo 4 različne lokalne intenzitete potresa glede na tip tal (glej sliko 3), pri čemer lahko pričakujemo pri tipu tal A najnižjo lokalno intenziteto, pri tipu tal C in D nižjo lokalno intenziteto, pri tipu tal E višjo lokalno intenziteto ter pri tipu tal S₁ najvišjo lokalno intenziteto. Omenjene lokalne intenzitete naraščajo/padajo glede na generalno intenziteto potresa po EMS (Lutman et al., 2013).

Tabeli 2 in 3 prikazujeta okvirne ocene poškodovanosti objektov oziroma prebivalstva za območje MOL. V obeh omenjenih tabelah so izpisani podatki intenzitete VII EMS in več, saj se pri tej stopnji intenzitete že poznajo zmerne poškodbe. Opis lestvice EMS za VII. stopnjo¹¹ intenzitete navaja, da se »večina ljudi prestraši in zbeži na prosto. Stabilno pohištvo se premakne iz svoje lege in številni predmeti padejo s polic. Mnoge dobro grajene navadne stavbe so zmerno poškodovane: majhne razpoke v stenah, odpadanje ometa, odpadanje delov dimnikov; na starejših stavbah se lahko pojavijo velike razpoke v stenah in se porušijo predelne stene« (Mestna občina Ljubljana, 2015b, str. 53). V vseh naslednjih stopnjah lestvice EMS se učinki in posledice potresa le še stopnjujejo. V Spletno aplikacijo za hitri odziv smo kot primer za žarišče potresa vnesli območje Rožne doline in tako pridobili spodnje podatke o poškodovanosti objektov in prebivalcev za območje MOL.

Tabela 2:
Predvidena
poškodovanost
objektov za
nočni scenarij

PRIČAKOVANA INTENZITETA PO EMS	NEOCENJENE STAVBE	LAŽJE PO- ŠKODOVANI OBJEKTI	SREDNJE PO- ŠKODOVANI OBJEKTI	HUJE POŠKO- DOVANI OBJEKTI
VII–VIII	12.239	52.629	6.874	201
VIII	12.239	48.389	10.723	592
VIII–IX	12.239	43.753	14.467	1.484
IX	12.239	37.595	19.573	2.536

(Vir: Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje [URSZR], n. d.)

11 Podatke smo začeli izpisovati že pri nižjih stopnjah intenzitete EMS, kot jo zahteva rušilni potres, saj smo bralcu želeli prikazati, da lahko hude poškodbe hiš in prebivalcev pričakujemo že pri nižjih stopnjah lestvice EMS.

V tabeli 2 lahko vidimo veliko število neocenjenih objektov, za katere strokovnjaki niso dobili primernih podatkov. Tudi te stavbe se nahajajo na ogroženem območju MOL, zato je tudi pri teh stavbah smiselno pričakovati določeno stopnjo poškodovanosti. Med lažje poškodbe objektov lahko tako uvrstimo brez oz. manjše poškodbe nosilne konstrukcije, manjše razpoke, manjši zdrs kritine, odpadanje kosov ometa s stropov in sten ter delno porušene dimnike. Srednje poškodovani objekti bodo utrpeli hujše poškodbe nosilne konstrukcije, razpoke v konstrukcijskih zidovih, diagonalne razpoke, rušenje predelnih sten in trganje delov zidov. Pri težje poškodovanih objektih je mogoče pričakovati dislociranost konstrukcijskih elementov, delno porušitev objektov ter v celoti porušene objekte (Lutman et al., 2013).

PRIČAKOVANA INTENZITETA PO EMS	NEOCENJENI PREBIVALCI	LAŽJE POŠKODOVANI PREBIVALCI	SREDNJE POŠKODOVANI PREBIVALCI	HUJE POŠKODOVANI PREBIVALCI
VII–VIII	53.721	13.0461	69.811	7.223
VIII	53.721	113.368	81.291	12.836
VIII–IX	53.721	99.213	78.849	29.433
IX	53.721	78.588	81.844	47.063

Tabela 3:
Predvidena
poškodovanost
prebivalcev za
nočni scenarij

(Vir: URSZR, n. d.)¹²

Huje poškodovani prebivalci bodo v prvi vrsti potrebovali tehnično oz. drugo vrsto reševanja, primerno zdravniško oskrbo ter ustrezno stalno namestitev. Srednje poškodovani prebivalci pa bodo potrebovali vsaj začasno namestitev do preverbe stabilnosti in primernosti njihovih prebivališč (Lutman et al., 2013).

Po pridobljenih podatkih s pomočjo spletne aplikacije smo nadalje želeli preveriti, ali ima MOL oziroma njen sistem ZRP na razpolago dovolj kadrovskih in materialnih resursov za izvedbo obsežne intervencije ob nastanku rušilnega potresa na njenem območju.

Merila, po katerih se organizirajo, opremljajo in usposabljaajo enote ZRP, določa Uredba o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil zaščite, reševanja in pomoči (2007), ki deli sile ZRP na: enote in službe CZ; gasilske enote in enote ter službe društev in drugih nevladnih organizacij; enote, službe in centre za ZRP, ki jih organizirajo državni organi. Materialne vire ZRP zagotavljajo posamezne gospodarske družbe, zavodi in organizacije. To so zaščitna sredstva in reševalna oprema, delovna mehanizacija, rezervni deli, električna energija, naprave za prečiščevanje vode, sredstva za nastanitev in oskrbo prebivalcev (Ušeničnik, 2002). Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu tudi določa, da so oprema in materialna sredstva sestavni del razpoložljivih sil ter da je dodatna oprema na voljo v skladiščih OZRKO (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

V procesu raziskovanja smo zaradi pridobitve podatkov o številu udeležencev v sistemu ZRP pregledali tri dokumente (Uredbo o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil zaščite, reševanja in pomoči (2007), Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) in

¹² Tako pri tabeli 2 kot pri tabeli 3 prihaja do številčnih razlik v primerjavi s pridobljenimi podatki v Oceni ogroženosti MOL ob potresu, kjer so tabele oblikovali po zgledu projekta POTROG. Do razlik pride že v oceni vseh prebivalcev in stavb v Mestni občini Ljubljana.

Sklep o organiziranju sil za zaščito, reševanje in pomoč v Mestni občini Ljubljana (Mestna občina Ljubljana, 2014)). V omenjenih dokumentih so navedene sile ZRP, ki so potrebne za izvajanje zaščite in reševanja ob potresu v MOL. Želeli smo ugotoviti, kako so merila za organiziranje, opremljanje in usposabljanje sil ZRP, ki jih navaja uredba, upoštevana v omenjenem načrtu in sklepu MOL.

Po pregledu Uredbe o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil zaščite, reševanja in pomoči (2007) (v nadaljevanju Uredba) smo ugotovili, da ta zagotavlja splošen opis za snovanje ekip in enot ZRP. Največji poudarek daje opremljanju in kadrovski sestavi enot in služb CZ, za katere ugotovimo, da se v primeru naravne nesreče organizirajo in aktivirajo šele, kadar nalog ZRP ni mogoče opravljati samo s poklicnimi reševalnimi službami oz. prostovoljnimi reševalnimi službami. Uredba omenja tudi gasilske enote, ki se organizirajo na podlagi notranjih meril za organiziranje in opremljanje gasilskih enot. V drugem sklopu Uredba opredeli službe državnega pomena, ki delujejo regijsko ali na območju celotne države. Na državni ravni delujejo tri reševalne službe (Gorska reševalna služba (17 postaj GRS – 430 gorskih reševalcev), Jamarska reševalna služba (55 jamarskih reševalcev), Podvodna reševalna služba (60 potapljačev)), Rdeči križ z organiziranjem stacionarijev, poizvedovalne službe in 200 ekip prve pomoči. Regijsko pa so organizirane Enote reševalcev z reševalnimi psi (ljubljska regija 2 ekipe), Enote za postavitev začasnih prebivališč (ljubljska regija en oddelek in ena ekipa). Omenjena društva in nevladne organizacije v soglasju z URSZR določijo notranja merila za organiziranje in opremljanje enot, služb in drugih operativnih sestavov. V zadnjem sklopu Uredbe so navedene tudi Enote, službe in centri za zaščito, reševanje in pomoč, organizirane s strani državnih organov (URSZR ter pristojna ministrstva) v sodelovanju z gospodarskimi družbami. Ker je to državna raven izvajanja ZRP, njihovega organiziranja tu podrobneje ne bomo navajali.

Po pregledu Uredbe smo ponovno preučili določena poglavja v Načrtu Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a), kjer smo pridobili nekoliko podrobnejše podatke o silah in sredstvih, razpoložljivih virih ter vodstvenem kadru v MOL. V načrtu je omenjeno zdravstvo, kjer smo lahko pridobili določene številčne podatke o zaposlenih – ZD Ljubljana ima 1.310 zaposlenih oseb, predbolnišnično enoto (PHE) sestavlja 81 reševalcev in 22 urgentnih zdravnikov ter razpolagajo z 20 reševalnimi vozili, UKC Ljubljana ima kot javna bolnišnica skupaj zaposlenih 6.027 oseb (817 zdravnikov, 3.178 drugih zdravstvenih delavcev in 2.032 drugih zaposlenih) in razpolaga z 2.477 posteljami. Skupno torej 5.408 zdravnikov oz. zdravstvenega osebja. Načrt dalje navaja tudi policijo, ki je organizirana po posameznih policijskih upravah. Policijska uprava Ljubljana ima na območju MOL 5 policijskih postaj s splošnim delovnim področjem, v katerih je bilo v letu 2016 zaposlenih 411 uniformiranih policistov (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Ljubljana, 2017).¹³ Usposobljenost in kadrovska sestava Javne gasilske službe MOL je v Načrtu Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) veliko bolj razdelana. Javna gasilska služba MOL se deli na

¹³ Policijska uprava Ljubljana je leta 2016 na 22-ih policijskih postajah s splošnim in posebnim delovnim področjem ter na PU razpolagala s 1.059 uniformiranimi in 259 neuniformiranimi policisti (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Ljubljana, 2017).

Gasilsko brigado Ljubljana (GBL), Gasilsko zvezo Ljubljana in poveljstvo JGS. Vsebuje eno poklicno gasilsko enoto – GBL in 35 prostovoljnih gasilskih društev (PGD). GBL premore 4 čete oz. 128 poklicnih gasilcev, ki pokrivajo 4 izmene dela. Gasilska zveza Ljubljana pa je razdeljena na 6 sektorjev, znotraj katerih deluje 35 PGD-jev. PGD-ji se med seboj razlikujejo po številu prostovoljnih gasilcev, ki delujejo v društvih – 6 društev s 15 prostovoljnimi gasilci, 18 društev s 23 prostovoljnimi gasilci in 11 društev z 32 prostovoljnimi gasilci, skupno torej 856 prostovoljnih gasilcev. Skupno ima MOL tako na voljo 984 gasilcev. Gospodarske javne službe MOL, pogodbeni podjetja in prostovoljna (pogodbena) društva so v nadaljevanju Načrta Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) navedena opisno, z zabeleženimi nalogami in pristojnostmi, brez konkretnih številčnih podatkov. Uredba določa tudi štab CZ, skupaj s poveljnikom, njegovim namestnikom in poverjeniki, zato smo preverili, kako imajo to določeno v omenjenem načrtu. Iz načrta lahko razberemo, da delo štaba CZ MOL vodi poveljnik s pomočjo članov štaba. Enake pristojnosti kot poveljnik CZ MOL imajo tudi sektorski poveljniki CZ MOL na svojem območju. Iz organizacijsko-funkcijske sheme vodenja je tudi razvidno, da obstajajo 4 sektorska območja z razdelanimi področji delovanja ZRP. Shema ne poda številke udeležencev vodenja in upravljanja v sistemu ZRP (Mestna občina Ljubljana, 2015a).

V Načrtu Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) v poglavju, ki navaja sile ZRP, ni zaslediti delovanja območne izpostave Rdečega križa, je pa Rdeči križ v načrtu omenjen kot izvajalec nalog v poglavju o zaščitnih ukrepih. Prav tako ni nikjer opisano delo Centra za socialno delo, ki je pogosto omenjen kot izvajalec nalog v poglavju o zaščitnih ukrepih.

Ker iz Načrta MOL za zaščito in reševanje ob potresu nismo mogli pridobiti vseh potrebnih številčnih podatkov o delovanju sil ZRP v MOL, smo ponovno pogledali spletno stran OZRCO, kjer je objavljen Sklep o organiziranju sil za zaščito, reševanje in pomoč v Mestni občini Ljubljana (Mestna občina Ljubljana, 2014) (v nadaljevanju Sklep). Iz njega je razvidna kadrovska formacija sil ZRP na ravni MOL. Sklep lahko v grobem razdelimo na dva dela. V prvem so opredeljene naloge ZRP in izvajalci nalog, v drugem delu pa je natančneje opisana kadrovska formacija, popolnjevanje ter opredelitev organov vodenja, enot in služb ZRP. Glede na opredelitev v drugem delu Sklepa mora imeti MOL formirane naslednje organe vodenja, enote in službe. Štab CZ MOL vključuje poveljnika, njegovega namestnika in člane (13–23 oseb). Štab CZ MOL ima 4 operative izpostave. V vsakem sektorju delujejo sektorski štabi CZ MOL (10–15 oseb). Nadalje ima MOL organizirane službe za podporo (120–195 oseb), ki so v pomoč pri delovanju štaba CZ MOL. Omenjene službe skrbijo za operativno, načrtovanje, logistiko, zveze, namestitve prebivalcev, psihosocialno pomoč ter finance in administracijo. Tehnične reševalne enote se delijo na enoto vodnikov reševalnih psov (12–15 oseb), enoto za reševanje na vodi in iz vode (5 oseb), enoto za reševanje iz globin in višin (30–45 oseb). Omenjene enote popolnjujejo člani kinoloških, jamarških in potapljaških društev, ekipa gorskih reševalcev, gasilci ter pripadniki CZ. Iz Sklepa je razvidno, da poklicne in prostovoljne enote vodilni zapolnijo s pripadniki CZ,

vendar pa ni opredeljenega števila ljudi, s katerimi se popolnjujejo ekipe. Sklep nadalje določa kadrovske formacije dveh Enot za srednje zahtevno iskanje in reševanje v urbanem okolju (MUSAR), ki zajema vodstvo enote (7 oseb), ekipo za zveze (4 osebe) ter logistiko (7 oseb) ter po tri oddelke operativnega reševanja s tehničnimi reševalci, vodniki reševalnih psov ter nujno medicinsko pomoč (vsak oddelek ima 11 oseb). Skupaj ta enota tvori do 102 oseb. Enote za lažje iskanje in reševanje v urbanem okolju (LUSAR) šteje in izvajajo vsi izvajalci JGS MOL, torej tudi vseh 35 prostovoljnih društev (856 oseb), ki so tudi primerno usposobljena in opremljena. Javno gasilsko službo MOL (JGS) sestavlja poveljstvo JGS (18 oseb), vodstvo in poklicni gasilci Gasilskih brigad Ljubljana (160 oseb) ter poveljstvo Gasilske zveze Ljubljana s posameznimi prostovoljnimi društvi (538–1.133 oseb) (skupno 716–1.311 oseb). Pri Enoti za prvo pomoč sklep navaja zgolj dejstvo, da število usposobljenih za nudenje prve pomoči ne sme biti manjše od 100.

Pregled kadrovske zasedbe vseh predvidenih udeležencev v sistemu ZRP poda koristne informacije glede kadrovske sestave ekip, ki sodelujejo v sistemu ZRP MOL. Podatke za okvirno oceno smo vzeli iz omenjenega načrta in sklepa, odvisno od kadrovske razdelanosti. Iz omenjenih dokumentov pa ni razvidno, koliko je posameznih pripadnikov CZ, gospodarskih družb, prostovoljcev ter pripadnikov JGS, ki so pisani skoraj pri vseh enotah. Število udeležencev v sistemu ZRP MOL je predvideno okvirno.

4 ZAKLJUČEK

Ena glavnih ugotovitev temelji na spoznanju, da potresa ne moremo preprečiti, lahko pa ublažimo njegove posledice. Največ žrtev med potresom povzroči rušenje nepravilno zgrajenih objektov. Najučinkovitejši preventivni ukrep pred katastrofalnimi posledicami rušilnih potresov je tako protipotresna gradnja, ki temelji na doslednem spoštovanju gradbenih predpisov oz. standardov. Gradnjo na potresnih območjih v Sloveniji ureja gradbeni predpis EC8. V skladu s pravili gradbene stroke morajo biti konstrukcije projektirane tako, da ne pride do lokalne ali globalne porušitve. Stavbe, pomembne za izvajanje nalog zaščite in reševanja, pa morajo ob potresu ohraniti tudi svojo funkcionalnost.

Potresne ogroženosti stavb ne moremo opredeljevati le glede na leto njihove izgradnje. Poleg protipotresne gradnje na potresno ogroženost stavb vplivajo tudi drugi dejavniki, kot so: tip tal, število etaž, tip nosilne konstrukcije, morebitne rekonstrukcije in energetske sanacije hiš ter ostali dejavniki (M. Lutman, osebni intervju, 11. 11. 2016). Regresijske premice v projektu POTROG prikazujejo, kako lahko neka stavba, grajena v določenem letu, spada v sam vrh ogroženosti, spet druga stavba, grajena istega leta, pa bo ob enako močnem potresu utrpela le manjše poškodbe oz. bila znatno manj ogrožena. Zarisane regresijske premice so zgolj približek temu, kako naj bi se določene stavbe, grajene v določenem obdobju, obnašale v primeru potresa. Pridobljeni podatki služijo zgolj za statistične namene Civilne zaščite, kot njihov učni pripomoček in ne za natančno oceno ogroženosti, saj je v ta namen treba izvesti individualni pregled in oceno posamezne zgradbe (M. Lutman, osebni intervju, 11. 11. 2016). Vsekakor pa drži, da so potresno bolj ogrožene večetažne stavbe v primerjavi s pritličnimi oz. enoetažnimi stavbami.

Mestna občina Ljubljana zaradi goste poseljenosti, dnevnih migrantov in seizmičnih značilnosti upravičeno velja za eno najbolj potresno ogroženih območij v Sloveniji. Podatki in ključne informacije, predstavljene v Načrtu Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a), so sicer zadovoljivo predstavljeni z nekaj vrzeli, ki bi jih lahko zapolnili z dodatnimi podatki projekta POTROG in kvalitetno narejeno ter posodobljeno Oceno ogroženosti Mestne občine Ljubljana zaradi potresa (Mestna občina Ljubljana, 2015b). Na novo zastavljen in posodobljen je bil v letu 2014 tudi Državni načrt zaščite in reševanja ob potresu (Vlada RS, 2014), ki je vsebinsko in oblikovno zelo dobro napisan. Vsebuje tudi preglednico sil, ki delujejo v sistemu ZRP, kar smo pogrešali pri občinskem načrtu. Kar se tiče načrtov zaščite in reševanja ter pomoči ob potresu, je torej v Mestni občini Ljubljana dobro poskrbljeno.

Ko smo želeli preveriti, ali MOL lahko izpelje obsežnejšo intervencijo ob rušilnem potresu, smo ugotovili, da na sam potres oz. prizadetost po potresu vpliva ogromno dejavnikov, ki bi zahtevali obsežnejše raziskovanje in s tem samostojno raziskovalno nalogo. Raziskovanje smo tako usmerili v pridobitev okvirnega števila poškodovanih objektov in prebivalcev v MOL ob rušilnem potresu. Raziskovanje nas je pripeljalo do zaključka, da MOL sama ne bi zmogla izpeljati tako obsežne intervencije, kot bi jo zahteval rušilni potres na njenem območju. Ne nazadnje podatki govorijo, da ima MOL za izvedbo ZRP na voljo relativno majhno število usposobljenih ljudi (če sem ne štejem sekundarne zdravstvene pomoči) v primerjavi s številom prebivalcev v MOL (skoraj 290.000 prebivalcev) in ob upoštevanju velikega števila dnevnih migrantov. Seveda ni nepomembno, ali bi do rušilnega potresa prišlo npr. dopoldne v času delavnika ali pa ponoči.

Glede na podatke, pridobljene iz Državnega načrta za zaščito in reševanje ob potresu (2014), se državna raven ZRP aktivira ob potresu intenzitete VIII EMS in več, kar smatramo kot hujši potres. Država ob večjih kriznih dogodkih lahko zaprosi za pomoč držav, s katerimi ima sklenjene posamezne sporazume o pomoči. Prav tako Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) predvideva, da bodo za dejavnosti ZRP pri intenziteti VIII ali več po EMS potrebovali pomoč v silah za izvajanje ZRP ter sile in sredstva za pomoč pri zasilni in začasni namestitvi. Pomoč pri reševanju iz ruševin bodo potrebovali pri več kot 70 plitvo zasutih objektih in več kot treh globoko zasutih objektih. S pomočjo Spletne aplikacije za hitri odziv smo pridobili podatke, da bo v potresu intenzitete VIII–IX huje poškodovanih med 337 in 2.536 objektov, kar presega zmoglosti razpoložljivih resursov MOL. Za pomoč pri izvajanju ZRP ima MOL podpisane sporazume z nekaterimi slovenskimi mestnimi občinami ter mestom Dunaj. Pri intenziteti X ali več po EMS pa MOL ne bo sposobna izvajati ZRP, ker bodo njihove zmoglosti preveč prizadete – številne žrtve in poškodovani prebivalci, poškodovana infrastruktura, stavbe ključnih objektov sistema ZRP in oseb, ki delujejo v sistemu, poškodovanost gospodarskih panog in drugo. Način zaščite in reševanje ob tako hudem potresu v Načrtu Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu (Mestna občina Ljubljana, 2015a) tudi ni nadalje razdelan. V primeru tako rušilnega potresa z epicentrom na njenem območju si Ljubljana ne bi mogla sama pomagati. Mesto bi namreč utrpelo hujše

poškodbe stavb, infrastrukture in prebivalstva. Poškodovani bi bili tudi ljudje, ki neposredno po potresu tvorijo del sistema ZRP. Zato bi se ob potresu aktivirala državna raven izvajanja zaščite in reševanja. Po vsej verjetnosti pa bi Slovenija v tako hudi naravni nesreči potrebovala tudi mednarodno pomoč.

UPORABLJENI VIRI

- Agencija RS za okolje [ARSO]. (n. d.). *Potresi*. Pridobljeno na <http://www.arso.gov.si/potresi/>
- Benedičič, M. (2001). *Geografija* (Zbirka: tematski leksikoni). Tržič: Učila International.
- Bolt, B. A. (1988). *Earthquakes*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Bryant, E. (2005). *Natural hazards* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. Pridobljeno na http://www.dgt.pmf.uns.ac.rs/download/pririzici_knjiga.pdf
- Bubnov, S. (1996). *Potresi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Burnie, D., Coyne, C., Gilpin, D. in Simons, P. (2008). *Narava vrača udarec: Kako so zrak, zemlja, voda in ogenj izklesali naš svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fajfar, P. (1995). *Osnove potresnega inženirstva*. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Fajfar, P., Fischinger, M. in Beg, D. (2009). Evrokod 8 – projektiranje potresno odpornih konstrukcij. V D. Beg in A. Pogačnik (ur.), *Priročnik za projektiranje gradbenih konstrukcij po Evrokod standardih* (str. 8/1–8/241). Ljubljana: Inženirska zbornica Slovenije.
- Gasilska brigada Ljubljana. (n. d.). *Organizacija javne gasilske službe v Mestni občini Ljubljana*. Pridobljeno na <http://www.gasilskabrigadaljubljana.si/s/id/organiziranost>
- Lutman, M., Šket Motnikar, B., Weiss, P., Klemenc, I., Zupančič, P., Cerkl, M. in Banovec, P. (2014). Aspects of earthquake risk management in Slovenia. V D. Amaratunga in R. Haigh (ur.), *Procedia economics and finance* 18 (str. 659–666). United Kingdom: Elsevier.
- Lutman, M., Weiss, P., Klemenc, I., Zupančič, P., Šket Motnikar, B., Banovec, P. in Cerkl, M. (2013). *POTROG – Potresna ogroženost v Sloveniji za potrebe Civilne zaščite*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.
- Mestna občina Ljubljana. (2014). *Sklep o organiziranju sil za zaščito, reševanje in pomoč v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.
- Mestna občina Ljubljana. (2015a). *Načrt Mestne občine Ljubljana za zaščito in reševanje ob potresu* (verzija 3). Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.
- Mestna občina Ljubljana. (2015b). *Ocena ogroženosti Mestne občine Ljubljana zaradi potresa: Za uporabo v sistemu zaščite, reševanja in pomoči MOL*. Ljubljana: Mesta občina Ljubljana.
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Policijska uprava Ljubljana. (2017). *Poročilo o delu Policijske uprave Ljubljana za leto 2016*. Ljubljana: MNZ, Policija, PU Ljubljana. Pridobljeno na https://www.policija.si/images/stories/PULJ/PDF/Statistika/PULJ_Letno_porocilo_2016.pdf

- Ministrstvo za obrambo RS, Uprava RS za zaščito in reševanje. (2013). *Ocena potresne ogroženosti Republike Slovenije* (verzija 2.0). Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Uprava RS za zaščito in reševanje. Pridobljeno na http://www.sos112.si/slo/tdocs/ogrozenost_potres.pdf
- Newson, L. (1998). *The atlas of the world's worst natural disasters*. London: Dorling Kindersley.
- Nott, J. (2010). *Extreme events – a physical reconstruction and risk assessment*. New York: Cambridge University Press.
- Ribarič, V. (1994). *Potresi v Sloveniji – ob stoti obletnici ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Robinson, A. (2002). *Earthshock: Hurricanes, volcanoes, earthquakes, tornadoes and other forces of nature*. London: Thames & Hudson.
- Tasič, I. in Vidrih, R. (2006). Magnituda potresa – kako je nastala in kako jo razumemo. *Ujma*, (20), 202–208. Pridobljeno na <http://www.sos112.si/slo/tdocs/ujma/2006/tasic.pdf>
- Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje [URSZR]. (2014). Sile za zaščito, reševanje in pomoč. *Sos112.si*. Pridobljeno na <http://www.sos112.si/slo/page.php?src=szr1.htm&r=1>
- Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje [URSZR]. (n. d.). *Ocena posledic potresa*. Pridobljeno na <http://potrog.vokas.si/>
- Uredba o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil za zaščito, reševanje in pomoč. (2007, 2009, 2011, 2016). *Uradni list RS*, (92/07, 54/09, 23/11, 27/16)
- Ušeničnik, B. (1998). *Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, URSZR.
- Ušeničnik, B. (2002). Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. V B. Ušeničnik (ur.), *Nesreče in varstvo pred njimi* (str. 462–497). Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, URSZR.
- Vidrih, R., Sinčič, P., Tasič, I., Gosar, A., Godec, M., Živčič, M. (2006). *Državna mreža potresnih opazovalnic*. Ljubljana: Agencija RS za okolje.
- Vlada Republike Slovenije [Vlada RS]. (2014). *Državni načrt zaščite in reševanja ob potresu* (verzija 3.0). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije.
- Zakon o obrambi (ZObr-UPB1). (2004, 2015). *Uradni list RS*, (103/04, 95/15).
- Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNNDN-UPB1). (2006, 2010). *Uradni list RS*, (51/06, 97/10).
- Zupančič, P. (2013). Potresna mikrorajonizacija Ljubljane. *Sos112.si*. Pridobljeno na <http://www.sos112.si/slo/tdocs/ujma/2013/148.pdf>

O avtorjih:

Katarina Lindič, magistrica varstvoslovja. E-pošta: lindic.katarina@gmail.com

Dr. Andrej Sotlar, izredni profesor za varnostne vede na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: andrej.sotlar@fvv.uni-mb.si

Parkiraj izgovore drugim!

Ne na mesta, rezervirana za invalide – poročilo s posveta

12. 12. 2017

Posvet na temo problematike parkiranja na mestih, rezerviranih za invalide, je potekal 12. 12. 2017 v Mestni hiši v Ljubljani, in sicer v okviru projekta »Parkiraj izgovore drugim! Ne na mesta, rezervirana za invalide«. Gre za projekt Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru, Mestne občine Ljubljana in Javne agencije RS za varnost prometa, namenjen raziskovanju, opozarjanju, ozaveščanju in izobraževanju ter s tem izboljšanju situacije glede neupravičenega parkiranja na parkirnih mestih, rezerviranih za invalide. Glavne dejavnosti tega projekta so usmerjene v raziskovalno dejavnost, ozaveščevalne kampanje in strokovne posvete, od katerih je prvi potekal v ljubljanski Mestni hiši. Namen posveta je bil izmenjava informacij med ključnimi akterji iz štirih skupin – raziskovalci, nadzorniki kršitev, strokovnjaki s področja ozaveščanja in odnosov z javnostmi in tistih, ki se s problematiko srečujejo neposredno kot oškodovanci oz. njihovi spremljevalci. Z osvetlitvijo problemov iz različnih zornih kotov so udeleženci želeli najti skupne rešitve. Prisotni so bili partnerji projekta in njegovi podporniki, to so Zveza paraplegikov Slovenije, Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Zveza Sonček – zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije ter Zveza za šport invalidov Slovenije – paraolimpijski komite. Projekt podpirata tudi Univerzitetni rehabilitacijski inštitut RS – Soča in Varuh človekovih pravic, katerih predstavniki na tokratnem posvetu niso sodelovali.

Posvet je vodil dr. Aleš Bučar Ručman s Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru (FVV), ki ga je začel s pozdravnim nagovorom in kratkim uvodom. Kot iztočnico – tako posveta kot tudi projekta – je predstavil ugotovitve raziskave FVV o neupravičenem parkiranju na mestih, rezerviranih za invalide v Ljubljani. Še posebej je izpostavil množičnost kršitev, moške kot večinske kršitelje, izpostavljenost kršitvam določenih lokacij v centru mesta, nepovezanost kršitve z vrednostjo vozila ter vedenje voznikov, ki so pogosteje neupravičeno parkirali za kratek čas in ostali v vozilu ali v bližini, kar kaže na dejstvo, da se zavedajo, da tam ne bi smeli parkirati. Opozoril je, da so rezultati skrb vzbujajoči, saj kažejo na očitno pomanjkanje solidarnosti, kar se odraža v dejstvu, da skoraj 30 odstotkov kršiteljev to stori tudi takrat, ko so v neposredni bližini prosta druga parkirana mesta. Dodatno je izpostavil, da gre za kršitev, ki je ne moremo pripisati le določenemu družbenemu razredu, temveč je prisotna v vseh. Izpostavil je potrebo po nadaljnjih novih raziskavah, posvetih in ozaveščevalnih kampanjah. Mediji so pri slednjih zelo odzivni in dobro sodelujejo.

Ravno na področju ozaveščanja sta pri projektu med aktivnejšimi agencija Taktik in Javna agencija RS za varnost prometa (AVP). Prvo je na posvetu zastopala Nina Lemež, ki je predstavila in premierno prikazala videospot

projekta, ki sporoča, da izgovori za neupravičeno parkiranje niso sprejemljivi. Izrazila je zadovoljstvo zaradi sodelovanja medijev, v katerih se bo posnetek kot del kampanje tudi predvajal. Velik pomen podobnim projektom in kampanjam kot preventivnim aktivnostim v cestnem prometu je pripisala tudi Vesna Marinko iz AVP, saj zaznava brezobzirnost udeležencev v prometu. AVP je izpeljala že nekaj uspešnih aktivnosti ozaveščanja, ki so spremenile vedenje ljudi, med katerimi so še posebej ponosni na projekt Pasavček, ki je pripomogel k občutno višjemu deležu otrok v avtu, ki so pripeti z varnostnim pasom. Ob tem je tudi dr. Aleš Bučar Ručman izrazil upanje na podobne pozitivne premike s projektom Parkiraj izgovore drugam, vendar je opozoril, da je cilj pri tem težje dosegljiv zaradi sebične narave človeka in širših družbenih (ideoloških) smernic, ki le-to nagovarjajo.

Kot pomemben ukrep je Vesna Marinko dodala tudi pobudo AVP za poostren nadzor kršitev pri parkiranju na mestih, rezerviranih za invalide, na katero so se odzvale vse mestne občine. To je še posebej pomembno zaradi koncentracije prometa ravno v mestih, je bil mnenja dr. Bučar Ručman, Nina Lemež pa je dodala, da so se pozitivno odzvale tudi nekatere druge občine, ne le ljubljanska, temveč tudi manjše, ki so se same pridružile kampanji s poostrenim nadzorom in ozaveščanjem. Skupaj je v decembrski akciji poostrenega nadzora nad neupravičenim parkiranjem na mestih, rezerviranih za invalide, sodelovalo vseh 11 mestnih in še 13 drugih občin.

S situacijo invalidskih parkirnih mest se nekoliko bolj neposredno spoprijemata Mestna občina Ljubljana (MOL) in slovenska policija, tako s pobudami za izboljšanje stanja kot tudi z nadzorom kršitev. Sašo Rink je predstavil delovanje Sveta za odpravljanje arhitekturnih in komunikacijskih ovir MOL. Izpostavil je povečanje števila parkirnih mest za invalide v Ljubljani, uspešno delo mestnega redarstva in odzivanje policije na predloge Sveta, vendar je hkrati opozoril na kadrovsko podhranjenost pristojnih organov. Pohvalil je tudi pobude nekaterih zasebnih lastnikov parkirišč k ureditvi in nadzoru invalidnih parkirnih mest – na primeru BTC-ja, prav tako je bil zadovoljen s hitrim razvojem projekta Parkiraj izgovore drugam. Množičnost in raznolikost kršiteljev v raziskavi ga nista presenetili, izrazil pa je mnenje, da bi višje kazni odvrnile posameznike od neupravičenega parkiranja. Pri tem je opozoril, da je mestno redarstvo v preteklosti že podalo predloge za zvišanje kazni, vendar neuspešno.

Vodja mestnega redarstva MOL Roman Fortuna je začel s podatkom, da mestno redarstvo letno oglobi nekaj več kot 1.000 voznikov zaradi neupravičenega parkiranja na mestih, rezerviranih za invalide. Odvozov nepravilno parkiranih vozil je zgolj 300, odrejeni pa so lahko le, kadar voznik za dlje časa zapusti vozilo. V času poostrenega nadzora, ki ga je mestno redarstvo izvajalo v decembru 2017, so bili okrepljeni z dodatnim vozilom za odvoz in so si prizadevali, da bi bilo teh čim več. Tudi on je predlagal občutno povišanje kazni za ta prekršek in potrdil besede Saša Rinka s podatkom, da se o tem z državnimi oblastmi neuspešno pogajajo že 10 let. Še posebej pogosto zaznavajo kršitve v mestnem središču in v garažnih hišah, pri katerih veliko oviro predstavlja zakonodaja, ki redarjem ne dopušča ukrepanja v zasebnih prostorih in zato kršitelja ne morejo oglobiti. Kljub temu nekatere institucije (BTC) na svojih parkiriščih same zaznavajo probleme

in iščejo pomoč redarjev. Dodatno je opozoril na prisotnost zlorab invalidskih kartic s strani tretje osebe, predvsem sorodnikov, ter ponarejanja invalidskih kartic, proti kateremu ukrepajo s prijavo policiji ali z odvzemom kartice in njenim posredovanjem na upravno enoto.

V kratki razpravi sta Roman Fortuna in dr. Aleš Bučar Ručman opozorila na dejstvo, da je v predstavljeni raziskavi FVV sodelovalo 100 opazovalcev, mestnih redarjev v Ljubljani pa je v izmeni le 10 do 12, zaradi česar večine kršitev ni mogoče zaznati in sankcionirati, saj ljudje neupravičeno parkirajo kratkotrajno, večinoma do 10 minut. Strinjala sta se tudi, da so kazni občutno prenizke, še posebej, če upoštevamo možnost plačila polovice kazni. Dejstvo je namreč, da je škodljivejše neupravičeno parkiranje na invalidskih mestih glede na višino kazni vrednoteno enako kot drugi prekrški neustreznega parkiranja.

Ivan Kapun z Generalne policijske uprave je izrazil presenečenje nad rezultati raziskave, da neupravičeno parkirajo osebe iz vseh družbenih razredov. Pojasnil je, da so prioritete policije v cestnem prometu na drugih področjih, zato se s problematiko parkiranja na invalidskih mestih ukvarjajo zgolj v manjši meri, predvsem s ciljno usmerjenim nadzorom in odzivanjem na prijave. Na tem področju dobro sodelujejo z mestnim redarstvom, ki mu v večji meri odstopajo ukrepanje. Kot del rešitve je predlagal resnejši pristop Vlade RS in izogibanje sprejemanju nižjih kazni zaradi vsečnosti, vendar je hkrati opozoril, da višje kazni niso dovolj, če se ljudje ne zavedajo moralne spornosti svojih dejanj. Opozoril je še na zlorabe invalidskih kartic po smrti upravičenih oseb in na problem, ker te ne omogočajo ugotavljanja, ali res pripadajo vozniku. Navezal se je tudi na predhodno omembo omejitve ukrepanja mestnih redarjev v garažnih hišah, izrazil razočaranje nad tem, da so razprave okoli tega sploh potrebne in predlagal, da se v zakon jasno zapiše, da je tudi v teh kršitelj lahko ogrobljen. Sašo Rink je pri tem opozoril, da zapornica ne bi smela vplivati na kaznovanje, saj gre za objekte v javni rabi, za katere velja zaveza o omogočanju dostopnosti in enakopravnem podajanju storitev. Dr. Aleš Bučar Ručman se je strinjal s sogovornikoma in dodal, da bi moralo biti vsakomur – ne glede na lokacijo – jasno, da so do parkiranja na invalidskih parkirnih mestih upravičeni zgolj tisti, ki ga potrebujejo.

V nadaljevanju so sledili komentarji oseb, ki so neposredno vključene v situacije zasedenih parkirišč in/ali zastopajo partnerske organizacije projekta, ki sodelujejo z upravičenimi do parkiranja na invalidskih mestih. Damjan Lazar iz Zveze za šport invalidov Slovenije – Paraolimpijskega komiteja je poudaril pomembnost ozaveščanja o potrebah invalidov tudi pri neoviranem parkiranju. Zveza za šport invalidov je pri tem dejavna z različnimi projekti, s katerimi predvsem otrokom predstavljajo težke situacije, v katerih se lahko znajdejo. Ravno otroci so namreč zelo dovzetni in razumljivi. Pozitivno je ocenil aktivnosti projekta Parkiraj izgovore drugam, saj verjame, da je na tak način mogoče doseči premike ozaveščanja in družbene odgovornosti. Opozoril je, da težava ni zgolj neposredno parkiranje na invalidskem mestu, temveč tudi preblizu njega. Ljudje se namreč ne zavedajo, da invalidi potrebujejo več prostora tudi za presedanje. Zaradi neupravičenega zasedanja invalidskih parkirnih mest se tako večkrat lahko zgodi, da se upravičenci znajdejo v časovni stiski, nepotrebem izpostavljanju in iskanju pomoči. Iz iste organizacije je svoje stališče predstavil tudi Gregor Gračner,

ki je dejal, da opaža enake probleme zlorab parkirišč za invalide že 25 let, vendar se mu zdi, da se situacija izboljšuje. Poleg neupravičenega parkiranja je izpostavil predvsem problem ponarejanja in invalidskih zlorab kartic. Kot rešitev je tudi Gregor Gračner ponudil bistveno povišanje kazni, mogoče celo s kazenskimi točkami, saj so trenutne sankcije preblage.

Dr. Aleš Bučar Ručman je pripomnil, da so športniki invalidi nadpovprečno aktivni, pa imajo še vedno težave pri parkiranju, predvsem kadar zaradi »zaparkiranja« ne morejo vstopiti v avto in morajo prositi mimoidoče za pomoč. Izkušnje s takšno situacijo – lastne ali znancev – so delili tudi drugi udeleženci, ob tem pa se je razvila debata o nekaterih drugih primerih zlorab invalidskega parkirnega mesta, na primer za dostavo, promocijo lokala ipd.

V nadaljevanju je Dane Kastelic na kratko predstavil delovanje Zveze paraplegikov in poudaril pomen ozaveščanja in sprejemanja invalidov v družbi kot enakovrednih. Kampanjo projekta je ocenil kot potencialno uspešno. Izrazil je upanje, da bodo ljudje razumeli, da ne glede na dolžino neupravičenega parkiranja to gibalno ovirani osebi onemogoči dostop do cilja, opozoril pa je tudi na zlorabe parkirnih kartic za invalide. Kot rešitev je predlagal več strokovnih posvetov, priporočila Ministrstvu za notranje zadeve, odvzem kartic ob zlorabah, večji poudarek na problematiki v avtošolah ter spremembo zakonodaje glede kaznovalne politike, predvsem zvišanje kazni za to kršitev.

Iztok Suhadolnik iz Zveze društev za cerebralno paralizo – Sonček je nekoliko širše osvetlil neupravičeno parkiranje na mestih, rezerviranih za invalide, in ga predstavil kot kulturno, civilizacijsko in moralno etično vprašanje, zatorej zgolj strožji predpisi – čeprav dobrodošli – ne bi pripomogli k izboljšanju situacije. Večji pomen je namreč pripisal ozaveščenosti in sprejemanju drugačnosti predvsem pri otrocih, ki bi morali razumeti drugačnost kot sestavni del družbe, s tem pa tudi parkirna mesta za invalide kot omogočanje dostopnosti in mobilnosti invalidom in ne kot nekakšen privilegij. Glavno težavo je prepoznal ravno v samem izključevanju invalidov iz družbe.

Nataša Žgajnar, predstavnica Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije, je v kratkem komentarju izrazila upanje, da bosta seznanjanje javnosti z rezultati raziskave in ozaveščanje predvsem v osnovnih šolah izboljšali trenutno situacijo in zmanjšali število kršitev. Strinjala se je s sogovorniki, da bi bilo treba pozornost nameniti predvsem otrokom.

Kot gost se je posvetu pridružil tudi oče avtističnega otroka in otroka s težko motnjo v duševnem razvoju, ki je iz lastnih izkušenj opozoril na težave zaradi zasedenosti parkirnih mest, namenjenih invalidom. Izrazil je občutek nemoči pri ukrepanju in mnenje, da se situacija izboljšuje prepočasi. Predlagal je povišanje kazni za kršitelje in zaposlitev več redarjev, da bi lahko dosledneje beležili prekrške.

Dr. Aleš Bučar Ručman je s pomočjo sodelujočih v zaključni razpravi povzel predloge posveta. Zaključke lahko strnemo v naslednje točke: prvič, nadaljevati je treba z ozaveščanjem in kampanjo, se pri tem povezati z različnimi projekti na tem področju in predvsem graditi na solidarnosti ter razumevanju mlajših. V ta namen bi lahko uvedli prometno vzgojo že v osnovni šoli. Drugič, doseči je treba prilagoditev zakonodaje dejanskim razmeram in potrebam. Udeleženci so

se soglasno strinjali z nujnostjo spremembe zakonodaje, predvsem s povišanjem kazni in večjim razlikovanjem med »običajnim« neustreznim parkiranjem in parkiranjem na mestu, rezerviranim za invalide. Slednja kršitev namreč neposredno oškoduje tiste, ki so jim ta mesta upravičeno zagotovljena zaradi osnovnega zagotavljanja njihove mobilnosti. Pokazala pa se je tudi potreba po rešitvi, ki bi omogočila izvajanje nadzora na zasebnih parkiriščih. Tretjič, z nekaterimi predlogi tehničnih dopolnitev bi lahko zmanjšali tudi možnosti zlorab parkirnih kartic glede lastništva in veljavnosti.

Prisotni so zaključili posvet z vprašanjem glede realnosti pričakovanja sprememb. Dr. Bučar Ručman je dejal, da se zaveda, da se te dogajajo zelo počasi, vendar je izrazil zadovoljstvo s podanimi predlogi in upanje v posluh za njihovo realizacijo na strani pristojnih institucij.

Ajda Šulc, Aleš Bučar Ručman

In memoriam: profesor Vladimir Sergeevich Komissarov

Vladimirja Sergeevicha Komissarova sem se spoznal leta 2011 na konferenci kazenskega prava in kriminologije v Moskvi. Že po prvem pogovoru z njim, sicer ob pomoči študentke, prevajalke, sem dobil vtis, da gre za človeka, ki spoštuje svoje sodelavce in je predan znanosti. S predstavitvijo svojega dela in Katedre za kazensko pravo in kriminologijo Pravne fakultete Moskovske državne univerze – Lomonosov (MGU) me je prepričal, da je človek, ki je usmerjen v odličnost in prizadevanja za mednarodno sodelovanje, in ki vodi del institucije, ki jo označuje odličnost. Od prvega srečanja z njim je vsako naslednje pomembno vplivalo na moje spoznavanje ruske kriminologije, ruskih raziskovalcev in predavateljev s področja kazenskega pravosodja, saj mi je predstavil številne kolege in spodbujal sodelovanje med Pravno fakulteto Moskovske državne univerze – Lomonosov in Fakulteto za varnostne vede Univerze v Mariboru na raziskovalnem področju in pri izmenjavi profesorjev. Vladimir Sergeevich Komissarov me je spodbudil tudi za učenje ruskega jezika, kar se je obrestovalo pri moji akademski rasti v zadnjih letih. Moj prvi vtis o profesorju Komissarovu je bil, da gre za človeka, ki sodi med akademske veličine, ki sem jih spoznal na obiskih najboljših univerz na svetu. Vtis o človeku in strokovnjaku, ki skrbi za razvoj znanosti in spoštuje ljudi ter si prizadeva za razvoj mlade generacije sodelavcev, je bil prisoten ves čas.

Od leta 2011 dalje sem se redno udeleževal konferenc na MGU. Fakulteta za varnostne vede in MGU sta začeli sodelovati z izvedbo dveh bilateralnih raziskovalnih projektov o zakonitosti in legitimnosti policijske dejavnosti ter zakonitosti in legitimnosti izvrševanja kazenskih sankcij. Pri prvem projektu je bil sodelavec dr. Gleb Bogush, pri drugem pa profesor Vyacheslav Seliverstov. Oba projekta sta obrodila sadove z vzajemnimi obiski in prispevki, ki smo jih predstavili na konferencah. Pri objavah v ruskem jeziku je imel pomembno vlogo tudi profesor Komissarov, ki je bil pri nasvetih za izboljšanje besedil kritičen in konstruktiven. Na slovesnosti ob 40. obletnici Fakultete za varnostne vede, jeseni leta 2013, je Pravna fakulteta Moskovske državne univerze – Lomonosov prejela plaketo za odlično sodelovanje s Fakulteto za varnostne vede. V sodelovanju z dr. Glebom Bogushem s sodelavci smo v kratkem času opravili zavidljivo količino raziskovalnega dela. Pravna fakulteta MGU je bila tudi soorganizator mednarodnih konferenc *Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe*, ki sta potekali v Ljubljani septembra 2014 in 2016. Leta 2015 pa smo podpisali sporazum za izvajanje izmenjave profesorjev v programu Erasmus K 107, ki smo ga dejavno izvajali s predavanji v Moskvi in Ljubljani.

Poleg sodelovanja s Pravno fakulteto MGU je profesor Vladimir Komissarov spodbujal tudi moje sodelovanje z drugimi institucijami v Rusiji. Tako sem od leta 2011 dalje sodeloval tudi s kolegi z drugih univerz. Kot zelo plodno se je pokazalo sodelovanje s Pravno fakulteto Kubanske državne univerze v Krasnodaru

(Vladimir Konyakhin in Anton Petrovskiy) in s kolegi z drugih moskovskih univerz in akademij St. Peterburga (Ivan Kleymenov, Anna Gurinskaya) in Krasnojarska (Vassiliy Tirranen).

V nadaljevanju predstavljam nekaj izkušenj in vtisov s srečanj s profesorjem Komissarovim in njegovimi sodelavci, kolegi in prijatelji. Pozno leta 2010 sem od predstojnika Katedre za kazensko pravo in kriminologijo Moskovske državne univerze – Lomonosov, Vladimirja Sergevicha Komissarova, prejel povabilo na konferenco kazenskega prava in kriminologije v Moskvi. Ob prejemu vabila sem imel mešane občutke, saj nisem znal ruskega jezika, niti nisem poznal ruskih kazenskih pravnikov in kriminologov. Edina ruska pisca s področja kriminologije, katerih dela sem tedaj poznal, sta bila Fjodor Mihajlovič Dostojevski, ki se je s svojim delom Zločin in kazen približal kriminologiji, in ruski priseljenec v Slovenijo, začetnik slovenske kriminologije, Aleksander Vasiljevič Maklecov. Korespondenca z organizatorji je potekala v angleškem jeziku. Organizator posveta profesor Vladimir Komissarov me je spodbudil, da sem skupaj s študentom Aleksandrom Maguzo predstavil prispevek o Aleksandru Vasiljeviču Maklecovu. Pred prihodom v Moskvo sem se naučil nekaj osnovnih fraz v ruskem jeziku in se odpravil na konferenco, kjer sem se srečal s profesorjem Komissarovim. Pogovarjala sva se s pomočjo prevajalke. Zanimala ga je slovenska kriminologija, predavanja kriminologije na univerzi in položaj kriminologije v znanosti ter vpliv kriminologije na politiko preprečevanja in zatiranja kriminalitete. Naslednja tema so bile možnosti sodelovanja med Moskovsko državno univerzo in Univerzo v Mariboru. Želel je, da bi predvsem mlajši kolegi obiskali našo fakulteto in si širili obzorja. Predlagal mi je, da začnem spoznavati rusko kriminologijo.

Pri razumevanju nastopov na konferenci mi je pomagal ruski študent. V času neuradnega druženja me je profesor Komissarov spoznal s številnimi kolegi. Na zaključku srečanja sva se dogovorila, da se čim prej ponovno srečava in ostaneva v stiku. Predlagal mi je sodelovanje z dr. Glebom Bogushem.

Naslednje leto (2012) sem se ponovno udeležil konference, kjer sem predstavil rezultate kriminološke študije o varovanju okolja. Tokrat sem znal malo več ruščine in nastopi nekaterih udeležencev so se mi zdeli razumljivi, vendar še vedno sem znal premalo, da bi samozavestno nastopil v ruskem jeziku. Profesor Komisarov me je v pogovoru pohvalil in spodbudil za nadaljnje učenje. Predstavil mi je ideje o razvoju kazenskopravnih znanosti in položaja kriminologije v Rusiji. Predlagal mi je tudi, da se povežem z mlajšimi kolegi in da naredimo kak skupni raziskovalni projekt. Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije je potrdila prijavo primerjalnih projektov s področja kriminologije, legitimnosti policijske dejavnosti in izvrševanja kazenskih sankcij, pri čemer je bil najbolj dejaven dr. Gleb Bogush, v projekte pa so se pod njegovim vodstvom vključili tudi mladi ruski doktorski študenti. Leta 2013 je bilo plodno leto raziskovanja in sodelovanja s kolegi z MGU. Leta 2014 sem imel na konferenci v Moskvi prvi nastop v ruskem jeziku – predstavil sem rezultate študije o zakonitosti in legitimnosti policijske dejavnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. Najbolj mi je ostalo v spominu neuradno srečanje s profesorjem Eduardom Filipovichem Pobegajlom iz Moskve in Sergejem Miljukovim iz St. Peterburga ter slovesno druženje ob zaključku konference pod vodstvom profesorja Komissarova. S profesorjem Komissarovim sva se

dogovorila, da bi izvedel predavanja za obetavne magistrske študente v angleškem jeziku in jim predstavil nekaj tem s področja evropske kriminologije. Pri tem je bil pomemben člen v dogovorih dr. Gleb Bogush, ki je postal prijatelj naše fakultete. V septembru leta 2013 smo soorganizirali mednarodno konferenco v Ljubljani, kjer je imel dr. Gleb Bogush plenarni nastop. Pogovori so tekli v smeri dejavnega sodelovanja med univerzama. Tega leta smo začeli z bilateralnim projektom o zaporih v Sloveniji in Rusiji. Naslednje leto sta bila v Sloveniji na obisku profesor Vjacheslav Seliverstov in Natalija Khurorskaya. Predstavil sem jima slovenski sistem prestajanja kazni zapora, skupaj smo obiskali zapore v Sloveniji in izvedli okroglo mizo o prestajanju kazni zapora v Sloveniji in Rusiji. Decembra 2014 me je profesor Vjacheslav Seliverstov povabil na konferenco s področja prestajanja kazni zapora v Vologdo, kjer sem predstavil sistem izvrševanja kazenskih sankcij v Sloveniji, sodeloval pa sem tudi pri pisanju drugih prispevkov.

Leta 2016 sem dobil štipendijo Erasmus K 107 in v mesecu maju opravil predavanja za magistrske študente prava na Moskovski državni univerzi. Poleg predavanj smo se veliko pogovarjali o različnih temah s kolegi iz Katedre za kazensko pravo in kriminologijo. Leta 2017 je Fakulteto za varnostne vede obiskala Marija Filatova, ki je izvedla izvrstna predavanja o mednarodnem kazenskem pravu za magistrske študente.

Profesor Komissarov me je seznanil tudi s profesorjem Vladimirjem Konyahinom, s katerim sva navezala stike in izvedla bilateralni projekt o kriminaliteti v turističnih središčih na Črnem in Jadranskem morju (2016–2018).

Leta 2016 sem pripravil prispevek o Evropskem kriminološkem združenju in ga predstavil na plenarnem delu ruske konference kazenskega prava in kriminologije na MGU.

V času od prvega srečanja s profesorjem Komissarovim do današnjega dne sem spoznaval rusko kriminologijo, predvsem pa spoznal nekaj odličnih znanstvenikov. Ključna oseba za moje povezovanje z ruskimi kriminologi in kazenskimi pravniki je bil prav profesor Komissarov, ki je znal s svojo prijaznostjo in naklonjenostjo tkati vezi med kolegi.

Spomnim se pogovora s profesorjem Komissarovim v Gelendžiku leta 2015, ko sva se pogovarjala o mladih perspektivnih kolegih s Pravne fakultete Moskovske državne univerze. O mladih kolegih je govoril zelo spoštljivo, čeprav je bilo zaznati generacijsko razliko. Govoril je o novih idejah, mladih ljudeh, ki živijo drugače kot njegova generacija, ki je živela v dveh različnih družbenih ureditvah. Ob tem sem spoznal, da mi govori izkušen človek, ki je iz mladeniča iz Biškeka postal pravi Moskovčan, ki ni pozabil svojih korenin. Imela sva tudi zelo oseben pogovor, ko mi je povedal o svoji bolezni in slabem počutju, z menoj pa je delil tudi nekaj svojih modrosti. Njegove ideje o mednarodnem povezovanju, o raziskovalcih in predavateljih, ki so sposobni razumeti različne kulture, različne pravne sisteme kazenskega pravosodja, so bile impresivne. To so izzivi za mlado generacijo, ki je polna energije in novih znanj. Verjel je v svoje ljudi in sodelovanje z drugimi univerzami. To je bil eden izmed mojih najlepših pogovorov v zadnjih letih.

Ko sem lani izvedel, da je spoštovani kolega preminil, sem se spomnil vseh srečanj z njim in z vsemi ruskimi kolegi, ki mi jih je predstavil. Pri meni je vzbudil

zanimanje za ruski jezik, kar mi je odprlo nove poglede na svet in mi razširilo obzorje znanja ter nove izkušnje. Z njegovo spodbudo sem napisal nekaj del v ruskem jeziku in spoznaval del ruske kazenskopravne in kriminološke znanosti. Profesor Vladimir Sergeevich Komissarov je bil kljub akademski izobrazbi preprost človek, ki je imel rad ljudi. Znal je ceniti male radosti in dosežke.

Gorazd Meško